

A PARTIAL EDITION OF STEPHEN LANGTON'S SUMMA AND QUAESTIONES WITH PARALLELS FROM ANDREW SUNESEN'S HEXAEMERON

by

Sten Ebbesen and Lars Boje Mortensen

Stephen Langton, who died in 1228, has left a large number of theological *quaestiones* and an incomplete *Summa* (*quaestionum theologiae*), parts of which will be published below. Our edition, which is not a truly critical one, is based on *ms C* = Cambridge, St John's C 7 (James 57). This manuscript certainly reflects editorial work done as late as the 1210s or 1220s, perhaps at Langton's instigation, but not by himself. Langton taught theology in Paris from ca. 1180 to 1206 when he was named cardinal and archbishop of Canterbury. Although he stayed in France till 1213 and "multa scripsit" (Otto of St Blaise) during the final part of his stay there, one can hardly doubt that the composition of the questions (including the *Summa*) was finished during his last years as a teacher, i.e. ca. 1200-1206 (see Antl 1952: 170). But by then Langton had taught theology for two decades or more. We should expect many of the questions to date back to the 1180s and 1190s, and one would expect them to have been available in some sort of edition before 1200. This hypothesis is corroborated by the observation that parts of the *Summa* and of the full-fledged *Quaestiones* were used by Andrew Sunesen for his versified handbook of theology, *Hexaameron*, a new edition of which has just appeared in *CPhD* = *Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi* XI.1 (Copenhagen 1985).

Andrew Sunesen (Andreas Sunonis, Danish: Anders Sunesen/Sunesøn) came from one of the wealthiest and most influential families of 12th-century Denmark. By 1195 he was royal chancellor. In 1202 he became archbishop of Lund, succeeding his uncle, Absalon. In 1224 he retired from the archbishopric, and in 1228 he died. Before 1195 he is known to have studied in France, Italy and England; to have acquired the title of *magister* (*theologiae*), and to have taught in some school. Whatever the details of his studies in Italy and England, there is little doubt that he obtained most of his training in Paris, presumably in the 1180s, and his teaching probably belongs to the last phase of his Paris stay, i.e. to the early 1190s.

Andrew's *Hexaameron*, a poem in 8040 hexameters, survives in only one manuscript, which bears no indications as to the time and place of

composition of the work. Internal criteria yield ca. 1185 as *terminus a quo*. According to its author, the poem was written for the benefit of *iuvenes*. Given the highly technical manner in which theological problems are presented, the only plausible youthful audience is one consisting of students of theology. Hence the work should probably be assigned to the early 1190s when Andrew was *magister regens*. If this dating of the *Hexaemeron* is accepted, for Andrew to have exploited Langton's *Summa* and *Quaestiones* requires the existence before 1195 of some form of edition of these works.

That Andrew did exploit Langton's writings is beyond doubt. It will be immediately apparent from the quotations of the *Hexaemeron* appended to Langton's text in this issue of CIMAGL, and the fact will be more thoroughly demonstrated in a paper by Mortensen, forthcoming in CIMAGL 50. It is tempting to conclude that Andrew had studied under Langton. Perhaps the two men exchanged memories of bygone days during the Lateran council of 1215, the only occasion after 1195 on which they may have met.

References.

For the date of Langton's questions, see Antl (1952) with references to older research.

For Andrew's life and the date of *Hexaemeron*, see our introduction to CPhD XI.1 and Mortensen (1985). See also the papers (in Danish) by K.Hørby and B.Munk Olsen in Ebbesen (ed., 1985).

For Andrew's dependence on Langton, see Mortensen's paper in CIMAGL 50 (1985), Ebbesen (forthcoming, a & b), and the preface to CPhD XI.1 as well as the commentary on *Hexaemeron* that will appear in CPhD XI.2.

Contents of Langton's Summa & Quaestiones and of Andrew's Hexaemeron

Langton's *Summa* contains two main parts, (a) dealing with divine predicates (pp. 37- 134 of our edition), (b) dealing with virtues (pp. 134 ff., below). The name *Summa* should be understood as *summa quaestionum theologiae*, i.e. condensed versions of disputed questions, concentrating on the essentials, and in particular on the solutions rather than on the argumentation. But, for one thing, the *Summa* is incomplete in the sense that it leaves out lots of subjects that one would expect to find in such a handbook - there is nothing on the sacraments or on eschatology, just to mention two points. For another, the work of condensation has been carried out in a very uneven way. Some parts of the *Summa* state the problem, the main arguments and the solution in a very concise manner; others are so prolix that they would seem to have their natural place in a collection

of full-scale questions. This is true in particular of part (b) - so much that one wonders whether Langton ever got round to adapting the (b) questions to their role as elements of a *summa* (moreover, of the three manuscripts that preserve the *Summa* only one contains part (b)).

Langton's *Quaestiones* deal with all the main *disputabilia* that one would expect to be raised in courses based on Peter Lombard's *Sentences*. The same may be said of Andrew's *Hexaameron*, with one important exception. He has no discussion of the sacraments. But then he is known to have composed another hexameter poem -now lost- *De VII Ecclesiae Sacramentis*. Besides, Andrew has a lengthy treatment of the Creation.

The main subjects that Andrew shares with Langton occur in the following order,

1. Angelology/demonology - book I.
2. Divine predicates/Trinitarian lore - books II-III.
3. Problems relating to the Fall - book V.
4. Virtues, grace and merit - books VI-VII.
5. Sin, will, intention - books VIII-IX.
6. Redemption, Christology - books X-XII.
7. Eschatology - book XII.

In his section on divine predicates (2 above) Andrew has extensive loans from Langton's *Summa*, part (a), which is published below. Some passages may also depend on the longer questions, some of which are similarly published below. Other sources seem to have played no significant role. Elsewhere Andrew's sources appear to be more varied, but Langton's *Quaestiones* have contributed more than any other identifiable source. The problem will be discussed in detail by Mortensen in CIMAGL 50, with special attention paid to the questions on demonology, the Resurrection, Christ's twofold will, and free will that are published below, pp. 165-198.

References.

For the contents of Langton's *Quaestiones*, see the indices in Powicke (1928), Lacombe and Landgraf (1929), and Gregory (1930,b). Notice that there is an edition of Langton's glosses on the *Sentences* by A. Landgraf in *Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Texte und Untersuchungen* 37/1, Münster 1952. These glosses probably had a role in the genesis of the *Summa* and of the *Quaestiones*.

For the contents of Andrew's *Hexaameron*, see the preface to CPhD XI.1.

Why this Edition?

The importance of Langton's contribution to the history of scholastic theology has long been recognized. But the production of a critical edition of *Summa + Quaestiones* has proved a daunting task that no one has shouldered as yet. This is no wonder. In *ms C* these texts take up more than two hundred folia and there are at least seven other manuscripts to collate. Worse, the relations holding between the different manuscripts and even between different parts of the same manuscript appear to be very complex. Moreover, there is a vast indirect tradition - passages which occur in other parts of Langton's *oeuvre*, such as the commentary on St Paul; passages which are quoted by Langton's successors, such as Geoffrey of Poitiers. Finally, there are the thousands of Biblical and Scriptural references - usually second-hand - that ought to be examined.

However, the second-best may be better than nothing. *C* is an excellent manuscript. Though there may be some intrusive material, the majority of the items ascribed to Langton in that manuscript are indubitably by him. And though the text may have suffered some distortion at the hands of its medieval editor, there is no doubt that on the whole it reproduces Langton's own words. Hence, a slightly medicated transcription of *C* should be a good guide to Langton's thought.

But even a complete transcription of *C* is beyond our powers. Again we have settled for the second-best. A partial edition which throws light on the relationship between Andrew Sunesen and Langton and on one particular aspect of Langton's thought - the aspect that has often earned his theology the epithet of "dialectical". This epithet is well-deserved. Not only do our texts reflect an *ars dialectica* in the sense of art of discussion. They also reflect *ars dialectica* in the sense of logic. True, there are remarkably few traces of Aristotle's *Ars Nova* - in particular, it is astonishing how little the doctrine of fallacies from the *Sophistici Elenchi* is used. But otherwise there is plenty of logic - semantic theory, theory of inference, and not least, use of the *eadem ratione* principle. This principle, which is ever-present though never explicitly formulated, states that if some proposition or inference, *p*, is true or valid, then *q* is so too unless it can be shown that *q* differs from *p* in some relevant respect. In particular, if the truth or validity of *p* is defended by appeal to some rule, it must be shown that the rule does not apply to *q* or that there is some other relevant difference if *q* is to be declared less acceptable than *p*.

One simple way of employing the "by parity of reasoning" principle is this. 1) A proposition or inference, *p*, that is known to be acceptable is presented. 2) An objection (*instantia*) is raised: The very same reasons that can be invoked for accepting *p* can be invoked in the case of *q*. But *q* is not acceptable. Therefore not *p* either. 3) Solution: there is a difference between *p* and *q* that had been overlooked in the *instantia* - one of the two is not covered by the reason invoked for its acceptability, or the reason stated is only part of the reason why *p* is acceptable; when the full reason is stated it is seen that it does not justify accepting *q*.

This, of course, is no attempt to prove faith by logic. One should rather think of Langton and his contemporaries as facing a vast mass of Scriptural and patristic propositions known to be true. The task, then, is to find a consistent interpretation such that any explanatory principle invoked in a particular case is generalizable. Although there is an awareness that the different *auctoritates* may have adhered to different linguistic conventions and that there may be some infelicitous expressions in the writings of the Fathers, the basic idea is that the whole corpus of authoritative dicta form one consistent set if properly interpreted. To produce the proper interpretation a refined logico-semantic apparatus was called for. The twelfth century was a great century for logic and semantics in the arts schools. Langton's text gives us a clearer insight into theology's contribution to the development of the conceptual tools for the analysis of propositions and arguments.

The *index verborum* at the end of this volume has been made for the benefit of those who share with us an interest in the history of logic and semantics. Technical terms, such as 'copulatio', and syncategorematic words, such as 'qualiscumque' 'est', have been much more thoroughly indexed than such properly theological terms as 'glorificatur' 'creatura'.

References.

Ebbesen (forthcoming, a & b).

MANUSCRIPTS

The *Summa* occurs in the manuscripts

C = Cambridge, St. John's C 7 (James 57), ff. 147rA-170vB, saec. XIII in.

Ch = Chartres, B.Municipale, 430, ff. 93v-102v, saec. XIII.

V = Paris, B.Nationale, lat. 14556, ff. 200v-208v, saec XIII.

It may possibly occur also in

L = Oxford, Bodleian Library, Lyell 42, saec. XIII (cf. Antl 1952: 162f).

We have not seen the Lyell manuscript.

In *Ch* and *V* the text breaks off towards the end of part (a), at p. 117 of our edition.

The *Quaestiones* are found in *C*, *Ch*, *V*, *L*, and further in

A = Avranches, B.Munic. 230, saec. XIII.

Ar = Arras, B.Munic. 394, saec. XIV.

R = Vaticano, B.Ap.Vat., Vat.lat. 4297, saec. XIII.

S = Paris, B.Nat., lat. 16385, saec. XIII.

Ch burned during World War II, but photos are kept in Abbaye Mont-César, Belgium, and copies of those photos exist in the Chartres Library. We owe a special debt of gratitude to Mme Irène Rosier of the CNRS, Paris, who helped us obtain xeroxes of the *Summa* part of *Ch* from the library in Chartres.

We have not inspected any of the manuscripts in the original. We have used microfilms of *C*, *V*, *A* and *R*. As for *Ch* we have had the xeroxes mentioned above, but only for the *Summa* part.

The limited scope of our work has as a result that we have nothing to add to what is already known about the relationship between the manuscripts of the *Quaestiones*. Earlier research (summarized by Antl, 1952) has established that *A*, *Ar*, *R*, *S* form one family; *L*, *V* and *Ch* another; and that *C* is peculiar both by having a larger number of questions than any of the others and in having been subjected to extensive editorial activity. It deserves attention that in cases in which we have collated *C* with *V* (usually the only two manuscripts collated by us), we have found that the marginal and interlinear additions that occur in *C* rarely have any counterpart in *V*. Like our predecessors we have been struck by the uniformly poor quality of *V*.

Regarding the *Summa* we are in a position to say just a little more. We have not collated *Ch* except in a few places (the pictures of the *ms* reached us too late for this to be feasible), but we have collated *C* and *V* all way through. Our collation seems to guarantee that there was a common ancestor of all three manuscripts - not, for instance, two different *reportationes*. See variants 1-7, below. In particular variant 5 provides strong evidence of the existence of an archetype. Neither *C* nor *V* can be the ancestor of any other *ms*; see variants 18-22 and 23-24. Variants

8-14 tell against the view that either *C* or *V* derives from *Ch*, but we have no strong evidence against this view. Only a thorough collation of *Ch* can settle the question. The most intriguing variant in this connection is N° 14, which might suggest that the scribe of *C* used *Ch* and became uncertain about the meaning of the correction in that *ms*, whence he stopped in the middle of a word. Variant 25 suggests that *V* had an ancestor that differed from *C* and *Ch* in having 'nugatoria' instead of the synonym 'incongrua'; in *V* 'nugatoria' has become 'negativa' - a very common scribal error. *Ch* and *V* are linked by the "omission" of the end of part (a) and the whole of part (b) of the *Summa*. The final section of part (a), pp. 117-134, seems to have existed as early as 1190/95, for it was used by Andrew Sunesen (see in particular pp. 122f.). But this is hardly sufficient proof that it occurred in the common ancestor of *C*, *Ch* and *V*; hence it is doubtful whether this shared "omission" warrants the assumption of a common hyparchetype for *Ch* and *V*. We have noticed numerous other instances of agreement between *Ch* and *V* against *C*, but indubitable cases of shared errors are few. Perhaps variant 11 is the most convincing case. *C* and *V* share at least three indubitable errors (variants 15-17), but these are so minute that they can be no strong argument for a common hyparchetype.

We have based our edition of the *Summa* on *C* and used *V* as a source of emendations. An edition based on *C* and *Ch* would not be very different from ours, though presumably better in some cases. A full collation of *Ch* would probably render use of *V* virtually superfluous.

References. The fundamental study of *C* is Gregory (1930,a). For a handy survey of earlier studies, see Antl (1952).

List of variants.

Conjunctive errors C, Ch, V:

1. p. 53 n. 7 substantive: substantie *C, Ch, V*
2. p. 69 n. 5 sumptum: sup(posi)tum *C, Ch, V*
3. p. 70 n. 8 positus: praedicto *C, Ch, V*
4. p. 105 n. 3 nunc: non *C, Ch, V*
5. p. 110 n. 6 creatio: negatio *Ch, V*; negotio *C*.

Conjunctive errors C a.c., Ch, V:

6. p. 54 n. 12 intransitive *Cpc*; transitive *Cac, Ch, V*
7. p. 64 n. 2 non *Cpc*: om. *Cac, Ch, V*

Conjunctive errors Ch, V:

8. p. 39 n. 6 et ita - suppositae *C*: om. *Ch, V*

9. p. 60 n.1-2 quia - est C : spat. vac. Ch: om. V
10. p.107 n. 4-5 contra - essentia C: om. Ch,V
11. p.108 n. 11 non ita C: om. V.

Conjunctive errors C,Ch:

12. p. 65 n.2 Text, but corrupt V: spat.vac. C,Ch
13. p. 68 l.2 non V: om. C,Ch
14. p. 75 et apponitur V: ~~z~~ ^a pponitur Ch.: et app*** C

Conjunctive errors CV:

15. p. 94 n. 6 in inhaerentia Ch: inhaerentia C,V
16. p.103 n. 1 sit Ch: sint CV
17. p.109 n. 2 nascibilitatem Ch: innascibilitatem C: innascibilitate V

Private errors C:

18. p. 42 Effectus - iustus Ch,V: om. C
19. p. 46 is - grammaticam Ch,V: om. C
20. p. 49 ergo - copulat Ch,V: om. C
21. p. 66 et ideo - essentialis Ch,V: om. C
22. p. 77 ergo - auctoritatem Ch,V: om. C

Private errors V

23. V has numerous private omissions, often caused by homoeoteleuton.

Thus in the section on "HAEC", p. 67f., V has ten private omissions of more than one word.

24. V's long additions to C (e.g., p. 37 n.1, p. 61, p. 75) do not occur in Ch any more than in C.
25. p. 40 n. 3 incongrua C,Ch: negativa V (in this case it is strictly speaking not possible to decide which reading is the correct one).

Private errors Ch:

No indubitable instance found, but this is probably just because we have only collated minor parts of Ch.

PRINCIPLES OF EDITION

Our edition, both of the *Summa* and of the *Quaestiones*, is basically a transcription of C, whose text usually gives the required sense.

We have emended C in some places, often with the help of V, but we are aware that the resulting text is far from being perfect. We have

not done a full collation of all available manuscripts; nor have we made systematic use of the indirect tradition. We have not even distinguished the various correctors of C from one another. We leave all that to the scholar -whoever he may be- who will once earn the gratitude of the learned world by producing a critical edition of Stephen Langton's theological works.

Our apparatus informs about all cases in which we have chosen to deviate from C, though with one exception: C almost invariably writes 'terminum adiacens' for 'tertium adiacens', but we do not always note this.

The information given about the readings of other manuscripts is highly selective. V readings are often recorded, but our apparatus does not permit a reconstruction of the text of V. The remaining manuscripts receive even less attention - A, R, and Ch are cited in some places, the rest nowhere.

Only on pp. 165 - 198 does the critical apparatus appear in a tidy form at the bottom of the pages, and only there does it include source references. Elsewhere the apparatus is distributed between numbered notes placed at the end of sections and notes inserted into the text, in square brackets. In the part of the *Summa* for which both C and V are available, our deviations from C have the support of V unless otherwise indicated. This means that on pp. 37-117 'notata<s>' means "notatas V: notata C", and 'animal [a.: albus C]' means "animal V: albus C". After p. 117 an emendation of C can be supposed to have the support of another manuscript only if the fact is expressly stated.

We have respected neither the orthography nor the punctuation or paragraphing of C (or of any other manuscript).

The quotations from Andrew Sunesen's *Hexaemeron* inserted at intervals are taken from the edition in *Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi* XI.1. We wish to thank the Danish Society of Language and Literature for the permission to use photographic reproduction of the CPhD text.

We would like in this place to thank also Dr David Howlett for placing at our disposal a partial transcript of the *Summa* from C that had been prepared by Marthe Dulong. We have not, however, based our text on her transcription.

As explained above, our choice of passages to publish was determined (1) by our interest in the relationship between Stephen Langton and Andrew Sunesen, (2) by an interest in the logico-semantic analysis that one finds in the Trinitarian questions, in particular. Yet we include about one half of part (b) of the *Summa* - the part that treats of virtues - though it falls under neither description. This is what remains of a plan to publish the whole of the *Summa*. We gave up in the middle because the text appears to be seriously corrupted. We have grave doubts about our constitution of the text in the part of *Summa (b)* that we do publish (pp. 134ff.), and things seem to grow worse and worse as the text goes on. Part of the problem may be our lack of familiarity with the topics discussed. But it also seems to us that the model used by C for *Summa (b)* must have been of much inferior quality to the model used for part (a). Obvious misreadings abound, and moreover there is an abundance of places in which the scribe has left blank space because he could not read his model.

INDEX OF CONTENTS OF OUR EDITION.

- 37ff.: C 147rA-166rB *Summa*, part (a) + first half of part (b).
 165ff.: C 248rB-248vB Q. *utrum mali angeli demereantur usque ad diem iud.*
 169ff.: C 243rB-243vB Q. *u. resurrectio corporum sit naturalis vel mirac.*
 172ff.: C 325rA-325vA Q. *qualiter Christus post resurrectionem apparuit*
 178ff.: C 230vB-231rB Q. *de duabus voluntatibus in Christo*
 182ff.: C 292vA-294vA Q. *de libero arbitrio*
 199ff.: C 209vB-210rB Q. *de infinitatis nominibus in trinitate*
 203ff.: C 218rA-218rB Q. *de hoc nomine 'deus'*
 205ff.: C 246rA-246rB Q. *"Iohannes Damascenus ait"*
 208ff.: C 258rB-259rA Q. *de notionibus*
 213ff.: C 283vA-284rA Q. *de nominibus essentialibus, ut de hoc nomine 'deus'*
 217ff.: C 284rA-284vB Q. *u. essentia possit demonstrari.*

DISTRIBUTION OF WORK

The introduction is by Ebbesen. The questions on pp. 165-198 were edited by Mortensen; the rest of the texts by Ebbesen, but with lavish support from Mortensen and typing assistance from Hannah Krogh Hansen. Signe Louw made up the pages and also helped produce the index of terms.

Bibliography

- Antl, L. 1952: 'An Introduction to the "Quaestiones Theologicae" of Stephen Langton', *Franciscan Studies* 12: 151-175.
- Ebbesen, S. (ed.) 1985: "Anders Sunesen - Stormand, teolog, administrator, digter", Gad: Copenhagen. (15 papers in Danish, with English summaries).
- Ebbesen, S., forthcoming a: 'The Semantics of the Trinity according to Stephen Langton and Andrew Sunesen', in: A. de Libera (ed.): "Acts of the 7th European Symposium on Medieval Logic and Semantics" (exact title of volume not yet available).
- Ebbesen, S., forthcoming b: 'Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi, Archbishop Andrew († 1228), and Twelfth-century Techniques of Argumentation'. Due to be published in a volume of *Acta Universitatis Stockholmiensis*, ed. M. Asztalos.
- Gregory, A. L. 1930a: 'The Cambridge Manuscript of the "Questiones" of Stephen Langton', *The New Scholasticism* 4: 165-226.
- Gregory, A. L. 1930b: 'Indices of Rubrics and Incipits of the Principal Manuscripts of the Questiones of Stephen Langton', *AHDLM* 1930: 221-266.
- Lacombe, G. 1929: 'The Questiones of Cardinal Stephen Langton I', *The New Scholasticism* 3: 1-18.
- Lacombe, G. 1930: 'The Authenticity of the Summa of Cardinal Stephen Langton', *The New Scholasticism* 4: 97-114.
- Lacombe, G. & Landgraf A. 1929: 'The Questiones of Cardinal Stephen Langton II', *The New Scholasticism* 3: 113-158.
- Lacombe, G. & Landgraf A. 1930: 'The Questiones of Stephen Langton III', *The New Scholasticism* 4: 115-164.
- Landgraf, A. 1927: 'Echtheitsfragen bei Stephan von Langton', *Philosophisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft* 40: 306-318.
- Mortensen, L. B. 1985: 'The Sources of Andrew Sunesen's Hexaëmeron', *Cahiers de l'Institut du Moyen-Âge grec et latin* 50.
- Powicke, F.M. 1928: "Stephen Langton", Oxford.
- ***
- Andreae Sunonis filii archiepiscopi Lundensis Hexaëmeron libri duodecim, ed. M.Cl. Gertz, Copenhagen 1892.
- Andreae Sunonis filii Hexaëmeron, ed. S.Ebbesen & L.B.Mortensen = *Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi* XI.1-2, *Societas Linguae & Litterarum Danicarum/Gad*: Copenhagen 1985-86.

Sigla

<i>A</i>	Abricensis 230.
<i>C</i>	Cantuariensis, Coll. Sct. Ioannis C 7.
<i>Ch</i>	Carnotensis 430
<i>R</i>	Vaticanus latinus 4297
<i>V</i>	Parisinus 14556
<i>a.c.</i>	ante correctionem
<i>add.</i>	addidit/addiderunt
<i>del.</i>	delevit/deleverunt
<i>exp.</i>	expunxit
<i>in mg.</i>	in margine
<i>om.</i>	omisit/omiserunt
<i>p.c.</i>	post correctionem
<i>s.l.</i>	supra lineam
<i>P.Lomb.</i>	Petri Lombardi Sententiae ex editione quae in Spicilegio Bonaventurano IV-V 1971 & 1981 prodiit.
< >	textui codicis C addenda
[]	delenda quae habet codex C
[[]]	expunctione vel alio modo deleta habet C
~ ~	secundario addita habet C (in margine vel inter lineas)
+ +	locus corruptus, ut nobis videtur
animal [a.: albus C]	: pro voce 'animal' quam legere praestat, vocem 'albus' habet codex C
+ illud V	'illud' addidit codex V
***	spatium vacuum in cod. C
<***>	lacuna a nobis statuta
...	vox illegibilis
(...)	quaedam omisimus

DE HIIS QUAE DICUNTUR DE DEO

Cum diversa dictionum genera dicantur de deo,¹ primo dicendum est de illis quae praedicant divinam essentiam. Talium enim quaedam sunt adiectiva, quaedam substantiva. Adiectiva ut 'iustus' et huiusmodi; substantiva ut 'iustitia' et similia.

Cum ergo non est diversitas in significatione vel in consignificatione istarum dictionum 'iustitia' 'iustus' - utraque enim praedicat divinam essentiam et connotat effectum in creatura - videtur quod deum esse iustum sit deum esse iustitiam.

Quod non concedimus; dicimus enim quod modus significandi variat dictum: hoc enim nomen 'iustitia' praedicat divinam essentiam ut supponentem, haec dictio 'iustus' praedicat divinam essentiam ut inhaerentem.

Contra: cum dicitur 'deus est aeternus' 'deus est immensus', hinc inde praedicatur divina essentia ut inhaerens, ergo deum esse aeternum est deum esse immensum; quod falsum est.

Solutio: diversus modus praedicandi est in praedictis; quia cum dicitur 'deus est aeternus', sic praedicatur divina essentia ut duratio; cum vero dicitur 'deus est immensus', sic praedicatur divina essentia quasi quantitas.

Item notandum quod nomina dicta de deo et de creaturis in diversis significationibus dicuntur. De illis autem dico quae² significant praedicabilia. Concedimus enim quod hoc nomen 'res' in quadam generali significatione dicitur de deo et de creatura. "In generali" dico quia hoc nomen 'res' in speciali significatione, secundum quod significat singularitatem vel pluralitatem, non dicitur de deo.

Item, dicit Augustinus quod melius dicitur 'trinitas est deus' quam 'trinitas est causa omnium rerum', sc. in iii^o capitulo in principio Sententiarum, ubi dicitur "Res igitur quibus fruendum est sunt pater et filius et spiritus sanctus. Eadem tamen trinitas quaedam summa res est communisque omnibus fruentibus ea, si tamen res dici debet et non omnium rerum causa, si tamen et causa", et in fine clausulae dicit "nisi quod melius dicitur trinitas haec unus deus".

Ad hoc dicimus quod ibi sumitur 'melius' pro 'expressius'. Simile dicit Apostolus: "Cum cognovistis deum, immo cogniti estis a deo". Nonne

idem est 'cognovistis deum' quod 'cogniti estis a deo'? Est utique. Et tamen expressius notatur augmentum gratiae per hoc 'cogniti estis a deo' quam per hoc 'cum cognovis[se]tis deum.

Item dicitur "non tamen tres dii, sed unus est deus".

Contra: haec est ergo falsa 'tres dii sunt'. Quare? Si dicatur quod propter tres essentias notata<s> circa supposita, ergo circa supposita quae sunt vel circa supposita quae non sunt, sc. circa ficta³. Eadem ratione potest intelligi circa lapides istos, et secundum hoc erit haec vera 'de diis est enuntiabile ipsos esse lapides'. Probatio: deos esse <est> enuntiabile, et illi sunt lapides, ergo de diis est enuntiabile ipsos esse lapides.

Item tria aeterna esse est enuntiabile, et illa sunt lapides; ergo tres aeternos esse est enuntiabile, et illi sunt lapides; ergo de tribus aeternis est enuntiabile ipsos esse lapides.

Item: 'tres dii sunt pater et filius et spiritus sanctus'. Quod haec sit vera sic probatur: sit quod per hoc nomen 'dii' fiat suppositio pro personis; sic ergo in praedicta non erit falsitas in consignificatione nec in suppositione, quia quaelibet istarum personarum est divina essentia. Quare ergo dicitur falsa?

Ad hoc [[falsa]] dicimus quod hoc nomen 'deus' secundum quod dicitur de deo non habet plurale. Unde dicimus quod haec est incongrua /C 147rB/ 'tres dii sunt', et non subest dictum, quia si subesset dictum, eadem ratione hic 'quemlibet deum esse est enuntiabile'; et si hoc, <similiter hic> subest dictum: 'iste deus est', demonstrata aliqua alia re a deo, quod falsum est; et similiter hic: 'iste asinus est', demonstrato homine.

Item dicimus quod hic subest dictum 'tria aeterna esse est enuntiabile' retento quod sit congrua locutio. Quia in hoc nomine 'aeterna' comprehenditur "res", quae dicitur de deo et de creaturis. Et non valet hoc argumentum: tria aeterna esse est enuntiabile, ergo tres aeternos esse est enuntiabile, quod idem⁴ est quod 'tres dii sunt'.

De hoc quod dicitur 'non tres dii sunt' dicimus quod per vocem non significativam datur intelligi verum, sc. quod non sunt tres dii, id est non sunt tria quibus competat hoc nomen 'deus'.⁵

Item dicimus quod hic non sit dictum 'tres essentias esse est enuntiabile' secundum quod hoc nomen 'essentia' stricte sumitur et de deo tantum dicitur; sed secundum quod communiter significat quantum ad deum et quantum ad creaturas, bene patet subesse dictum.

Item hoc nomen 'iustus' et hoc nomen 'misericors' secundum quod dicuntur de deo ab aeterno connotant effectum aptitudine. Quaeritur ergo, cum vere dicatur 'deus est iustus est misericors' dictionibus adiectivatis, quare non similiter dicatur 'deus est iustus et misericors' dictionibus substantivatis. Quod si est: ergo deus est iustitia et misericordia, ergo deus est unum et aliud.

Item effectus consignificati in adiectivis possunt copulari. Quare non similiter in substantivis manente eadem veritate?

Ad hoc dicimus quod quando adiectiva copulantur, oportet quod pertineant ad idem suppositum. Cum ergo dicitur 'deus est iustus et misericors' principalis copulatio attribuitur rei suppositae, et ita effectus consignificati per adiectiva mediante principali copulatione attribuntur⁶ rei suppositae, et hoc vere cum diversi sint effectus consignificati. Cum vero substantivantur dictiones,⁷ supponunt. Unde effectus consignificati copulantur suppositis per ipsas dictiones. Et cum nihil sit ad quod possit pertinere principalis copulatio vel cui possit attribui, falsa est locutio. Unde huiusmodi omnes falsae sunt 'deus est iustus et misericors' dictionibus substantivatis. Sic etiam⁸ haec 'deus est iustitia et misericordia'. Et est simile: 'Socrates est legens et lecturus, non tamen est legens et lecturus.'

Item, sicut haec est vera 'deus est iustus et misericors', ita et haec 'et iustus et misericors est deus'.

Quaeritur, cum haec sit vera 'qualiscumque est pater est filius' propter huiusmodi adiectiva 'iustus est pater, iustus est filius', quare non similiter haec est vera 'quicquid est pater est filius' propter huiusmodi 'iustum est pater, iustum est filius'.

Ad hoc dicimus quod sub uno termino 'qualiscumque' recte sumuntur huiusmodi adiectiva 'iustus' etc.: sub hoc vero termino 'quicquid' non recte sumuntur huiusmodi adiectiva 'iustus' <etc.> sed pronomen demonstrativum, sic: 'quicquid est pater est filius - hoc est pater, hoc est filius'; sed cum unica sit singularis, non potest proponi universalis.

Item quaeritur utrum haec sit vera 'qualiscumque est pater est filius' secundum quod haec dictio 'qualiscumque' tenetur substantive, quia si est, haec erit vera 'et⁹ iustus et misericors est qualis est filius'¹⁰ substantivatis praedictis nominibus - quod falsum est.

Solutio: haec est vera 'qualiscumque etc.', quia sic sumuntur singulares: 'iustus est pater, talis est filius' et sic de aliis; haec autem falsa 'et iustus et misericors etc.' propter falsam copulationem. /C 147vA/

Item, cum haec dictio 'iustitia' notet effectum sicut haec dictio 'iustus' subiectum, et haec sit vera 'qualiscumque etc.' pro¹¹ hoc 'iustus sumptus sub eo', quare non similiter haec est vera 'quicquid' pro 'hoc sc. sub eo sumpto'?¹²

Ad hoc dicimus quod haec dictio 'quicquid' directe se habet ad sumptum, sicut hoc pronomen 'hoc', et ideo aliter contingit in hac quam in illa.

Item constat quod haec est falsa¹³ 'deus est immensus et aeternus' quia sic non¹⁴ notantur aliqua inter quae possit fieri copulatio, cum neutra istarum 'immensus' et 'aeternus' consignificat aliquid.

Dicimus etiam quod haec est falsa 'deus est iustus et aeternus', quia inter principalia copulata non potest fieri copulatio neque inter significatum huius dictionis 'iustus' et significatum huius dictionis 'aeternus', et est simile 'Socrates est albens et albus'.

Ch. 93vA, V 200vB. 1 post deo haec add. V: ad intelligentiam quidem praemittenda est †detractio† quae sub voluto assignatur in libro Sententiarum, capitulum (sic!) "post praedicta disserendum nobis etc.", rubrica "De nominum differentia". Quaedam itaque nomina praedicantur de deo secundum essentiam, ut 'deus' 'iustus' 'omnipotens' et similia; vel (!) alia secundum proprietatem personarum vel distinctionem, ut 'pater' 'filius' 'spiritus sanctus'; quaedam secundum translationem †non ut† translativae, ut 'imago' 'similitudo' 'character' et similia; alia ex tempore - et istorum alia respective vel relative ad creaturas, ut 'dominus' 'refrigerium' et huiusmodi; alia <non> relative ad creaturas, ut 'missus' 'incarnatus' et huiusmodi. Sextum etiam membrum (si membrum dici debet) potest adiungi, quod collective de deo praedicatur, ut hoc nomen 'trinitas'. Sed quia perpendi vel comprehendere sub illo membro potest quod dicitur secundum essentiam vel sub illo quod dicitur secundum personarum distinctionem, melius est ut fiat quinquimembris divisio vel distinctio †quam enim verborum et vel sit videtur quod sit falsa 'sunt tres iusti', et si haec falsa, ergo similiter haec 'tres personae sunt iustae'. Quidam distinguunt dicentes quod 'iustus' potest teneri substantive vel adiective. Si substantive teneatur 'iusti' et 'tres' adiective, falsa est. Sed inde sequeretur quod essent tres res, cum sint idem. Si 'tres' substantive et 'iusti' adiective, vera. Nos vero dicimus quod 'iustus' secundum quod de deo dicitur, sive sit adiectivum sive substantivum, non habet plurale, vel 'omnipotens' et similia. Unde omnes istae sunt falsae 'sunt tres iusti' 'sunt tres omnipotentes'. Alii dicunt quod illae voces non tenentur significative, et per vocem significativam veritas catholica declaratur. 2 quae Ch.V: quod C. 3 ficta Ch.V: fata (?) C. 4 idem Ch.V: ideo C. 5 sc. quod non sunt C.Ch: sc. de his nominibus sc. misericors et iustus quod sunt V. 6 attribuuntur nos: -itur C (et ita effectus - rei suppositae om. Ch.V). 7 dictiones Ch.V: lectio incerta C. 8 etiam V: et Ch.: est C. 9-10 et-filius C: iustus et misericors est pater qualiscumque est filius V. 11-12 pro-sumpto C: per hoc nomen iustus sub eo sumpto quare non similiter haec est vera quicquid etc. per hoc sub eo sumpto sc. iustitia V. 13 falsa C: vera V. 14 non C: om. V.

Andreas Sunonis 1191-1212:

Ut subsistentem deitatem copulat istud
nomen 'iustitia'; sed 'iustus' copulat ipsam
sicut inhaerentem: quare contingit, ut 'esse
iustitiam' non sit, sed ab ipso differat, 'esse
1195 iustum'; non unum dictum sed sunt duo, quamuis
solam significet deitatem nomen utrumque,
ac utrumque notet effectum prorsus eundem.
'Esse Deum fortem' non est tamen 'esse perennem':
nam designatur deitas hic fortis, et illic
1200 ut durans, quamuis hic illic sicut inhaerens;
sic uarie uaria uariat uariatio dicta.
Non 'est iustitia Deus et clementia', quippe
esse Deum plura coniungens copula uellet;
ac tamen 'est iustus et clemens': nomina quippe
1205 adiectiua nihil supponunt, quae duo uere
propter diuersos effectus copula nectit.
Nec tamen 'aeternus Deus est et maximus', ex quo
copula non aliqua reperit, quae iungere possit,
nec magis 'est iustus et summus': non sibi iungi
1210 adiectiua nisi consignantia debent;
non consignant hoc nomen 'summus', et inde
non iungi debent hoc nomen 'iustus' et ipsum.

UTRUM DEUS MISERICORDIA SIT IUSTUS

Item, deus misericordia est iustus. Probatio: deus iustitia est
iustus, et supposita iustitia supponitur et misericordia; ergo deus est
misericordia iustus.

Item, ex huiusmodi misericordia et iustitia sequitur essentia, et
haec est vera 'deus divina essentia est iustus', ergo misericordia est
iustus. Eadem ratione deus misericordia punit, ergo ex misericordia pu-
nit. Ergo quia est misericors punit.

Solutio: ex quo aliqua duo compraedicantur, considerandum est utrum
illa duo notantur circa subiectum. Et si hoc, oportet quod ablativus
[a.: albus C] notet causam utriusque compraedicati. Unde haec est falsa
'pater paternitate est pater' in uno sensu, substantivato hoc nomine
'pater' in praedicato. Et haec est ratio: hoc nomen 'pater' in praedi-
cato copulat relationem et supponit personam, quorum utrumque notatur
circa suppositum. Unde oportet quod iste ablativus 'paternitate' nota-
ret causam utriusque compraedicati; sed non potest, quia non dat intelli-
gere quem. Si vero duo compraedicantur, quorum tantum alterum notetur
circa suppositum, non oportet quod ablativus notet causam utriusque com-

praedicati, sed tantummodo principalis. Unde haec est vera 'Socrates albedine est multum albus', quia quod copulat haec dictio 'multum' non notatur circa suppositum. Eodem modo dicimus in huiusmodi 'deus misericordia est iustus'. Similiter 'deus ex misericordia punit', et non misericordia est iustus'. <Effectus enim consignificatus per hanc dictionem 'iustus' non notatur circa suppositum, sed circa creaturas. Unde haec est vera 'deus misericordia est iustus'.> Similiter 'deus ex misericordia punit', et non sequitur 'ergo deus ex misericordia punit', quia per hanc praepositionem expressius notatur causa, et haec dictio 'ex' expressionem notat sive ordinem.

Notandum: illi qui hanc non concedunt 'deus misericordia est iustus' debent dicere quod haec est duplex 'deus essentia est iustus'; in creaturis hoc nomen 'essentia' dupliciter dicitur: secundum quod dicitur natura, unde dicitur 'genera et species sunt essentiae';¹ vel secundum quod 'essentia' dicitur singularis proprietas alicuius. Et sic in larga acceptione erit haec vera 'deus essentia est iustus', in stricta vero falsa.

UTRUM DEUS EX MISERICORDIA PUNIAT

Item, deus ex misericordia punit minus quam iste meruerit,² ergo deus ex misericordia punit minus quam tantum (demonstrato merito condigno), ergo deus ex misericordia punit tantum (demonstrata poena [p.: paenitentia C] quam sustinet), ergo³ ex misericordia punit.

Solutio: in huiusmodi oportet quod notetur misericordia ex vi vocis. Unde non valet hoc argumentum 'deus ex misericordia punit minus quam meruerit, ergo ex misericordia punit minus quam tantum'; et est simile: 'mulier egregiae formae, ergo mulier alicuius formae'.

Item, ex praemissis haberi potest, ut videtur, quod haec sit vera 'pater paternitate est pater' adiectivato hoc nomine 'pater', quia illa duo quae compraedicantur in hoc termino /C 147vB/ 'pater', sc. accidens et maioritas, nota<n>tur circa suppositum, et per ablativum notatur causa utriusque. 'Paternitas' enim copulat accidens et connotat maiorem.

Solutio: praedicta falsa est, quia licet hoc termino 'paternitate' notetur causa utriusque, tamen non notatur quasi causa. Et est simile: 'filius missione mittitur', quae falsa est.

Sed sic contra: filius missione notione [n.: natione C] mittitur.

Item, melius dicatur quod haec sit falsa 'deus ex misericordia punit

minus quam meruerit', quia iste terminus 'ex misericordia' principaliter determinat hunc terminum 'punit'. Et hoc argumentum non valet 'deus ex misericordia relaxat ex condigno, ergo ex misericordia punit minus quam meruerit'.⁴ Et est simile: 'deus voluit Iudaeos Christum crucificare' - haec est falsa, et tamen passio annexa illi actioni placuit deo. Et hoc argumentum non valet 'deus voluit Christum crucifici a Iudaeis, ergo voluit Iudaeos Christum crucifigere'.

Item hoc argumentum non valet 'poena huius ex misericordia est minor quam meruerit, ergo iste ex misericordia minus punitur quam meruerit'. In <prima> propositione [p.p.: praepositione C] iste terminus 'ex misericordia' determinavit hunc terminum 'est', et ita per consequens hunc terminum 'minor', et non hunc terminum 'poena'. In conclusione vero determinat hunc terminum 'punitur'.

Item, deus ex misericordia relaxat ex condigno, ergo ex misericordia est relaxans, ergo ex misericordia est deus relaxans, ergo ex misericordia est deus aliquid⁵ faciens, ergo ex misericordia est deus.

Solutio: haec duplex 'deus ex misericordia est relaxans' adiectivato hoc nomine 'relaxans' (aliter enim simpliciter esset falsa), quia iste terminus 'est relaxans' potest circumloqui[tur] quoddam verbum,⁶ et sic vera est; vel hoc verbum 'est' [quantum]ponitur ut tertium [t.: terminum C] adiacens, et sic falsa. Unde non sequitur 'deus ex misericordia est deus relaxans.'

Item quaeritur utra istarum debeat concedi 'ex misericordia est quod deus punit istum minus quam meruerit' 'ex iustitia est quod deus punit istum minus quam iste meruerit'.

Ad hoc dicimus quod neutra est concedenda, quia in hac⁷ 'punit minus quam meruerit' notantur duo, quorum unum pertinet ad iustitiam, aliud ad misericordiam. Unde haec est concedenda 'ex iustitia et misericordia est quod deus punit minus quam meruerit.'

Item, 'deus ex iustitia punit' - haec est vera, ergo propter suppositum hoc termino 'iustitia' vel propter connotatum. Si propter suppositum, ergo eadem ratione haec erit vera 'deus ex misericordia punit', cum idem sit suppositum hinc inde. Si propter connotatum, sc. propter effectum, ille effectus aut est in deo aut in creaturis. Si est in deo, ergo erit essentia divina, ergo idem erit quod prius. Si in creaturis, sed ille effectus non est nisi punitio, ergo idem est ac si diceretur 'deus⁸ ex punitioe punit'.

Ad hoc dicimus quod praedicta vera est propter effectum connotatum, et ille effectus est iudicari ex meritis, passive sumpto hoc verbo 'iudicari'; et iste effectus 'iudicari' continet sub se, ut ita dicam, non ordine praedicamentali, 'puniri' 'remunerari'. Constituuntur ergo hic tria: iudex⁹ iudicans iudicium. Iudex est iustus in habitu et deus¹⁰ in natura; iudicans in actu, iudicium effectus in creatura.

Dicendum ergo est quod effectus est in creatura, et non in deo, sed a deo.

Item dicimus quod effectus connotatus in hac dictione 'misericordia' est misereri, passive sumpto /C 148rA/ hoc verbo 'misereri' secundum quod sub eo sumitur miserabilis, et sub hoc 'misereri' continentur huiusmodi effectus: relaxari vel dimitti,¹¹ remunerari ultra meritum.

Item, ex praemissis patet quod haec est vera 'deus ex iustitia punit minus quam meruit'. Et est simile: 'iste ex caritate dat parvam eleemosynam.'

Item, 'deus ex iustitia est puniens', haec est duplex, quia iste terminus 'est puniens' potest esse circumlocutio verbi, et sic vera est; vel hoc verbum 'est' potest copulare suppositum vel¹² copulatum hoc termino 'puniens' rei suppositae, et sic falsa est, quia huic, sc. supposito per hunc terminum 'deus', nihil potest copulari nisi illud quod ei convenit, et ita principaliter copulatum per hunc terminum 'puniens', et haec determinatio 'ex iustitia' sic falso notat quod dat intelligere. Et est simile, licet econverso fiat, cum dicitur 'deus ubique est creans hanc animam', quia hoc 'est creans' potest circumloqui verbum, et sic falsa est: vel potest hoc verbum 'est' esse tertium [t.: terminum C] adiacens et determinari ab hoc adverbio 'ubique', et sic vera est.

Item quaeritur utrum haec possit esse duplex 'deus ex iustitia punit', ita quod haec determinatio 'ex iustitia' determinat copulatum per hoc verbum 'punit', sc. divinam essentiam, vel effectum connotatum. Quod si est, erit haec duplex 'deus aeternaliter creat hanc animam', et erit haec vera 'deus ab aeterno¹³ hanc animam'.

Quare dicimus quod haec nullo modo potest esse duplex 'deus ex iustitia punit', et non potest fieri determinatio nisi ratione effectus connotati.

Sed quaeritur quare non similiter potest fieri determinatio ratione essentiae copulatae per verbum. Haec est ratio: transitio huius verbi 'punit' tantum fuit [f.: fit *malimus*] propter effectum, et consignifica-

tio tantum pertinet ad effectum, et in hiis consistit verbalitas. Ergo cum haec determinatio 'ex iustitia' sit quasi adverbialis, tantum determinat illud circa quod consistit verbalitas, et ita tantummodo determinat effectum connotatum. Et est simile: habito [h.: hī + sp. vac. 1 litt. C] quod hoc verbum 'diligat' copulet qualitatem haec est vera 'iste aequali caritate diligit deum et proximum', et hoc ideo est quia haec dictio 'aeque' determinat effectum circa verbum.

1 essentiae V : substantiae C. 2 meruerit C : meruit V - in sequentibus C et V saepius hoc modo discrepant; C aliquotiens compendio ambiguo utitur quod et meruerit et meruit legi potest. 3 ergo: + deus ex misericordia punit aliquantulum ergo V. 4 meruerit: + quia iste terminus 'ex misericordia' principale determinat hoc verbum 'punit' V. 5 aliquid V : aliquis C. 6 potest - verbum : pater circumloquitur quoddam verbum C : potest esse circumlocutio verbi V. 7 hac V : hoc C. 8 deus V : ergo C. 9 iudex V : circa C. 10 Iudex - deus C : iustus est autem habitu iudex V. 11 dimitti C : remitti V. 12 suppositum vel C : sup̄ et V. 13 aeterno : + creavit V.

AN DEUS EX MISERICORDIA VEL IUSTITIA REMUNERET

Item, utraque istarum vera est 'deus ex iustitia remunerat', 'deus ex misericordia remunerat'. Sed in prima notatur propinqua causa, quae est ex meritis; in secunda vero notatur causa remota, quia hoc quod meruit remunerari fuit ex misericordia.

Item, haec est vera 'deus ex iustitia remunerat ultra meritum'. Vel potest notari diversitas in istis 'deus ex iustitia punit minus quam meruit' 'deus ex iustitia remunerat ultra meritum', quia principale in una, sc. 'punit', tantum pertinet ad iustitiam, sed principale in alia, sc. 'remunerat', pertinet tam ad misericordiam quam ad iustitiam.

Item, Iob punitus est ad augmentum coronae. Hoc constat, et tamen merita praecesserunt digna punishmente, licet non tanta.

Quaeritur ergo de hac 'Iob ex misericordia punitur'. Probatio: Iob ex misericordia ulceratur. Hoc nulli dubium. Ergo Iob ex misericordia punitur. Non sequitur, cum hoc proveniat ex iustitia.

Item quaeritur utrum ex iustitia sive misericordia puniatur <tantum>.

Ad hoc dicimus quod "tantum" pertinet ad misericordiam, "puniri" vero [v.: non C] ad iustitiam. Simile: ex iustitia est quod iste sit dives, et tamen non est [tantum] ex iustitia quod fiat tam dives /C 148rB/ demonstrato aliquo cui plus impenditur quam meruit.

Item, Esau iuste reprobatus est; ergo ex iustitia est reprobatus; ergo meritis exigentibus - quod falsum est.

Item, haec dictio 'iuste' connotat effectum; ille effectus non est nisi damnatio, et damnatio est ex meritis; ergo haec dictio 'iuste' notat quod reprobatus sit ex meritis; ergo locutio falsa est.

Item, sint hic duo qui aequaliter delinquant, et dominus minus puniat istum quam illum propter aliquam causam, sicut facit sacerdos qui mitius agit cum uno quam cum alio, sc. quia maior apparet contritio in uno quam in alio. Constat quod haec est vera 'misericordius agitur cum isto quam cum illo'.

AN DEUS MISERICORDIUS VEL IUSTIUS AGAT CUM UNO QUAM CUM ALIO

Sed quaeritur de hac 'iustius agitur cum isto quam cum illo'. Per primum demonstrativum demonstratur ille qui magis affligitur. Probatio: mitius agitur cum isto quam cum illo, ergo minus [m.: mitius C]² agitur ex misericordia cum isto quam cum illo, ergo iustius etc.

Item, impares sunt effectus misericordiae, impares sunt effectus iustitiae, quare non iustius sicut et misericordius etc.

Ad hoc dicimus quod hoc nomen 'iustitia' large sumitur et stricte. Large secundum quod sic describitur: <iustitia est unicuique sua retribuere, sibi et proximo et deo>. Stricte secundum quod dicitur iudex suum cuique tribuere, sc. sibi debitum ex meritis. Et hoc adverbium 'iuste' sumitur a iustitia large sive a iustitia stricte. In larga ergo acceptione vera 'pater iuste tradidit suum filium in manus peccatorum' et 'ex iustitia tradidit etc.'. In stricta vero acceptione falsa est utraque.

Eodem modo dicimus quod haec est vera in larga acceptione 'Esau iuste reprobatus et ex iustitia etc'. In stricta vero acceptione falsa est.

Item in larga acceptione haec est vera 'deus ex iustitia est misericors', in stricta falsa.

Item, secundum quod haec dictio 'iuste' stricte sumitur, est haec duplex 'iudex iuste punit istum', quia res huius dictionis 'iuste' potest notari circa rem nominativi vel circa rem accusativi. Simile: 'Socrates optime dicet grammaticam' - <is potest esse sensus "nullus melius quam Socrates docet grammaticam"> vel is potest esse sensus "Socrates nihil melius docet quam grammaticam". Haec ergo vera est in uno sensu, et falsa in alio 'iudex iuste suspendit <istum>' (sit quod non meruit suspendium).

Dicimus ergo quod ex [?, ex corr. C] hoc quod haec dictio 'iuste' sumitur a iustitia stricte sumpto hoc nomine 'iustitia', aequae iuste agitur cum isto ut cum illo, de quibus supra dictum est, quia aequae exercetur debitum hinc inde. Et hoc argumentum non valet 'minus ex misericordia agitur cum isto quam cum illo, <ergo magis ex iustitia etc.>'.

Item aliam positionem habet haec dictio 'iuste' secundum quod notat circumstantiam personae iudicantis, utpote aliquis cum maiori tranquillitate animi iudicat quam alius; et secundum hoc haec dictio 'iuste' dicitur cum magis et minus, sic: 'iste iudicat iustius quam ille'. Eodem modo contingit in hac dictione 'misericorditer' quod iste misericordius iudicat quam ille sub praedicto sensu; sed istud non cadit in deum, quia semper in deo est tranquillitas.

Item, iam patet, licet dicatur 'misericordius etc.', non debet dici 'iustius etc.', licet impares sint effectus, quia haec dictio 'iustius' notat debitum cum actu, quod non potest intendi vel remitti. Et haec dictio 'misericordius' non importat debitum sed actum.

Item, licet deus misericordius agat cum isto quam cum illo, tamen non dicitur magis vel minus misericors, sicuti nec minus et magis iustus, quia huiusmodi /C 148vA/ notant qualitatem a qua elicitur actus maior vel minor, sicut a caritate elicitur actus quandoque minor, quandoque maior. Qualitas enim non provenit ex actu, sed actus ex qualitate.

Item, adhuc aliam habet exceptionem³ haec dictio 'iustus', secundum quod dicitur 'iste iustius suspenditur quam ille', quasi diceret: 'magis merito suspenditur iste quam ille'.

1-2 agitur - mitius C : om. V. 3 exceptionem C : acceptionem V.

AN IUSTIUS FUERIT CORONARI PETRUM QUAM LINUM

Item, maius fuit meritum Petri quam Lini; ergo magis meruit coronari Petrus quam Linus; et uterque iuste meruit etc.; ergo Petrus iustius meruit coronari quam Linus; ergo iustius erat Petrum coronari quam Linum; ergo magis iustum erat etc.

Item, placuit deo magis Petrum coronari quam Linum. Probatio: deus dilexit magis Petrum quam Linum; sed neutrum dilexit nisi ad coronam;

ergo magis dilexit Petrum coronari quam Linum; ergo magis placuit deo Petrum coronari quam Linum; ergo deus magis voluit etc.; sed nihil voluit nisi iustum; ergo magis iustum erat Petrum coronari quam Linum.

Item, quantum iustum est Petrum coronari, tam iustum est. Quid ergo demonstratur per hanc dictionem 'tam'? Si iustitia dei, hoc nihil esset dictu, quia nulla est collatio iustitiae dei ad temporalem. Si demonstrat meritum Petri vel coronam, ergo magis iustum est Petrum coronari quam Linum, cum maius sit meritum merito et corona[m]¹ corona.

Ad hoc dicimus quod bene posset negari [n.: n.-eC] 'magis meruit Petrus coronari quam Linus', et hoc argumentum non valet 'maius fuit meritum Petri quam Lini, ergo magis meruit Petrus quam Linus, quia maiorem coronam', sed aequè meruit suam coronam sicut et Petrus suam.

Item, dignior fuit Petrus quam Linus, ergo aliquo. Quaeritur quo.

Ad hoc dicendum quod non erat aliquo, sed maiori etc. Aliter dicimus quod Petrus magis meruit coronari quam Linus, quia magis meruit Petrus suo merito quam Linus suo.²

Item haec est vera 'iustius meruit Petrus coronari quam Linus', et non sequitur 'ergo iustius erat Petrum coronari quam Linum'.

Item, hoc argumentum non valet 'magis meruit Petrus coronari quam Linus, ergo magis iustum erat Petrum coronari quam Linum'. Et patet ratio ex iam dictis.

Item haec est <falsa> 'magis placuit deo Petrum coronari quam Linum'. De hoc quod dicitur 'magis dilexit Petrum quam Linum' sic intellige: 'magis dilexit' id est "ad maius dilexit".

Item, cum dicitur 'tam iustum est Petrum coronari', sic demonstratur iste status "reddere quod suum est". Unde non sequitur 'ergo magis iustum est Petrum coronari quam Linum', quia secundum hoc tam iustum est Petrum coronari quam iustum est Linum coronari et econverso.

Item, 'magis iustum est Petrum coronari quam meruit' - haec est vera. Et est simile: 'iste est magis sensibile quam sentiat'.

¹ coronam C : om. V. ² quam Linus suo om. V, his additis: et est simile 'iste est magis dignus suo condigno quam ille suo'.

DE HAC DICTIONE 'TALIS'

Item, 'deus est iustus et Petrus est talis'. Haec dictio 'talis' copulat qualitatem, <ergo¹ suum antecedens² copulat qualitatem. - Non sequitur, sed³ hoc quod copulat quasi qualitatem copulat⁴> et est⁵ congrua et vera est praemissa.

Item, 'Petrus est iustus et deus est talis' - haec est vera, et haec dictio 'iustus' copulat qualitatem, et hoc relativum⁶ 'talis' refert quasi qualitatem.⁷

1-4 ergo-copulat Ch.V: om. C. 2 antecedens Ch: accidens V. 3 sed Ch: secundum V. 4 quasi qualitatem copulat V: copulat quasi qualitatem Ch. 5 est C: ideo Ch.V. 6 hoc relativum C: haec dictio Ch.V. 7 + solutio Ch.V.

<DE RELATIVIS CONVENIENTIAE>

Item, cum haec sit vera 'pater est similis filio', ergo et haec 'essentia est similis filio', cum hinc inde /C 148vB/ haec dictio 'similis' copulet divinam essentiam.

Ad hoc dicimus quod haec dictio 'similis' copulat divinam essentiam, et praeterea connotat distinctionem. Unde haec est falsa 'divina essentia est similis filio'.

Item 'pater est similis filio similitudine', haec est duplex sicut et haec 'pater essentia est similis filio', quia ablativi possunt determinare verbum, et sic falsa est utraque, quia secundum hoc ablativus formalis est, et oportet <er>et quod ablativus designaret causam et quasi causam utriusque notati per hanc dictionem 'similis', ut supra dictum est 'pater paternitate est pater'; vel ablativus potest determinare hanc dictionem 'similis', et sic vera est, quia ablativus notat causam efficientem, et secundum hoc non oportet quod ablativus designet causam utriusque notati per hanc dictionem 'similis' sed tantum alterius. Et quod ita contingat potest videri in simili sic: 'Socrates est albus albedine' - ablativus potest determinare hanc dictionem 'albus' ratione accidentis tantum, et sic vera est, quia si determinaret ratione suppositi et accidentis, falsa esset simpliciter [similiter C].

Item, similitudo patris et filii est essentia, non tamen similitudo patris et filii est in essentia. Et est simile: parva quantitas est in milio.¹

Item, cum hoc nomen 'similis' duo includat, essentiam et notionem, cum ratione essentiae vere possit apponi determinatio pertinens ad essentiam, quare non similiter ratione notionis, ut si dicatur 'pater notionem similis est filio'?

Solutio: haec est vera. 'Similis' principaliter significat² divinam essentiam. Unde ratione principalis debet fieri determinatio, et non ratione secundarii.

Item: pater est similis spiritui sancto, ergo spiritus sanctus est similis patri, ergo similitudo patris ad spiritum sanctum est; sed similitudo ad spiritum sanctum est, ergo est in aliquo. Probatio quod in spiritu sancto, quia similitudo ad spiritum sanctum est divina essentia, et divina essentia est in spiritu sancto; ergo similitudo ad spiritum sanctum est in spiritu sancto, ergo spiritus sanctus similis est spiritui sancto.

Solutio: haec est imperfecta 'similitudo ad spiritum sanctum est', vel potius incongrua,³ quia iste terminus 'similitudo' vult determinari intrinsecus cum dicitur 'similitudo ad spiritum sanctum est', et exigeretur quod spiritus sanctus distingueretur a se. Sed cum dicitur 'spiritus sanctus mittitur a se', cum hoc verbum 'mittitur' notet distinctionem, et haec determinatio 'a se' non ibi⁴ veniat in locutione ratione distinctionis notatae per 'alium', quare haec a simili non est vera 'spiritus sanctus est similis sibi'? - Hoc determinabitur inferius.

Item, cum dicitur 'pater est similis filio', duo habet in se iste terminus 'similis', scilicet essentiam et notionem. Quaeritur ergo quare non possit supponere essentiam ratione essentiae, sicut supponit personam ratione notionis.

Solutio: tam essentia quam notio est in persona, sed notio non est in essentia, ergo magis repugnat naturae termini quod supponat essentiam quam quod supponat personam, et ita potius debet supponere personam ratione notionis quam essentiam ratione essentiae.

Item, cum hoc nomen 'similis' supponat personam, videtur quod haec sit vera 'pater et filius sunt similes' substantivato hoc nomine 'similes', quia sunt personae.

Solutio: dicimus quod praedicta est falsa, et per regulam habendam circa /C 149rA/ huiusmodi terminos. Quia si aliquis terminus habet plurale, ratione principalis significationis debet habere plurale. Unde, sicut supra dictum est, natura principalis significati quod significat

iste terminus 'deus' impedit quod non potest habere plurale quod sit directum eius plurale. Sed secundum quod iste terminus 'similis' ponitur adiective, vera est locutio.

Item non valet hoc argumentum 'pater et filius sunt duae personae similes, ergo pater et filius sunt similes substantiae'.

1 milio C: milio vel m[[i]]lio Ch: numero V. 2 significat C: copulat Ch.V.
3 incongrua C.Ch: negativa (errore pro nugatoria) V. 4 ibi veniat Ch.V:
~in veniat C (in a scriba principali, ut videtur, additum).

Andreas Sunonis 819-823:

Quamuis, ut Genitor, sic spiret Filius eius,
820 non Patri similem reddit spiratio Prolem,
immo facit similem diuina essentia tantum;
hoc nomen 'similis' usiam copulat, etsi
personas similes distinctas innuat esse.

EADEM

Item, cum dicitur 'haec res est eadem substantia', haec dictio 'eadem' copulat proprietatem. Ergo, cum haec sit vera 'divina essentia est eadem sibi', haec dictio 'eadem' copulat divinam essentiam, et sic erit haec vera 'divina essentia est eadem patri', et in huiusmodi non exigitur nisi quod copulatum per hanc dictionem 'eadem' sit commune illi quod supponitur per nominativum et etiam illi quod supponitur per dativum. Ergo secundum hoc et haec erit vera 'pater est idem filio' adiectivato hoc nomine 'idem', quia haec dictio 'idem' copulat divinam essentiam, quae est communis supposito per nominativum et supposito per dativum.

Solutio: haec est vera 'divina essentia est eadem patri', quia est indifferens patri. Haec est falsa 'pater est idem filio', quia haec est falsa 'pater est indifferens filio'. Et alia est ratio, haec scilicet: sicut haec dictio 'similis' copulat divinam essentiam et notat distinctionem, ita haec dictio 'idem' copulat divinam essentiam et [[notat distinctionem]] connotat non distingui. Aliter vero contingit secundum quod haec dictio 'idem' ponitur in neutro genere.

ALIUS

Item cum dicitur 'Socrates est alius a Platone', haec dictio 'alius' copulat proprietatem ex hoc quod Socrates et Plato sunt diversae sub-

stantiae; ergo cum pater et filius sint eiusdem essentiae notatur falsitas cum dicitur 'pater est alius a filio', et etiam cum dicitur 'pater est diversus a filio'. Quod si est, sic: pater est et filius est, et pater non est alius a filio, ergo pater est idem filio adiective.

Solutio: haec dictio 'alius' cum dicitur de rebus creatis copulat proprietatem, cum vero dicitur de patre et filio et spiritu sancto nihil copulat, sed notat distinctionem, unde haec est vera 'pater est alius a filio'.

Andreas Sunonis 1286-88:

sic istud nomen 'alius' nil copulat illic:
'est alius Pater a Genito', sed ponitur, ut, qui
gignit, noscatur non eius Filius esse.

Item 'pater est res eadem filio' - haec nulli dubia; ergo pater est eadem res filio. Quo concesso eadem ratione debet haec concedi 'iste supponit eandem rem illi' - sit quod unus dicat 'persona est', alius dicat 'essentia est'. Quo concesso, sic inferatur: ergo isti supponunt eandem rem, vel isti supponunt aliquam¹ rem. Quorum utrumque falsum est.

Solutio: haec non est dubia 'pater est res eadem filio', haec duplex 'pater est eadem res filio' (loquamur quasi essemus ante incarnationem, quia tunc non² supposito filio³ supponitur res), quia sicut hic [haec c] est duplex sensus 'Socrates videt idem Platoni', id est "Socrates videt Platonem" vel "Socrates videt eandem rem quam Plato", eodem modo contingit in hac 'pater est eadem res filio', quia iste dativus 'filio' potest determinare respectu<m> huius dictionis 'idem', ita quod exigit eandem rem supponi per hanc dictionem 'idem' et per hanc dictionem 'filius' - et sic est incongrua; vel potest intelligi quod fiat collatio ratione suppositi per hunc /C 149rB/ terminum 'filio', ut is sit sensus "pater est aliquid et filius est idem", et sic congrua. Si dicatur quod ad congruitatem⁴ huius 'pater est eadem res filio' non oportet nisi quod pater sit res et filius sit res, tunc erit haec congrua 'alia persona quam ista est' demonstrata notione aliqua adiectivato hoc pronomine 'ista' - quod falsum est.

Item, ex hiis videtur quod haec sit vera 'pater est eadem res filio'. Simus post incarnationem, quia tunc supposito filio supponitur res.

Ad hoc dicimus quod hoc habito haec est congrua 'pater est eadem res filio', sed falsa, quia exigeretur quod eadem res supponeretur per

nominativum et dativum, quod numquam fieri potest. Et ita patet quod haec est falsa 'iste supponit eandem rem illi'.

AEQUALIS

Item, patris et filii et spiritus sancti aequalis est gloria, aeterna⁵ maiestas. Sic ergo haec dictio 'aequalis' copulat tantum divinam essentiam vel notat distinctionem. Si tantum divinam essentiam, ergo haec est vera 'spiritus sanctus est aequalis sibi',⁶ quod praenegatum est. Si distinctionem - sed illa non erit in supposito per hanc dictionem 'gloria[m]', quod est divina essentia, et ita divina essentia erit distincta.

Solutio: cum sic dicitur 'aequalis est divina substantia etc.', haec dictio 'aequalis' ponitur pro hoc adverbio 'aequaliter', sicut ponitur pro adverbio nomen, ut hic 'nolite alta sapere', id est "alte sapere", et est sensus "patris et filii et spiritus sancti aequaliter est gloria", et haec dictio 'aequaliter' nihil copulabit.

Et notandum, cum haec sit congrua 'istorum aequalis est gloria', haec est incongrua 'istorum gloria est aequalis', quia pluralitas, ut ita dicam, debet apponi immediate ad determinationem huius dictionis 'aequalis'.

UNUS

Item, cum unitas est divina essentia, haec dictio 'unus' copulat divinam essentiam adiective, ergo substantive ponit divinam essentiam, ergo haec erit vera 'pater et filius et spiritus sanctus sunt unus' substanti<v>⁷ sumpto hoc nomine 'unus'.

Non sequitur, quia haec dictio 'unus' partitivum est et non invenit in quo partiatur, nec invenitur inferior suppositio, ut si dicatur 'pater et filius et spiritus sanctus sunt iste'.

Contra: eadem ratione debet haec esse falsa 'unus deus est'. Hic non invenitur circa quod debet⁸ fieri partitio, sicut et haec est falsa 'aliquis deus est' et haec 'iste deus est'.

Quod si est, haec erit falsa 'pater et filius sunt idem deus', quae solet concedi, et haec negari 'pater et filius sunt idem' substantivato hoc termino 'idem' in masculino genere.⁹ Sic 'unus deus' haec est vera, et haec dictio 'unus' valde exilem habet partitionem, et non exigit nisi

quod terminus cui adiungitur vere possit supponere pro aliquo, et si debet fieri descensus quasi ad singularem, non debet fieri descensus in adiectivo sic 'iste deus', sed in substantivo notatur quod vere sit ¹⁰ suppositio pro uno determinate. Aliter est quando haec dictio 'unus' ponitur substantive per se: vult enim quod fiat partitio, ita quod possit fieri descensus pro aliquo supposito, prout substantivatur haec dictio 'unus'; et nullo modo posset hoc fieri vere cum personalis sit dictio.

Aliter potest dici, si placet, quod haec dictio 'unus' est quasi numeralis, et ideo facit discretionem sicut dictiones numerales contra se. Cum ergo pater et filius et spiritus sanctus sint tres, est hoc falsum 'sunt unus'.

Et ita concurrunt duo ad falsitatem huius /C 149vA/ 'pater et filius et spiritus sanctus sunt unus', scilicet partitio et discretio.

Sed ¹¹ nonne dicimus in postcommunione 'sempiternae trinitatis eiusdemque unitatis confessio'? Ergo unitas est eadem trinitati. Eadem ratione pater est idem filio in masculino genere.

Solutio: haec dictio 'eiusdem' ponitur intransitive, ¹² in praedicta, est enim is sensus: "individua trinitatis et unitatis confessio." ¹³

Item quod ¹⁴ haec dictio 'unus' ponatur partitive, cum dicitur 'unus' ¹⁵ est haec videtur vera 'solus' ¹⁶ deus generat vel generatur', ergo tantum unus deus generat vel generatur, quia sec. quod fit exclusio alteritatis falsa est, et hoc non esset nisi haec dictio 'solus' teneretur partitive. ¹⁷

Si opponatur sic: "'unus Socrates est', haec est incongrua, eadem ratione et haec 'unus deus est', non est simile.

1 aliquam C : aliam V. 2 non C : om. V. 3 filio V : similis C.
4 congruitatem C : veritatem V. 5 aeterna C : coaeterna V. 6 s.s.
est aequalis sibi C : pater est aequalis V. 7 substantive nos : substantie CV. 8 non - debet C : enim invenitur circa quid possit V.
9 + Sed nonne - confessio V (cf. n. 11). 10 quod vere sit C : quando nec fit V. 11-13 Sed - confessio hoc loco om., supra (vide n. 9) habet V. 12 intransitive Cp.c.: transitive Ca.c.&V. 14 quod C : cum V. 15-16 unus - solus C : unus deus est videtur unus solus V. 17 nisi C : si V.

Andreas Sunonis 982-990:

Substantivatum per se non copulat 'unus' usiam, siquidem personae tres, licet unus sint Deus, et quamvis sint unum, non tamen unus, ⁹⁸⁵ ne demonstretur usia per 'iste' uel 'ille' eiusdem generis, cuius cognoscitur esse

et partitium, quod sic descendere gestit: si demonstrari tali pronomine posset communis deitas personis omnibus, ille et Pater et Genitus et sanctus Spiritus esset,

TRINA

Item quaeritur de quo dicatur haec dictio 'trina' et quid praedicet.

Constat quod dicatur de divina essentia iuxta illud "Monadi trinae gloriam canamus"; sic divina essentia est trina.

Si dicatur quod praedicet divinam essentiam, ergo cum persona sit essentia, erit haec vera 'persona est trina'. Si praedicet distinctionem; sed non <est nisi>¹ circa suppositum: ergo divina essentia est distincta.

Ad hoc dicimus quod haec dictio 'trina' nihil praedicat nisi tantum intellectum, sed notat quod divina essentia sit in tribus personis, ita quod in qualibet illarum. Unde haec est falsa 'trinitas est trina', quia haec dictio 'trina' notat quod trinitas sit in tribus personis ita quod in qualibet illarum.

Praeterea, haec dictio 'trina' connotat distinctionem, sed illa distinctio non notatur² in aliquo supposito in illa locutione, sed notatur esse in illis in quibus est divina essentia, sc. in personis.

Simile: cum dicitur 'missio est' sive 'similitudo est', haec dictio 'similitudo' notat distinctionem quae non attenditur³ in aliquo supposito in illa locutione, sed in illis inter quae attenditur similitudo.

¹ est nisi Ch.V: om. C. ² notatur: + nisi V & Ch s.l. ³ attenditur Ch.C: + nisi V.

Andreas Sunonis 1009-1019:

- nec designatur deitas hoc nomine 'trinus',
 1010 nec personalis distinctio, cum neque trina sit persona, neque deitas distincta sed aequae semper communis personis omnibus extet; tantum significans intellectum docet intrans mentes, usiam personis in tribus unam.
 1015 Si designaret deitatem haec dictio, trina esset persona, cum sit substantia trina; innuitur tantum distinctio, non ibi circa suppositum, sed personas, quae sunt Deus et sunt suppositum, sed non supponuntur tamen ipsae.
-

BINA

Item cum haec sit vera 'essentia est trina' propter praedictam causam, quare non similiter est haec vera 'spiratio est bina', quia haec in duabus personis, scilicet in patre et filio, quoniam spirant spiritum sanctum?

Solutio: aliter est de hac dictione 'trina', aliter de hac dictione 'bina', quia sicut se habet haec dictio 'trina' ad ternarium, ita se habet haec dictio 'bina' ad binarium; et haec est falsa 'essentia est trina', quia haec dictio 'trina' notat distinctionem circa essentiam. Eodem modo haec est falsa 'spiratio est bina.'

Solutio corrupta esse videtur. Cf. Stephani Langton Comm. in Sententias p. 22 ex editione Landgraf.

TRINITAS

In "Quicumque vult" dicitur 'trinitas in unitate et unitas in trinitate veneranda sit'.

Contra: haec dictio 'trinitas' ibi supponit, ergo essentiam vel notionem. Si notionem, ergo notio est in unitate. Si essentiam, ergo haec dictio 'trina' praedicabit essentiam. Si forte dicatur quod supponit personas, ergo personae sunt in essentia, quod falsum est, sed essentia in personis.

Solutio: est falsa 'trinitas est in unitate' et tamen trinitas veneranda est in unitate. Et est simile: pater adorandus est in filio, non tamen pater est in filio.

Item trinitas est in personis, ergo tres personae sunt trinae.

Solutio: haec dictio 'trinitas' duobus modis dicitur. Uno enim modo supponit pro personis et praedicat tantum intellectum, et sic venit in locutione 'trinitas est tres personae'. Alio modo haec dictio 'trinitas' est quasi nomen figmentale¹ et nihil praedicat vel supponit, et sic venit in locutione 'trinitas est in personis' et est sensus: trinitas² est in personis /C 149vB/ [et est sensus: trinitas est in personis] = personae sunt tres.³

Simile: infinitas est in enuntiabilibus, i.e. enuntiabilia sunt infinita.

Item: res trina est essentia, ergo trinum est essentia. Quod bene concedimus.

TRIPLEX

Item non valet hoc argumentum 'essentia est trina, ergo est triplex' quia haec dictio 'triplex' notat compositionem.

Item, cum dicitur 'trinitas personarum est', is potest esse sensus "trinitas est in personis" vel is "trinitas est personae."

Item quod persona sit trina sic probatur: 'sit salus illi qui est trinus et unus'.

Solutio: ibi ponitur nomen personale pro essentiali.

Nota: hoc nomen 'trinitas' non est collectivum, quia secundum hoc esset haec vera 'pater est pars trinitatis' sed est quasi collectivum.

1 nomen figmentale C : extrapraedicamentale V. 2-3 trinitas - tres
C : om. V.

Andreas Sunonis 1000-1008:

- 1000 Inuenies tamen usiam quandoque per 'ille'
et 'qui' supponi, licet hoc nomen 'Deus' ipsa
non praecedat (ibi: 'sit uirtus et decus illi,
qui supra caelos existit trinus et unus');
sed licet improprie scripturae tradita saepe
1005 propter scripturae iustum tolerentur honorem,
non tamen extendi, quasi sint imitanda, merentur.
Non Deus est triplex, cum sit substantia simplex
et non composita; trinus tamen est Deus unus;
-

DEUS

Item haec dictio 'deus' restringitur ad supponendum pro persona per terminum copulantem notionem vel per terminum notantem notionem. Per terminum copulantem ut 'deus generat'; per terminum notantem ut 'deus de deo'.

Sed notandum: quando iste terminus 'deus' supponit personam, oportet quod notio detur intelligi circa suppositum. Unde est haec duplex 'deus est pater': adiectivato hoc nomine 'pater' supponit iste terminus personaliter, substantivato hoc termino 'pater' erit iste terminus 'deus' tantum essentialis.

Item notandum: cum haec dictio 'deus' restringitur ad supponendum personaliter, habet quandam suppositionem communem ad essentiam et ad personam, et est simile cum dicitur 'homo supponit': iste terminus 'homo' communiter se habet ad simplicem et ad personalem suppositionem. Unde utraque istarum est vera 'homo supponit' 'homo non supponit'. Eodem modo haec est vera 'deus generat' habito respectu ad personam, et haec est vera 'deus non generat' habito respectu ad essentiam.

Si dicatur quod in hac 'deus generat', iste terminus 'deus' restringitur ut supponat pro persona tantum, eadem ratione cum dicitur 'homo

est Petrus', iste terminus 'homo' supponit tantum pro Petro.

Item, cum dicitur 'deus generat' iste terminus 'deus' supponit pro essentia et pro persona, et tamen notio copulata per hoc verbum 'generat' nequaquam convenit essentiae; multo fortius cum dicitur 'deus est' iste terminus 'deus' debet supponere pro essentia et pro persona, cum essentia copulata per hoc verbum 'est' conveniat personae.

Solutio: quantum in voce est, non esset differentia, sed ex hoc concessio proveniret error quidam, sc. quod deus non esset pater, et quod deus non esset tres personae.

Vel aliter: cum dicitur 'ens in arca est', res huius termini 'ens in arca' convenit aeri, et tamen non appellat aerem, quia non potest supponere pro eo verbo substantiv[at]o mediante nisi per violentiam. Eodem modo res huius termini 'deus' convenit personae, non tamen iste terminus 'deus' appellat personam, quia mediante verbo substantivo non potest supponere pro persona nisi per violentiam.

Ex hoc patet solutio sequentis sic: 'deus est passus' - hic restringitur iste terminus pro persona creata. Eadem ratione hic 'deus est' retento hoc verbo prout copulat proprietatem creatam, ergo communiter hoc verbum 'est' se habet ad talem copulationem et ad illam secundum quam convenit deo, ergo haec erit vera secundum hoc 'deus est et non est' /C 150rA/ tres personae', ergo deus <non> est tres personae. Constat quod haec est falsa, quia haec dictio 'deus' est essentialis, quia hoc verbum 'est' quando est tertium adiacens nihil copulat nisi terminum termino², et ita non³ restringit hunc terminum 'deus'.

Ideo dicimus quod haec est vera 'deus est et non est tres personae', non tamen sequitur 'ergo deus non est tres personae'.

Et notandum quod haec est falsa 'deus non est' quia utraque veritas abnegatur.

Item cum dicitur 'deus est', iste terminus 'deus' supponit tantum pro essentia, et sic fit sermo de deo, ergo de essentia. Eadem ratione hic: 'deus generat'.

Contra: Iste terminus 'deus' communis est ad personam et ad essentiam, ergo ad hoc quod fiat sermo oportet quod sumatur terminus communis ad essentiam et ad personam, sc. 'A', et ita cum dicitur 'deus est' fit sermo de A, ergo non pro essentia.

— Quod bene concedimus, quia si fieret sermo de essentia, eadem ra-

tione fieret sermo de Socrate in hac 'homo qui est Socrates est' quod falsum est, sed pro homine.

Item huiusmodi locutio invenitur 'essentia gignit', quae nullo modo est admittenda, sed excusanda sic: ibi attribuitur essentiae quod est habentis essentiam.

Eodem modo est haec excusanda: 'essentia est de essentia', et non admittenda.

1 homo supponit C : homo supponitur V; *item infra.* 2 terminum termino
nos : tantum termino C : vero tantum V. 3 non C : om. V. deus C :
'A' V.

Andreas Sunonis 863-867:

Dictio quandoque, qua notio sacra notatur,
non designatur, hoc efficit, ut sibi iunctum
865 usiae nomen 'plasmator' siue 'creator'
siue 'Deus' pro persona supponere possit:
hinc 'de plaste Deo plastes Deus esse' probatur.

824-835:

Usiam quaedam supponunt nomina iuncta
825 uerbis usiae, sicut 'Deus' atque 'creator';
supponunt eadem cum personalibus illas
personas, quas, quae sunt addita, uerba requirunt;
cum quibus usiam possunt supponere, quando
ipsam supponi suffert oratio uera
830 (hinc 'Deus haud gignit', quia non essentia gignit,
et 'Deus' hinc 'gignit', quia gignit, qui Pater extat);
personas uero nequeunt supponere, quando
uerbis iunguntur usiae, ne 'Deus una
tantum persona uel plures esset, et ipse
835 gigneret', utraque disiunctae parte neganda.

883 + 888-890:

Non 'genuit', non 'est diuina essentia nata',

Si tamen occurrens hoc, quod substantia gignat,
tradat scriptura, sic exponatur, ut ipse,
890 qui Pater est, extans diuina essentia, gignat;

DEITAS

Item, cum utraque istarum dictionum sit essentialis, 'deus', 'deitas', quare non potest restringi hoc nomen 'deitas' ut supponat pro persona, ut sic dicatur 'deitas generat' sicut 'deus generat'?

Haec est ratio: hoc nomen 'deitas' significat essentiam ut subsistentem, hoc nomen 'deus' significat essentiam ut inhaerentem.

Simile: cum dicitur 'humanitas' designatur species ut [et C] subsistens. [[ut]] Cum dicitur 'homo [est]' designatur species ut participata.

Sed contra praedictum simile invenitur, sc. 'lumen de lumine'.

Ad hoc dicimus quod 'lumen' dicitur proprietas ipsa subsistens, et secundum hoc non potest restringi; et dicitur ipsum luminosum, et sec. hoc potest restringi, et dicitur 'lumen de lumine'.

Item, ex praemissis patet quare dicitur 'tres personae sunt eiusdem essentiae', non tamen 'eiusdem dei'.

Item, cum haec dictio 'deus' supponat personaliter, videtur quod haec sit vera 'dii procedunt a patre'. <Retento hoc verbo 'procedunt' univoce, non oportet quod haec 'dii' exigit diversitatem in essentia, sicut dicto 'homines sunt Socrates et Plato', et haec dictio 'homines' communem habet suppositionem in qua conveniunt Socrates et Plato, et praeter hanc notat diversitatem singularium personarum.

Item, hoc nomen 'res' est tantum essentiale, et tamen Augustinus utitur eo personaliter, dicens "tres res sunt quibus fruendum est". Multo fortius deberet haec concedi 'duo dii procedunt a patre', > cum haec dictio 'deus' supponat in rei veritate personaliter.

Solutio: quoddam [q.: quod autem C] nomen essentiale est quod significat essentiam et supponit essentiam semper, ut 'deitas'; quoddam notionale nomen est quod significat notionem et supponit personam semper, ut 'genitus'; quoddam vero significat essentiam et supponit personam semper, ut 'missus'; quoddam nomen significat essentiam et supponit personam, et non semper, ut 'deus'. Hoc vero nomen 'res' secundum Augustinum significabat personaliter et supponebat personaliter, cum dictum est 'tres res sunt quibus fruendum est'; quia¹ si hoc nomen 'res' significaret essentialiter et supponeret personaliter, nullo modo esset haec vera 'tres res sunt quibus fruendum est' et non haec 'duo dii procedunt a patre'; hoc enim nomen 'res' commune est ad essentiam et personam, unde significatione est personale; hoc autem nomen 'deus' suppositione est personale et significatione essentiale. Unde non est simile quod propositum est.²

1-2 quia - est C : om. V.

Andreas Sunonis 868-877:

Ut pro personis supponant, nomina quaedam restringi nequeunt per personalia uerba:
870 haec sunt 'usia', 'deitas', 'essentia', per quae supponi nequeunt personae, nescia flecti,

tamquam subsistens siquidem supponitur istis nominibus deitas, quasi participata per illa, quae pro personis faciunt supponere uerba: haec sunt 'plasmator', 'auctor', 'Deus' atque 'creator'. Non tres inde 'Dei' personas 'unius', immo 'unius' potius 'deitatis', dicimus esse.

OMNIPOTENS

Item duae res omnipotentes procedunt a patre, ergo duo /C 150rB/
omnipotentia procedunt a patre, ergo duo omnipotentes etc., ergo duo dii
etc. Primum argumentum huius deductionis non valet, quia hoc nomen 'res'
prout intelligitur in termino substantivato est tantum essentiale.

V haec addidit (203rA): Quod divina essentia generet vel generetur sic
probat: iste terminus 'pater' non convenit in aliqua significatione pa-
tri in qua non conveniat essentiae, quia tantum unam habet significatio-
nem, in qua personam patris significat. Sed ad praedicationem illius ter-
mini sequitur de divina essentia, quia ipsa generet non sequitur, quia
licet utrobique significaret idem hoc nomen 'pater', tamen cum respecti-
ve dicatur de patre, de divina essentia non dicitur respective. - Instan-
tia talis est: iste terminus 'habens filium' in eadem significatione con-
venit huic viro et huic mulieri, sed ad praedicationem de muliere sequi-
tur quod accepit [*an concepit scribendum ?*], ergo etc. - Vel ita: esse
eiusdem essentiae cum patre in eadem significatione convenit filio et fi-
liationi, sed ad praedicationem eius de filio sequitur quod filius sit in
patre quia, ut dicunt sancti, filium esse in patre e<s>t filium eiusdem
substantiae esse cum patre. Quod non concedendum. Vel proprietas quae de
patre praedicatur, cum dicitur 'pater generat', praedicatur de divina es-
sentia, ergo iste terminus 'generat' praedicatur de ea. - Instantia: spe-
cies \dagger si ergo hoc nomine 'homo' praedicatur de omnibus hominibus, ergo
omnes homines sunt homo. Non enim hoc termino 'generat', sed hoc termino
'generatio' illa proprietas praedicatur de divina essentia; ergo idem est
esse patrem et generare, ergo cuicumque convenit hoc et illud. Sed divi-
nae essentiae convenit esse patrem, ergo et generare. - Non sequitur quia
-ut ait Augustinus- idem est esse patrem et generare, sed idem est patri
esse pa<tre> <et> ge<nerare>, nec intelligendum est idem in existentia
(?) vel in significatione, sed consecutione, quia unum sequitur ad aliud,
vel idem est, vel eiusdem proprietatis est uterque terminus, sc. 'pa<ter>'
et ge<nerare>, vel bonum est argu<mentum> (?) a simplici conversa, ubi
pater est filius dei est deus, ergo deus est pater filii dei, ergo quod
praedicatur in prima praedicatur in secunda. Sed divina essentia praedi-
catur in prima, ergo subicitur in secunda, ergo divina essentia est pater
filii dei, ergo filius dei est filius divinae essentiae, sed divina es-
sentia generat filium. - Ad quod dicimus quod licet argumentum sit bonum,
non tamen quod praedicatur in prima subicitur in secunda. - Instantia:
Creator est deus, ergo deus est creator'. Bonum enim argumentum a simpli-
ci conversa, ergo quod subicitur in prima [p.: persona V] praedicatur in
secunda. Sed essentia subicitur in prima, ergo praedicatur in secunda,
ergo idem est deo esse quod creatorem esse, quod falsum est. - Item,
iste terminus 'pater filii [f.: filius V] dei' tantum hanc personam sig-
nificat, ergo in eadem significatione praedicatur praedi<...> de divina
essentia vel removetur a divina essentia. Si praedicatur, ergo divina es-
sentia est pater filii dei. Si removetur, ergo divina essentia non est
illa persona. - Instantia: hoc nomen 'homo' significat hanc speciem "ho-
mo", ergo in illa significatione praedicatur de hiis duobus hominibus vel
removetur ab illis. Si praedicatur, ergo isti duo sunt homo. Si remove-
tur, ergo haec species "homo" non praedicatur de eis. - Nota quod iste
terminus 'pater' accipitur adiective. Unde ista propositio 'divina essen-
tia est pater, i.e. ille qui habet filium' vera [v.: verum V] et est

sensus "divina essentia est generans". Si sic: "habet filium", falsum est. Vel, ut substantive accipiat, concedi potest 'divina essentia est pater filii'. Adiectum hic.

GENERAT

Item: 'Deus generat deum, ergo se deum vel alium deum'.

Solutio: hoc argumentum non valet. Haec enim est falsa 'generat se deum', quia relativum refert tantum suppositum, et ita personam, unde haec est vera 'deus generat et ille et filius sunt'.

Item haec est falsa 'deus generat alium deum', quia haec dictio 'alium' exigit diversitatem in essentia cum adiungatur huic termino 'deus' consignificat¹ essentiam ubicumque ponatur; haec autem vera 'deus generat alium a se'. Generaliter ergo dicimus quod nulla copulatio vel disiunctio admittenda est in huiusmodi

'deus vel deus'	}	'generat' vel 'generatur'.
'deus et deus'		
'et deus et deus'		
'unus et alius deus'		
'vel unus vel alius deus'		

¹ consignificat C : cum significat V.

Andreas Sunonis 853-58:

'Plastes a plaste generatur', non tamen a se
aut alio plaste; si plastes gigneret alter,
855 di plures et non unus solus Deus esset.
Terminus iste 'Deus alius' non Patris alius,
non mediatoris Geniti, non Pneumatis almi,
sed magis usiac est designativus alius.

~ISTE, ILLE~

Sed quaeritur de hac 'iste et ille deus generat', vel 'generatur', adiectivatis pronomibus.

Quod ipsa sit vera sic [[probatur]] videtur: per pronomina demonstrantur personae, et pro illis vere fit copulatio. Si dicatur quod haecdictio <'deus'>debet repeti, eadem ratione iste terminus 'homo' debet repeti in hac 'grammaticus et musicus homo est Socrates' existente grammatico et musico; et si hoc, esset praedicta falsa.

Solutio: aliter est hinc inde, quia isti termini [i.t.: iste terminus C] 'grammaticus' 'musicus' aliquid significant, et ideo possunt copulari absque repetitione subiecti. Isti vero termini [t.: etiam et C] 'iste' et 'ille' nihil significant, et ita non possunt copulari absque repetitione subiecti, et ita haec est falsa 'et iste et ille etc.'

CREANS, GENITUS

Item, deus et creans et genitus¹ differt a patre, quia filius et creans et genitus differt² a patre; ergo et creans et genitus deus differt³ a patre, ergo et creans et genitus est deus et differt a patre, ergo creans deus differt a patre, ergo divina essentia differt a patre.

Solutio: prima vera est, quia cum haec dictio 'deus' tenetur determinate, prout intelligitur, debet repeti cum utroque adiectivo. Sed argumentum hoc quod hinc infertur⁴ non valet 'et creans et genitus deus differt a patre', quia propter confusionem⁵ repetitur haec dictio 'deus' et locum non potest habere restrictio, quia haec dictio 'deus' adiuncta [est] huic⁶ termino 'creans' potest supponere essentialiter; et ex quo potest, aliquo modo vult supponere pro essentia. Et non est mirum si ita contingit, quia nonne haec vera 'et currens et albus⁷ civis est' ? Nec tamen sequitur '<civis albus currit>'⁸ posito quod mares sint albi et mulieres currant.

1 genitus C.Ch.: + deus V. 2&3 differt Ch.V. (*sed compendiis ambiguus*): differunt C. 4 hinc infertur C: hanc infert Ch.V. 5 confusionem C: confirmationem V: *comp. ambiguum* Ch. 6 est huic C: cum hoc Ch.V. 7 albus Ch.V: civis C. 8 civis-currit Ch.V: *om.* C.

SOLUS

Item, 'unus¹ solus deus non generat' - <quod² ipsa sit falsa³ probatio sic: una persona non generat,⁴ alia persona non generat, non ergo unus solus deus non generat. Dato hoc,>⁵ probatio huius 'unus solus deus tantum generat'.

Haec dictio 'deus' communem suppositionem habet ad essentiam et ad personam, ergo cum dictio[ne] exclusivā adiuncta cum nomine essentiali non excludat personam, et haec dictio 'deus' possit supponere pro essentia, erit haec vera 'unus solus deus non generat', et non excluditur sic persona.

Item, haec est vera 'iste solus deus non generat' demonstrata essentia (non habeatur respectus ad personam⁶); ergo unus solus deus non generat.

Quod bene concedimus propter praedictas rationes. Et est simile quantum ad exclusionem 'unum solum lignum videt Socrates'. Dictio enim adiuncta /C 150vA/ cum nomine totius non excludit partes. Eodem modo dicimus de hac 'tantum unus deus non⁷ generat'. Sed aliter est de hac 'tantum deus non generat', quae falsa est, quia lignum non generat.

Item quod haec sit vera 'unus solus deus generat vel generatur' sic probatur: cum dicitur 'deus et deus' etc., haec est falsa, quia dictio copulativa vellet copulare ratione personae alterius essentiae; quare non similiter dictio exclusiva excludit ratione personae alterius essentiae, et sic erit haec vera 'unus solus deus generat vel generatur',

Ad hoc dicimus quod haec dictio 'solus' facit exclusionem ratione partitionis quae est in hac dictione 'unus'.

Contra: 'tantum missus est deus' - hic adiungitur dictio exclusiva nomini personali et vult excludere ratione personae alterius essentiae; ergo haec est vera 'tantum missus est deus'; quod falsum est.

Solutio: dictio exclusiva facit exclusionem <ratione> alteritatis. Unde idem est iudicium de dictione exclusiva et de hac dictione 'alius', et haec est vera 'missus est deus et alius <est> deus' quia pater, ergo haec est falsa 'tantum missus est deus'.

Si quaeratur quare aliter contingit quam de copulativa, dicimus quod dictio relativa tantum refert suppositum, sed coniunctio semper copulat prout invenit, et invenit hanc dictionem 'deus' personam supponentem et significantem essentiam, ergo vult quod dictio sequens supponat aliam personam alterius essentiae.

Item secundum hoc videtur quod haec sit falsa: 'ferens et ferens lignum sunt' quia haec dictio 'et' exigit diversitatem lationum, et sit quod ferant in communi, et si hoc est, erit haec falsa 'ferentes hoc lignum sunt', - quod bene concedimus. Tamen haec est vera 'ferentia hoc lignum sunt' quia ibi supponuntur diversae essentiae sicut et hic 'res et res ferentes hoc lignum sunt'.

Item missus <est> et illum esse est [[essentiale]] enuntiabile, ergo missus est et illum deum esse est enuntiabile, ergo missus est et ille deus non est pater.

Contra: in praedicta haec dictio 'deus' supponit tantum pro essentia, quia haec dictio 'ille' non est dictio notionalis, et ita non potest restringere. Nihil enim potest restringere 'deus' ad supponendum personam nisi dictio notionalis.

Quare dicimus quod est incongrua 'missus est et illum deum esse est enuntiabile' ac si poneretur loco huius dictionis 'deum' haec dictio 'essentiam'; et ita plenius patet quod haec sit falsa 'deus generat alium deum', quia haec dictio 'deum' supponit tantum essentiam, et haec dictio 'alium' personam.

1 unus C.Ch: om. V. 2-5 quod - hoc Ch.V (sed 2-4 quod - generat om. V): om. C. 3 falsa scripsi: vera Ch. 5 personam Ch.V: pronomen C. 6 non Cp.c.: om. C a.c. Ch.V.

Andreas Sunonis 925-927:

925 'Aeternus missus est, et non est Pater ille',
non tamen 'ille Deus non est Pater': hic 'Deus' istud
nil pro persona cogit supponere nomen.

Item, haec dictio 'potens' significat essentiam et supponit personam, cum dicitur 'potens spirat' etc. Similiter per hunc terminum 'persona potens' significatur essentia et supponitur persona, et vere dicitur 'persona potens et persona potens spira<n>t' etc.; ergo vere dicitur 'potens et potens spirant' etc.

Non sequitur, quia cum dicitur 'potens et potens' etc., haec dictio 'potens' principaliter significat essentiam, et ratione principalis¹ fit copulatio; ergo falsa. Cum vero dicitur 'persona potens et persona potens' etc., principaliter designatur persona, et ratione /C 150vB/ principalis fit copulatio; et ita vera, cum diversitas sit in personis. Et est simile: 'istud est magis album illo' substantivato hoc nomine 'album'; non tamen 'istud est magis alba res illo', quia potest haec dictio 'magis' determinare ***²

Si obiciatur de hac 'deus genitus et deus ingenitus spirant' etc., quia eadem ratione debeat esse vera - non sequitur, quia haec dictio 'deus' est principalis et significat essentiam.

Dicimus quod praedicta est duplex, quia iste terminus 'deus genitus'³ potest esse circumlocutio cuiusdam termini, et secundum hoc vera est; vel potest contrahere [c.: esse + spat. vac. 7 litt. C] significationem ex partibus, et sic falsa est.

SPIRAT

Item, cum dicitur 'deus spirat vel procedit', iste terminus 'deus'⁴ supponit pro persona communiter, et habet tres suppositiones veras, et

congrue et vere dicitur 'iste deus spirat vel procedit'. Eodem modo vere 'aliquis deus spirat vel procedit'; ergo quilibet deus spirat vel procedit; ergo unus et alius et tertius deus spirat vel procedit.

1 principalis : + significationis V. 2 *** : spat. vac. 3† linn. C : Quaeritur utrum spiritus sanctus debeat dici ingenuus in 1° Sententiarum capitulo "Considerandum est" et tribus sequentibus. Et ibi habet locum obiectio haec. Item V. 3-4 genitus - deus C : om. V.

RES

Item addidit¹ sic: Sit hoc nomen 'res' commune ad essentiam et personam. Quaeritur ergo utrum in hac universalitate 'quaelibet res increata est' [et] comprehenditur essentia. Si dicatur quod non comprehenditur essentia sed tantum persona, ergo secundum hoc erit haec vera 'de nulla re increata est verum aliquid quod est verum de essentia'.

Contra: De hac re increata - demonstrata essentia - aliquid est verum quod est verum de essentia; falsum est ergo primum, sc. "de nulla re increata etc." Sic ergo constat, cum dicitur 'quaelibet res increata est' quod comprehenditur divina essentia; ergo haec vera 'quaelibet res increata quae est pater vel filius est'. Tres enim possunt sumi singulares, una pro essentia et duae pro patre et filio. Eadem ratione 'utrumque res increata quae est pater est', nec tamen sequitur 'et una et alia res est etc.' Quare non similiter contingit de hac 'quaelibet deus etc.' nec tamen 'et unus et alius etc.'?

Ad hoc dicimus quod haec dictio 'res' non est essentialis <et ideo praedictam bene concedimus; haec autem dictio 'deus' est essentialis> et significat essentiam [e.: essentialis C], licet ponatur personaliter. Unde distributio exigit diversitatem in essentia. Eodem modo negamus hanc 'aliquis deus est' propter partitionem. Similiter et hanc 'iste deus est' propter partitionem.

Contra: 'deus generat et ille deus spirat' - haec vera, quia hoc nomen 'deus' iunctum cum relativo restringitur per hoc verbum, et relativum nullam habet in se partitionem sicut et demonstratio². Ergo 'deus generat et illum deum spirare' est enuntiabile; non nisi hoc 'illum deum spirare', ergo iste deus spirat.

Ad hoc dicimus quod 'illum deum spirare' est enuntiabile. †Et si quaeritur quod non debet praedicto modo sumi sed debet cum pronomine demonstrativo et non partitivo†.

Item, quod haec sit duplex 'deus generat' sic probatur: Sit hoc /C 151rA/ nomen 'res' generale ad creatorem et ad creaturas sicut 'est'; demonstrato filio dei 'hanc rem esse genitum'³ fuit verum ab aeterno. Hoc constat, quia ibi fit restrictio ad supponendum personam per nomen notionale.

1 addidit C : ad idem V.
 nitum C : genitam V.

2 demonstratio C : demonstrativum V. 3 ge-

HAEC

Item, simus in incarnatione. Haec vera 'nunc primo haec res est', quia nunc primo filio dei supposito supponitur res; et 'haec res gignitur', haec vera; similiter et haec 'nunc primo haec res est filius'; ergo nunc primo haec res est genita, ergo nunc primo hanc rem esse genitam¹ est verum(?); et hanc rem esse genitam prius fuit verum, ut praedictum est; ergo haec appellatio 'hanc rem esse genitam'² duo dicta supponit; ergo haec est duplex 'haec res est genita',³ ergo et haec res est genita.⁴ Sed illa duplicitas non provenit nisi ex hoc quod iste terminus 'res' potest significare essentiam et supponere personam vel significare essentiam et supponere essentiam, ergo eadem ratione debet haec esse duplex 'deus generat'.

Solutio: haec non est duplex 'haec res est genita' quia unum solum significat, sed duas habet causas veritatis, i.e. ratione naturae humanae et ratione naturae increatae. Unde haec est falsa 'nunc primo haec res est genita'; similiter et haec 'nunc primo est verum hanc rem esse genitam' quia una causa veritatis prius fuit. Et hoc argumentum non valet: 'nunc primo haec res est filius, ergo nunc primo haec res est genita' - prius⁵ enim non <fuit> nisi una causa veritatis [v: rationis C]. Simile: sit quod uterque istorum videat⁶ reliquum, et modo uterque istorum videt se: nunc primo uterque istorum videt se, non tamen isti nunc primo vident se. In hac enim 'isti duo vident se' duae possunt esse causae veritatis.

Item, filius dei ab aeterno fuit futurus haec res. Simus ante incarnationem. Filius dei erit haec res, ergo haec res erit filius dei, ergo haec res est vel non est. Sed haec est falsa 'haec res est'; ergo haec vera 'haec res non est': ergo et haec 'haec res non est genita'; ergo non haec res est genita, ergo non [non: nunc C] est hoc genitum; et hoc est genitum, quia haec res est genita. Cum ergo utraque istarum sit

vera 'hoc est genitum' - 'non hoc est genitum', est ibi multiplicitas; ergo haec est duplex 'haec res est genita'; ergo et 'haec res <non> est genita'; ergo et haec 'deus generat'.

Solutio: haec est vera 'haec res non est genita' ratione humanae naturae, et haec vera ratione divinae 'haec res est genita', et hoc argumentum non valet 'haec res non est genita, ergo non haec res est genita', quia licet iste terminus 'res' sit substantialis, tamen secundum quod de deo dicitur utimur eo quasi accidentali. Et est simile: 'hoc coloratum non est, ergo non hoc /C 151rB/ coloratum est', et ita non erit ibi multiplicitas.

1-2 est - genitam C : om. V. 3-4 ergo - genita C : om. V. 5 prius nos : primo CV. 6 videat C : viderit V.

IPSE

Item quaeritur de hac 'deus non est pater et ipse est genitus'. Probatio: deus scit se esse genitum, ergo de deo est verum ipsum esse genitum, ergo deus est et ipse est genitus, ergo deus non est pater, etc.

Solutio: relati<v>o restricto non restringitur¹ antecedens. Unde cum dicitur 'deus non est pater et ipse est genitus', haec dictio 'deus' supponit essentialiter; quare ipsa est falsa, et haec etiam eadem ratione 'deus scit se esse genitum' et consimiles.

IUSTUM

Item, idem est iudicium de istis dictionibus 'iustum' 'iustus' substantivato hoc nomine 'iustus', sive dicatur 'iustum generat' sive 'iustus generat' [i.g.: iustum generans C]. Eadem ratione idem est iudicium de hac dictione 'generans' si<ve> substantivetur in neutro genere sive in masculino. Sed in masculino genere vere dicitur 'generans et spirans etc.', ergo in neutro genere vere dicitur 'generans et spirans etc.'; quod falsum est, quia haec dictio 'generans' in neutro genere habet intellectum essentialitatis - in ea enim intelligitur "res".

Ad hoc dicimus quod est [e.: haec C] <dis>similitudo in praedictis, quia [q.: quod C] haec dictio 'iustus' in masculino genere significat essentialitatem sicut in neutro genere; haec autem dictio 'generans' in masculino genere substantivata in se nullam habet intelligentiam essentialitatis. Unde haec vera 'generans et spirans etc.'. Substantivata vero in neutro genere habet in se inclusum hoc nomen 'res', quod est essentialitatis, et ita

habet in se intelligentiam essentiae. Unde falso dicitur 'generans et spirans etc.'.

DEUS DE DEO

Item 'filius est deus² de deo'; haec est duplex, ut dicunt omnes sic: hoc totum³ potest esse unus terminus et praedicatum, et secundum hoc iste terminus 'deus' est personalis; vel iste terminus 'deus' potest esse praedicatus et iste terminus 'de deo' potest determinare verbum, et secundum hoc erit iste terminus 'deus' essentialis, et erit haec vera 'filius est deus de deo et iste est pater'.

Contra: 'filius est[[deus]] de deo': hoc verbum 'est' est ibi tertium adiacens; vel copulat essentiam, in se dico, et ponitur pro hoc verbo 'existit'. Quod si est, idem est ac si diceretur 'filius existit⁴ de deo', quod erit huic simile 'iste existit de Anglia, et si hoc, erit haec vera 'iste erit de Anglia'. Si hoc verbum '<est>' in praedicta est tertium adiacens, tunc iste terminus 'de deo' erit quasi accidens, ergo secundum hoc erit haec incongrua 'filius est deus de deo' quia ibi erunt quasi duo praedicata, et est simile 'Socrates est homo albus' ita quod haec dictio 'albus' non sit adiectivum huius /C 151vA/ dictionis 'homo'.

Ad hoc dicimus quod haec est duplex 'Socrates est hic' sive 'in hoc loco', quia hoc verbum 'est' potest esse tertium adiacens, et secundum hoc iste terminus 'hic' sive iste terminus 'in hoc loco' copulabit sumptum [s.: suppositum C]⁵ a praedicamento "ubi". Vel hoc verbum 'est' potest poni pro hoc verbo 'existit' et iste terminus 'hic' determinabit illud. Eadem ergo est duplicitas in hac 'filius est <deus>⁶ de deo', ut dictum est in opponendo.

Cum ergo dicitur 'filius est deus de deo', iste terminus 'de deo' potest copulare quasi accidens et determinat hoc verbum 'est', et secundum hoc locutio est incongrua. Vel iste terminus 'de deo' potest determinare hoc verbum 'est' sicut hoc adverbium 'hic' determinat in hac locutione 'Socrates est homo hic', et secundum hoc notabit auctoritatem cohaerentiae praedicati, et ita tenebitur hoc nomen 'deus' essentialiter. Secundum [hoc] vero quod 'deus de deo' est praedicatus et ita terminus unus, ponetur haec dictio⁷ 'deus' personaliter.

Item secundum quod in praedicta haec dictio 'deus' ponitur essentialiter, videtur quod in hac 'deus est deus de deo' iste terminus 'deus' in subiecto ponatur essentialiter, quia nihil potest eum restringere, quia

hoc verbum 'est' copulat essentiam, ita dico secundum quod in altero est.

Ad hoc dicimus quod iste terminus 'deus' in [[supp]] subiecto positus⁸ supponit personaliter, quia iste terminus 'de deo' determinat hoc verbum 'est', et illa determinatio redundat in subiectum, et ita restringit eum.

1relatio - restringitur C : relatio restricta non restringit V. 2 deus C : om. V. 3 totum: + deus de deo V. 4 existit V : exivit C. 5 sumptum nos: suppositum CV. 6 deus nos : om. CV. 7 haec dictio C : loco huius V. 8 positus nos : praedicto CV.

ENS

Item, cum dicitur 'deus est pater', hoc verbum 'est' copulat personam substantivato hoc nomine 'pater'. Eadem ratione, cum dicitur 'ens pater est', hoc participium 'ens' copulat personam. Sit quod hoc participium 'ens' ponatur substantive et regat hanc dictionem 'pater' ex vi copul[ativ]ae, ergo videtur quod hoc participium 'ens' sit personale in masculino genere, ergo secundum hoc haec erit vera 'ens pater est solus pater'.

Contra: hoc verbum 'est' quando est tertium adiacens aequae se habet ad essentiam sicut ad personam, et esse patrem aequae convenit essentiae sicut et personae; et ex quo aliquis terminus potest esse essentialis, alicubi positus est essentialis; ergo cum dicitur 'ens pater est' hoc nomen 'ens' est essentialiale; ergo ens pater est tota trinitas; non ergo ens pater est solus pater.

Ad hoc dicimus quod cum dicitur 'ens pater est', iste terminus 'ens' est tantum essentialis licet copulet personam, quia ex quo aliquo modo +pater+ est essentialis.¹ Simile: 'deus est genitus' - substantivato hoc nomine 'genitus', hoc verbum 'est' copulat personam, tamen hoc nomen 'deus' supponit essentiam. Et ideo dicimus quod haec est vera² 'ens pater est tota trinitas' et haec falsa 'ens pater est solus pater', ita dico quod hoc nomen 'pater' teneatur substantive, quia si teneatur adiective, restringitur iste terminus 'ens' ut supponat personaliter. /C 151vB/

Item ita sumatur hoc participium 'ens' ab hoc verbo 'est' prout est tertium adiacens, et substantivetur in masculino genere ut prius. Inde sic: ex praemissis habetur quod in hac 'ens iustus est' hoc participium 'ens' supponit tantum pro essentia; in hac vero 'ens genitus est' adiectivato hoc [[nomine]] termino 'genitus' supponitur tantum persona, quia quan-

tum in se est non magis se habet ad personam quam ad essentiam nec econverso. Ergo cum restringitur supponit pro persona. Quo concesso sic: hic supponit iste terminus 'ens' tantum pro persona, ibi tantum pro essentia et vero nulla significatione impediante, ergo aequivoce, ergo haec erit tantum falsa 'ens iustus et genitus etc.', quia dictione semel posita non est utendum aequivoce.

Ad hoc dicimus quod in praedictis haec dictio 'ens' ponitur aequivoce, et tamen haec est vera 'ens iustus et genitus etc.', quia haec dictio 'ens' ibi³ restringitur per hanc dictionem 'genitus' ut supponat pro persona. - Sed ex hoc videtur quod haec sit vera 'ens iustus et' genitus est, et ille non est pater', ergo ens est iustus vel genitus est, et ille non est pater. Hoc quaere.

Item cum dicitur 'ens missus est', iste terminus 'ens' supponit tantum personam, quia esse missum convenit tantum personae, et iste terminus 'ens' non copulat essentiam quantum in se est, ergo licet iste terminus 'missus' copulet essentiam erit haec vera 'ens missus et pater sunt'.

Simile: 'persona potens et persona potens sunt'; sed istae aequivalent 'ens albus' et 'albens', ergo et istae 'ens missus et missus'; et vere dicitur 'ens missus et pater sunt', ergo vere dicitur 'missus et pater sunt', quod falsum est, quia haec dictio 'et' exigeret quod pater et missus non essent eiusdem essentiae sed diversae.

Quare dicimus propter rationem dictam in opponendo quod haec est vera 'ens missus et pater sunt' quia fit copulatio inter principalia, et haec dictio⁵ quantum in se est nec supponit nec significat essentiam, et non sequitur 'ergo missus et pater sunt' quia haec dictio 'missus' significat essentiam et principaliter venit in copulatione.

Item dictum est quod in hiis 'ens iustus est' 'ens genitus est' hoc nomen 'ens' tenetur aequivoce, quia ibi tantum pro essentia, hic tantum pro persona supponit. Eadem ratione haec dictio 'civis' teneretur aequivoce in hiis 'civis est albus' 'civis est alba' cum hic supponat tantum pro mare, ibi tantum pro femina.

Item hoc nomen 'res' prout eo utitur Augustinus, communiter se habet ad essentiam et ad personam, quia modo supponit essentiam modo personam. Quare non eodem modo hoc nomen 'ens' habet se aequivoce communiter ad essentiam et ad personam, cum modo supponat essentiam modo personam?

Ad hoc dicimus quod aliud est hinc inde, quia hoc nomen 'civis' quocumque modo /C 152rA/ restringatur suam retinet significationem, et hoc nomen 'res' in se habet et ex se quod modo supponat essentiam modo

personam; sed haec dictio 'ens' nec suppositionem nec significationem essentiae vel personae habet ex se vel in se nisi ex adiuncto, sed sicut relativum restringitur per antecedens, ita hoc nomen 'ens' restringitur per consequens; et cum [c.: tamen C] relativum refertur ad terminum positum essentialiter refert essentiam, cum ad nomen personaliter positum personam, et nullam significationem habet ex se [†]aequivoce teneret[†]. Eodem modo dicimus de hoc nomine 'ens'. Sed quam significationem habet hoc nomen 'ens' cum dicitur 'ens iustus vel genitus est'?

Ad hoc dicimus: [[iustus]] cum dicitur 'iustus vel genitus est deus et ille est', hoc pronomen 'ille' communem habet significationem ad essentiam et ad personam, unde utraque istarum vera 'iustus et⁷ genitus est deus et⁸ ille est tota trinitas' 'iustus vel genitus est deus⁹ et ille est solus filius'.

Eodem modo dicimus quod cum dicitur 'ens genitus vel iustus est' haec dictio 'ens' communem habet significationem ad essentiam et ad personam, et utraque istarum est vera 'ens iustus vel genitus est tota trinitas' 'ens iustus vel genitus est filius'.

Cum vero dicitur 'ens iustus et genitus etc.', iste terminus 'ens' communiter se habet, quia licet reddat locutionem veram tantum pro persona propter restrictionem huius dictionis 'genitus', tamen significat essentiam circa personam <per appositionem> huius dictionis 'iustus'.

Item cum dicitur 'entes immensi vel missi procedunt vel sunt' utrumque copulatum per hos terminos 'immensi' 'missi' convenit suppositis per hunc terminum.¹⁰ Haec enim est vera 'entes immensi vel missi procedunt et illi sunt immensi' ergo locutio vera pro utraque parte, ergo haec vera 'entes immensi etc.', quod est huic simile 'omnipotentes sunt', quia cum dicitur 'ens immensus' haec dictio 'ens' significat essentiam, ergo et in plurali prout ibi ponitur.

Quare dicimus quod hoc argumentum non valet 'utrumque copulatum convenit suppositis, ergo locutio est vera pro utraque parte'.

Item 'entes immensi et missi procedunt': aut iste terminus 'entes' communem habet significationem aut non, et quocumque modo se habeat, haec est vera 'procedere convenit personis immensis et missis' quia etiam esse immensos et missos convenit illis, ergo entes immensi et missi procedunt univoce retento hoc verbo 'procedere', ergo entes tam immensi quam missi procedunt,¹¹ ergo tam immensi quam missi entes procedunt, ergo immensi entes procedunt, quod primo negatum est.

Solutio: haec est vera, ut patet in opponendo 'entes immensi et mis-

si procedunt', non tamen sequitur 'entes immensi procedunt'. Item haec est vera 'entes tam immensi quam missi procedunt', haec falsa 'tam immensi quam missi entes procedunt', et argumentum quod [q.: quam C] eam infert non valet, et ratio superius assignata, ubi dicitur 'res et creans et spirans etc.'.

1 quia ex - essentialis C : om. V. 2 vera C : falsa V. 3 ibi: + non V. 4 et C : vel V. 5 dictio: + ens V. 6 tenere C : tenetur Ch.V. 7 et C : vel V (at cf. n. 8-9). 8-9 om. V. 10 terminum: + entes V. 11 procedunt: + ergo tam immensi quam missi procedunt V (nihil add. Ch.).

Andreas Sunonis 925-32:

925 'Aeternus missus est, et non est Pater ille',
 non tamen 'ille Deus non est Pater': hic 'Deus' istud
 nil pro persona cogit supponere nomen.
 Non 'Pater et missus sunt': haec quia dictio 'missus'
 copulat usiam, coniunctio uellet, ut 'esset'
 930 alterius Pater usiae, diuersa requirens.
 Sicut supponit et sicut copulat istud
 nomen 'missus', sic 'ens missus' terminus iste.

ENUNTIABILE

Item, [et] deum et deum spirare est enuntiabile, ergo deos spirare est enuntiabile.

Contra: per hanc dictionem 'deos' constituitur intellectus, et ille potest constitui cum quolibet verbo, ergo cum hoc verbo 'esse', ergo deos esse est enuntiabile, quod in principio est negatum.

Solutio: cum dicitur 'deum et deum esse est enuntiabile', hoc verum est quod subest enuntiabile; cum vero dicitur 'deos esse est enuntiabile', hoc est falsum, quia ibi nullum subest enuntiabile /C 152rB/. Simile: istum et istum esse est enuntiabile demonstrato Socrate; ergo istos esse est enuntiabile demonstrato eodem. Non sequitur.

Quaeritur quare nomen personale non potest restringi ut supponat essentialiter, sicut nomen essenziale restringitur ut supponat personaliter.

Solutio: haec est ratio: significatum nominis essentialis convenit personae, et ideo non est mirum si potest restringi ut supponat personaliter. Si vero nomen personale restringitur ut supponat¹ essentialiter, illud nomen copularet proprietatem vel non. Si proprietatem, ergo illa proprietas conveniret essentiae, quod stare non potest. Si non copularet proprietatem, sed supponeret personam ut pronomen 'iste', sc. mere, hoc stare etiam non posset, quia hoc pronomen 'iste' nihil significat quod

conveniat essentiae; illud ergo nomen personale quod non significat aliquid quod conveniat essentiae [ess.: essentiale C] non potest restringi ut supponat essentialiter.

~NOTIO~

Item, proponantur tria: essentia, persona, notio. Inde sic: persona est essentia ita quod non ea supposita supponatur essentia et e converso. Eodem modo notio est persona ita quod non ea supposita supponitur persona et e converso. Et nomen essentiale restringitur ut supponat personaliter. Quare non similiter potest restringi nomen personale ut supponat notionaliter, ut haec sit vera 'pater inest patri' vel 'pater distinguit patrem a filio'?

Eodem modo potest quaeri quare nomen notionale non potest restringi ut supponat [[notional]] ~persona~liter.

Ad hoc dicimus quod eadem est solutio istorum quae priorum, sc. divina² essentia et persona.

Sed cum significatio nominis essentialis conveniat notioni [n.: nominatim C], quare non potest restringi nomen essentiale ut supponat notionaliter, ut haec sit vera 'deus distinguit patrem a filio'? Hoc quaere [q.: quaeritur C].

~EX IPSO~

Item, super hunc locum "O altitudo divitiarum [[dicitur]] etc.," <cum dicitur>³ "ex ipso et per ipsum et in ipso, ipsi honor etc." dicit Glossa quod tres ablativi distinguant tres personas.

Contra: omnia relativa referuntur ad hunc terminum 'dei' et hoc nomen 'dei' est tantum essentiale, ergo relativa referunt tantum essentiam.

Item, si relativa supponant personas, hoc habent ex aliquo. Ex quo?

Item, hoc pronomen 'ipsi' est essentiale, ut dicit Glossa. Et qualiter hoc potest esse, cum omnia relativa referuntur ad idem antecedens? Eadem obiectio est de hac 'benedicat nos deus etc.' et etiam de hac⁴ 'sanctus, sanctus etc.'.

Item, Augustinus dicit in libro De trinitate quia licet in praedictis relativa ablativorum supponerent personas, tamen hoc relativum 'ipsi' refert essentiam.

Ad hoc dicimus quod in hiis 'ex ipso et per ipsum et in ipso' fit

suppositio tantum pro essentia per quemlibet ablativorum, sed ex trina repetitione innuuntur tres personae. Et Glossa dicit quod tres ablativi indicant tres personas, quod bene concedimus, non tamen supponunt.

De hoc quod dicit Augustinus, dicimus quod verum est. Et est simile: 'benedicamus patrem et filium cum sancto spiritu, laudemus et superexaltemus eum in saecula' - hoc pronomen 'eum' refert essentialiter, sed valde impropria est locutio, quia relativum refert intellectum et non suppositum. Eodem modo dicimus de hac 'benedicat nos etc.' et etiam de hac⁵ 'sanctus sanctus sanctus etc.', sc. quod fit suppositio pro essentia, sed ex trin[sec]a repetitione innuitur persona.

1 restringitur ut supponat C : restringeretur ut supponeret V. 2 divina C : de V. 3 dicitur etc. C : ē ē dicitur V. 4 de hac ... de hac V : de hoc ... de hoc C. 5 de hac ... de hac V : de hoc ... de hoc C.

SAPIENTIA

Item 'sapientia genita et sapientia ingenita sunt': haec est duplex duobus modis, quia hoc nomen /C 152vA/ 'sapientia' potest esse appropriatum filio, et secundum hoc est personale; vel potest dici de qualibet persona, et secundum hoc est essentielle. Secundum hoc ergo quod est personale, praedicta vera est, et ap<ponitur> [apponitur: app+ spat. vac. 4 litt. C] hoc nomen 'ingenita' ad determinandum aequivocationem. Vel iste terminus 'sapientia ingenita' potest esse circumlocutio cuiusdam nominis, et secundum hoc vera; vel potest contrahere significationem ex partibus, et sic falsa est.

Item, pater est sapiens, ergo sapientia genita vel sapientia ingenita. Si sapientia genita, ergo pater est sapiens filio, ergo filius facit patrem sapientem; 'si sapientia ingenita', ergo pater est sapiens se ipso, quod falsum est.

Solutio: hoc argumentum non valet: 'pater est sapiens, ergo sapientia genita vel sapientia ingenita'. Haec autem vera 'pater est sapiens sapientia non genita', quia est sapiens divina essentia.

<V204vA: Item quaeritur utrum pater sit sapiens sapientia genita vel ingenita. - Ad quod dici potest quod pater est sapiens sapientia aequae communi[s] tribus personis, et illa non genita debet dici nec ingenita nec procedens, quia huiusmodi nomina 'genita' vel 'ingenita' 'procedens' proprietates personarum distinguentes significant non ipsas personas. Potest tamen dici quod pater est sapiens sapientia ingenita i.e. se ipso; a se ipso enim est sapientia et a se ipso est. Quod vero dicitur 'pater a nullo est' intelligendum est "a nullo alio a se" vel "pater est sapiens sapientia sua". Sed una tantum (?) est sapientia patris, ergo pater est

sapiens sapientia patris, ergo filio. Ad quod dicimus quod cum dicitur 'sapientia patris est sapiens', quod concessibile est.>

DILIGIT SPIRITU SANCTO

Item: 'pater diligit filium spiritu sancto'. Haec vera, ergo et haec eadem ratione: 'pater sapit filio'. Ergo pater est sapiens filio, quod est contra sanctorum opinionem.

Ad hoc dicunt quidam quod haec est vera hoc modo: 'pater diligit filium spiritu sancto' i.e. "pater diligit filium dilectione, et dilectio attribuitur spiritui sancto."

Eadem ratione debet haec concedi 'pater sapit filio', quia pater sapit sapientia, et sapientia attribuitur filio.

Alii dicunt quod sicut haec est vera 'pater operatur per filium' i.e. "filius operatur auctore patre," ita et haec 'pater diligit filium spiritu sancto' i.e. "spiritus sanctus diligit filium auctore patre."

Sed eadem ratione erit haec vera: 'deus sapit filio', quia filius est sapiens auctore patre.

Quare dicimus quod sicut haec dictio 'quia' est ostensiva sive causalis, ita et ablativus. Unde haec est vera 'pater diligit filium spiritu sancto' ita quod ablativi sint ostensivi, et est sensus: spiritus sanctus est argumentum dilectionis patris et filii quia procedit ab utroque, sicut proles est argumentum dilectionis parentum cum ab utroque procedit. Et ita non provenit in hac 'pater sapit filio': filius enim non est argumentum quod pater sapiat.

Vel potest dici quod quando Augustinus dixit hoc 'pater diligit filium spiritu sancto' retractando illud dixit, sicut et hoc 'pater est sapiens filio'. - Simile: quando Augustinus dixit 'ex fide Iacob erat quod Iacob est electus et Esau reprobatus', retractando hoc dixit. Eodem modo intelligi debet quod retractando dixit 'ex multis meritis Iacob elegit deus Iacob et Esau reprobavit'.

Andreas Sunonis 937-44:

Per Genitum Genitor operatur semper ut auctor:
 sic 'Genitum Genitor Spiramine diligit almo',
 nam Pater est sacri Flatus, qui diligit, auctor;
 940 uel sanctus Flatus est ostensius amoris
 in Genitum Patris, ex quo procedit ab ipsis;
 aut Augustinus hoc dixit propter amorem,
 quo designari consuevit Spiritus almus,
 et quo diligitur nihilominus a Patre Proles.

PATER OPERATUR PER FILIUM

Item, in secundo libro Sententiarum conceditur haec 'pater operatur per filium' et negatur haec 'filius operatur per patrem'.

Contra: in primo libro Sententiarum dicitur quod ista 'ex patre, per patrem et in patre' eandem vim habent. Per consequens videtur quod ista 'ex ipso et per ipsum et in ipso' eandem vim habent, ut ibi dicitur. <Sed> cum dicitur 'omnia sunt ex patre' vel 'a patre, quod idem est, iste terminus 'a patre' notat auctoritatem; <ergo ista 'per patrem' 'in patre' similiter posita notant auctoritatem;> ergo cum dicitur 'omnia sunt a patre per filium' hinc inde notatur auctoritas; eadem ratione et hic in eadem veritate 'omnia sunt a filio per patrem'; ergo filius creavit omnia per patrem, ergo filius operatur per patrem.

Ad hoc dicunt quidam quod quando ista 'a patre' 'per filium' disiunguntur [-itur C], id est separatim ponuntur, eandem vim habent; sed quando simul, non habent eandem vim. Et hoc potest videri si loco eorum ponuntur isti /C 152vB/ termini 'auctore patre' 'auctore filio', ut si dicatur 'omnia sunt auctore filio, auctore patre', quod falsum est secundum eos.

Ad¹quod sic: auctore filio omnia sunt a patre, quia auctore filio omnia sunt creaturae patris, omnia enim existentiam habent a filio; ergo auctore filio omnia sunt auctore patre.²

Ad hoc dicimus quod haec duplex est 'auctore filio omnia sunt a patre', quia iste terminus 'auctore filio' potest notare auctoritatem respectu nominativi, et sic vera est; vel potest notare auctoritatem respectu ablativi, et sic falsa. Utrum verum sit hoc argumentum 'auctore filio omnia sunt a patre, ergo [e.: sic C] auctore filio pater creavit omnia' sequentia docebunt.

Item, cum dicitur 'omnia sunt a patre auctore filio', ambae determinationes possunt referri ad hoc verbum 'sunt', et secundum hoc locutio est incongrua; vel haec determinatio 'a patre' potest referri ad hoc verbum 'sunt' et haec determinatio 'auctore filio' potest determinare hoc totum, 'sunt [s.: s(cilicet) C] a patre', et secundum hoc locutio est congrua.

Item, hoc nomen <'auctor'> quandoque notat auctoritatem relationis, ut cum dicitur 'pater est auctor filii', quandoque notat auctoritatem essentiae, ut in praedicta: ibi enim non ponitur aliquid cuius respectu possit notare auctoritatem relationis, sed tantum auctoritatem essentiae

respectu creaturarum. Et idem est iudicium de hac 'omnia sunt auctore patre auctore filio', et aliud est de hac dictione 'per' et aliud de hac dictione 'auctore', quia haec dictio 'per' semper notat auctoritatem, haec dictio 'auctore' non semper ita notat.

Item omnia creantur per patrem, sic notatur auctoritas respectu rei accusativi et quod auctoritas sit in tota trinitate et respectu creaturarum. Quare non similiter 'pater operatur per filium' non notatur auctoritas respectu rei accusativi tantum? Et si hoc est, haec est vera 'filius operatur per patrem'.

Ad hoc dicimus quod si uteremur hac dictione 'per' sicut contingit in creaturis (utramque enim istarum concedimus 'rex operatur per ministrum' 'minister operatur per regem', ut ibi ministerium, hi[n]c notetur auctoritas), diceremus quod haec 'filius operatur per patrem' esset duplex. Sed aliter usi sunt sancti: dicebant enim quod in hac 'pater operatur per filium' notatur auctoritas respectu rei nominativi et subauctoritas respectu rei accusativi, <et eodem modo in hac 'filius operatur per patrem'>, unde is est sensus "pater operatur et filius est auctor". Haec simpliciter falsa 'omnia sunt a filio per patrem', <aequivalet enim huic 'omnia creantur a filio';> et hoc argumentum non valet 'omnia sunt creaturae filii per patrem, ergo omnia sunt a filio per patrem.'

Item haec duplex 'omnia sunt creata a filio per patrem, quia iste terminus 'per patrem' potest determinare hunc terminum 'creata', et sic falsa est; vel hoc verbum 'sunt, et sic vera. Simile: 'deus est creans hic' - hoc adverbium 'hic' potest determinare verbum, et sic vera est; vel participium, et sic falsa est.

Item in Iohanne, super hunc locum 'opera quae ego facio' dicit Augustinus: pater facit in filio [f.: filium C] ut pater glorificetur in filio: filius facit in patre ut filius glorificetur in patre; ergo filius facit in patre; ergo filius operatur per patrem eadem ratione, cum 'in patre' et 'per patrem' eandem vim habeant.

Solutio: haec dictio 'in' multipliciter ponitur. Quandoque enim notat inhaerentiam tantum, ut cum dicitur 'essentia est in patre'; quandoque distinctionem cum identitate /C 153rA/ essentiae, ut 'filius est in patre', et secundum hoc ponitur in praedicta; quandoque notat distinctionem cum auctoritate, et secundum hoc aequivalet huic dictioni 'per', et quando sic ponitur notat qualiter pater sit distinctus a filio et filius a patre.

1-2 Ad-patre C : Ad hoc quod sequitur auctore filio omnia sunt a patre, quia auctoritate filii omnia sunt patris, omnia enim existentiam habent a filio; ergo auctoritate filii omnia sunt per patrem, ergo omnia sunt auctoritate filii auctore patre V.

PER

Item quaeritur, cum vere dicatur 'pater operatur per filium' quare non similiter vere dicatur 'pater scit hoc' vel 'sapit per filium'. Quo concesso: ergo pater est sapiens filio.

Ad hoc dicimus quod cum dicitur 'pater operatur per filium', hoc verbum 'operatur' connotat effectum in creatura, et ille effectus procedit a filio mediante auctoritate patris. Cum vero dicitur 'pater scit hoc' vel 'sapit per filium', nullus datur intellegi effectus, sed tantum copulatur essentia, et ideo <aliud> est hinc inde.

Item: 'pater creavit omnia per filium'. Haec est vera quia creatio, sc. passio, est ab utroque ita quod pater est auctor. Eadem ratione haec est vera 'pater scit hoc per filium' quia scientia est ab utroque ita quod pater est auctor. Eadem ratione haec est vera 'pater est maior creatura per filium' 'pater est prior creatura per filium'.

Ad hoc dicimus quod hoc verbum <'scit'>¹ quandoque infert aliquid ex se ratione modi significandi vel ratione modi consignificandi. Quotiescumque infert ex se ratione modi² [m.: tantum C] consignificandi, vere potest apponi haec determinatio 'per filium'. Quoties vero <non infert ex se ratione modi consignificandi, non potest apponi haec determinatio. Cum ergo dicitur 'pater scit hoc per filium'> non infert ex se hoc verbum 'scit' nisi ratione modi significandi, ergo nil habet in se cuius respectu possit notari auctoritas in filio nisi essentia, sicut et hic 'pater est per filium' quare ista et ei consimiles <falsae sunt>.³

Item, 'istud scitur a patre per filium', haec est vera; ergo et haec 'pater scit hoc per filium'. Item, creatura est minor patre per filium, ergo pater est maior creatura per filium.

Ad hoc dicimus quod cum dicitur 'istud scitur a patre per filium', hoc verbum 'scitur' copulat effectum creaturae, et haec dictio 'per' [per: pater C] notat auctoritatem essentiae respectu creaturae. Cum vero dicitur 'pater scit hoc per filium', haec dictio 'per' notat auctoritatem relationis, et ita aliter tenetur haec dictio 'per' in una et aliter in

alia, et ita non provenit argumentum. Et de similibus simile iudicium.

Item, 'pater spirat spiritum sanctum per filium', haec debet esse falsa sicut et praedictae⁴, quia licet spiratio spiritus sancti⁵ sit ab utroque ita quod pater est auctor, tamen non dat aliquid intelligere respectu cuius possit notari auctoritas in filio. Simile, Hilarius: ante tempora unigenitus tuus ex te natus est manet ita quod ex te per eum spiritus sanctus tuus est a patre. Sed sic probatur praedicta: spiritus sanctus procedit a patre per filium, ergo pater spirat spiritum sanctum per filium, quia hic non variatur significatio huius dictionis 'per'.

Ad hoc dicimus quod praedictum argumentum verum est, quia in hac 'spiritus sanctus procedit a patre per filium' haec dictio 'per' notat auctoritatem respectu accusativi et subauctoritatem respectu nominativi, tamen nullus notatur ibi effectus cuius respectu auctoritas insit filio. Haec autem falsa 'pater spirat spiritum sanctum per filium' quia haec dictio 'per' notat auctoritatem respectu nominativi in re accusativi, et ideo falsa est. Haec autem vera 'pater mittit spiritum sanctum per filium', quia hoc verbum 'mittit' connotat effectum in creatura[s] respectu cuius potest notari auctoritas in filio.

Item, contra praedicta sic: 'pater creavit omnia per filium' - haec dictio 'per' notat auctoritatem in re[m] nominativi; ergo idem est ac si diceretur 'pater auctor /C 153rB/ filii creavit omnia'; et si hoc, erunt omnes praedictae negatae verae. Haec enim vera 'pater auctor filii scit hoc', et haec similiter 'pater auctor filii spirat spiritum sanctum'; ergo pater spirat spiritum sanctum per filium.

Ad hoc dicimus quod⁶ haec dictio 'per' notat duo, scilicet auctoritatem relationis respectu nominativi et auctoritatem essentiae respectu creaturarum. Unde istae duae non aequipollent 'pater creavit omnia per filium' 'pater auctor filii creavit omnia per filium'.

Item, 'pater tantum per filium creavit omnia', videtur⁷ quod haec sit [[vera]] falsa, quia pater per spiritum sanctum creavit omnia. Probatio praedictae: cum dicitur 'pater per filium creavit omnia'⁸ haec dictio 'per' notat auctoritatem generationis [g.: generalitatis C], et haec dictio 'tantum' excludit respectu illius, et vere; ergo praedicta vera, quia cum dicitur 'pater per spiritum sanctum creavit omnia' haec dictio 'per' notat auctoritatem processionalis.

Ad hoc dicimus quod si haec dictio 'per' teneatur aequivoce, haec

est vera 'pater tantum per filium creavit omnia'. Si⁹ vero haec dictio 'per' teneatur in quadam generali significatione, falsa est, et haec vera 'pater per filium tantum creavit omnia.'¹⁰

Item, quod haec sit vera 'pater auctore filio creavit omnia' sic probatur: "In principio creavit deus caelum et terram" - quaeratur [q.: qua C] quid determinet respectu huius dictionis 'principio'. Si dicatur quod haec dictio 'deus', ergo cum haec dictio 'principio' supponat personaliter pro filio, erit filius principium patris, cum haec dictio 'deus' supponat personaliter pro patre. Quid ergo determinabit respectu huius dictionis 'principio' nisi iste terminus 'caelum et terram'? Et si hoc, erit haec eadem ratione duplex 'pater auctore filio creavit omnia', quia haec dictio 'auctore' potest determinare nominativum vel [vel: et C] accusativum, et ita notatur auctoritas respectu effectus in creatura; et si hoc, ipsa vera. Quod bene concedimus. Et est simile: 'pater <docente> spiritu sancto instruxit discipulos'. Sed nota, cum dicitur "In principio creavit etc.", hoc nomen 'principium' supponit personaliter et significat essentialiter; cum vero dicitur "in principio erat verbum etc.", hoc nomen 'principio' supponit personaliter et significat personaliter.

Item cum dicitur 'pater auctore filio creavit omnia' vel 'creat omnia', ablativus potest notare causam, et secundum hoc falsa est; vel potest aequipollere huic dictioni 'per', et est sensus "pater per filium auctor[itat]em¹¹ creat", et sic haec dictio 'per' notat mediationem, et secundum hoc est unicus sensus, sc.¹² secundum quod determinat verbum, et hoc provenit ex eo quod haec dictio 'per' et haec dictio 'auctorem' coniunguntur.

Item, iste ablativus 'auctore filio' potest poni absolute ita quod non regatur a verbo ut prius, et secundum hoc erit duplex, quia potest notare auctoritatem relationis respectu nominativi vel auctoritatem essentiae respectu verbi. Sit ergo quod in hac 'filius auctore patre creat' notetur auctoritas relationis respectu nominativi, sic ergo is erit sensus praedictae "pater est auctor filii ita quod filius creat"; et si hoc, erit haec vera 'homo deo auctore peccat' quia homo peccat et deus est auctor hominis.

Ad hoc dicimus quod cum dicitur 'filius auctore patre creat' ablativus secundum quod notat auctoritatem relationis non potest determinare nominativum quando determinet verbum, et ideo secundum quod determinat nominativum communem habet significationem ad relationem et ad essentiam.

Unde haec est falsa 'homo deo auctore peccat': respicit enim ablativus verbum. /C 153vA/

Item in praedicta, sc. 'filius auctore patre creat' ablativus potest determinare verbum, licet non determinet nominativum; et secundum hoc notabit auctoritatem essentiae.

Item, dicitur in epistula ad Ephesios "pater elegit nos in ipso, sc. in filio, ante mundi constitutionem." Eadem ratione <praedestinavit nos per filium ante mundi constitutionem; eadem ratione> pater ab aeterno fuit iustus per filium, quia haec dictio 'iustus' aptitudine notat effectum¹³ qui erit in creatura, cuius respectu haec dictio 'per' notat auctoritatem. Simile: filius donatur per spiritum sanctum, ergo filius est donabilis per spiritum sanctum. Ecce haec dictio 'donabilis' notat effectum aptitudine, cuius respectu haec dictio 'per' notat auctoritatem. A simili et haec 'deus ab aeterno fuit iustus per filium'. Eadem ratione 'deus est sapiens per filium'.

Ad hoc dicimus quod haec est falsa 'deus ab aeterno fuit iustus per filium' et haec vera 'deus praedestinavit per filium', quia hoc verbum 'praedestinavit' non copulat effectum aptitudine, sed quia effectus intelligitur esse futurus ostenditur per hanc praepositionem 'prae', et quando inerit effectus notatur quod inerit per filium; et aliud est de hac dictione 'iustus', quia non magis se habet ad unum tempus quam ad aliud.

Si obiciatur de hac dictione 'donabilis', dicimus quod expressius notatur effectus in ea, quia in ea intelligitur donari respectu cuius venit in locutione haec dictio 'per'. Sed nota quod ipsa potest esse duplex, quia iste terminus 'per filium'¹⁴ potest determinare hanc dictionem 'donabilis' respectu huius dictionis 'donari' quae in ea intelligitur, vel respectu huius dictionis 'potens', et sic falsa est.

Item, dictum <est> superius quod cum dicitur 'filius auctore patre creat', quia iste terminus 'auctore patre' notat auctoritatem relationis respectu nominativi, ita tamen quod respiciat verbum. Sed hoc sane intelligatur, ita sc. quod non notetur auctoritas circa rem verbi, quia si hoc, haec esset falsa 'filius est auctore patre', quia nihil est in hoc verbo 'est' cuius respectu possit notari auctoritas - pater enim non est auctor essentiae.¹⁵ Quare dicimus quod ita respicitur verbum in praedictis ut is¹⁶ sit sensus: 'filius est auctore patre' i.e. "pater est auctor filii ut sit".¹⁷

Item, spiritus sanctus creat per filium. Probatio: spiritus sanctus est auctor filii secundum quod homo, et filius est auctor respectu crea-

tionis,¹⁸ et haec dictio 'per' non notat aliud; ergo haec est vera 'spiritus sanctus creat per filium', ergo spiritus sanctus est auctor filii ut esset - quod falsum est, sed est auctor filii secundum quod homo.

Ad hoc dicimus quod haec est falsa 'spiritus sanctus creat per filium' ratione [[cont]] supra dicta.

Sed quaeritur de ista 'spiritus sanctus redemit nos per filium' sive 'spiritus sanctus sanctificat nos per filium'. Quaere utrum huiusmodi verba copulant essentiam vel ministerium, et secundum hoc iudica.

Item, pater donat filium per spiritum sanctum. Probatio: spiritus sanctus est auctor effectus verbi quod est in creatura, et pater est auctor ut donetur filius, ergo pater donat filium per spiritum sanctum, ergo filius donatur a patre per spiritum sanctum, [[ergo filius donatur a patre]] ergo filius auctore spiritu sancto donatur a patre, ergo spiritus sanctus est auctor filii ut donetur a patre.

Solutio: omnes simpliciter verae sunt usque ad hanc 'filius auctore spiritu sancto donatur a patre'; sed haec est duplex, quia auctoritas potest notari respectu principalis copulati per verbum, et <sic> falsa est; vel auctoritas potest copulari respectu effectus connotati per verbum, et sic vera est. Unde non sequitur conclusio.

Item hoc argumentum non valet 'filius mittitur a patre /C 153vB/ per spiritum sanctum, ergo filius est missus a patre per spiritum sanctum'. Et hoc dico secundum quod haec dictio 'per' determinat hoc verbum 'est' tantum.

Item, haec est vera, ut praedictum est, 'pater praedestinat istum per filium', quia salvatio sive infusio gratiae <sequitur> praedestinationem, et utriusque auctor erit filius. Quare non similiter haec est vera 'pater reprobat istum per filium', quia damnatio quae sequitur reprobationem erit, et illius auctor <erit> filius?

Ad hoc dicimus quod haec est vera 'pater praedestinat istum per filium' quia effectus huius verbi 'praedestinat'¹⁹ erit a filio; haec autem falsa 'pater reprobat istum per filium' quia nullus est effectus huius verbi²⁰ 'reprobat'. Si enim malitia esset eius effectus, tunc esset malitia a deo adminis.²¹

Item, haec est duplex 'pater praescit hoc per filium', quia hoc verbum 'praescit' potest notare approbationem, et secundum hoc vera est, quia filius erit auctor essentiae illius quam pater approbat; si hoc verbum 'praescit' notat cognitionem, falsa est simpliciter.

Item, cum huiusmodi determinatio 'per patrem' determinat praedicatum, considerandum est utrum praedicatus dicatur de persona absolute vel respective. Si absolute, haec dictio 'per' notat auctoritatem rei accusativi cui adiungitur respectu rei nominativi; unde huiusmodi verae sunt 'filius vivit per patrem' 'filius est deus per patrem', et notatur auctoritas inesse patri respectu filii: haec autem falsae 'pater vivit per filium' 'pater est deus per filium'. Si praedicatus dicitur de persona respective, videndum est utrum hoc fiat habito respectu ad effectum vel non. Si sit non habito respectu ad effectum, iudicandum [i.: videndum C] est ut prius, sc. quod notatur auctoritas in re accusativi respectu rei nominativi; unde huiusmodi sunt falsae 'pater spirat spiritum sanctum per filium'.

Sed contra hoc sic: haec est vera 'pater creat per filium' et non exigitur nisi quod creatio quae est in creatura sit a filio. Eadem ratione haec est vera 'pater spirat spiritum sanctum per filium' cum spiratio spiritus sancti sit a filio.

Ad hoc dicimus quod aliud est hinc inde, quia hoc verbum 'creat' connotat effectum in creatura ut in exercitio; unde etiam hoc argumentum non valet: 'pater creat per filium, ergo pater est creator per filium', quod sequentia expressius docebunt.

Ex hiis iam patet quod haec est vera 'spiritus sanctus procedit a patre per filium' quia auctoritas ostenditur inesse rei accusativi respectu rei nominativi, et hoc vere, cum filius sit auctor istius processionis. Et non sequitur 'ergo pater spirat spiritum sanctum per filium'.

Item, si praedicatus dicitur de persona respective habito respectu ad effectum, tunc notabitur auctoritas in re nominativi respectu rei accusativi cui adiungitur haec dictio 'per' in accusativo, et notatur auctoritas in re ablativi in passi<v>o. Unde utraque istarum est vera 'pater mittit filium per spiritum sanctum' 'filius mittitur a patre per spiritum sanctum'.

Contra: eadem ratione debet et haec concedi 'filius operatur per patrem'.

Non. Quia hoc verbum 'operatur' active significat²², unde notatur auctoritas in re nominativi; et hoc verbum 'mittitur' passive significat, unde aliud est de hoc et aliud de illo.

Item, quando praedicatus [p.-us: p.-ur C] de persona dicitur respectu creaturae, tunc potest notari effectus ut in exercitio vel non.

Si notatur effectus ut in exercitio, notabitur auctoritas in re nominativi respectu rei accusativi. Unde huiusmodi sunt verae, ut praedictum est, 'pater praedestinavit per filium'. Si non notatur effectus ut in exercitio, tunc notabitur auctoritas in re accusativi respectu rei nominativi; unde haec est falsa 'pater est iustus /C 154rA/ per filium', haec autem vera 'pater sanctificat per filium' iuxta praedictam rationem.

Item, quando praedicatus dicitur de creatura respectu creatoris, videndum est utrum passivum directe sit passivum ab aliquo activo necne. Si sit directe passivum, potest notari auctoritas quantum ad agentem [a.: cognitionem C], et sic falsa est locutio; vel quantum ad patientem, et sic vera erit locutio, sicut dicitur 'illud scitur a patre per filium': haec dictio 'per' potest notare auctoritatem respectu agentis, et idem est ac si diceretur 'pater scit hoc per filium', quae falsa est; vel potest notare auctoritatem respectu patientis, et sic vera est.

Item, si non sit passivum directe ab aliquo activo, sed quodammodo se habeat ad modum passivi, sicut dicitur 'creatura est minor patre per filium' et huiusmodi, semper notatur auctoritas essentiae. Unde non sequitur ex praedicta 'pater est maior creatura per filium.'

Item, Hilarius dicit quod filius agit per se et non [et non: unde C] est a se; ergo 'filius agit per filium' - quae quolibet modo intellecta falsa est.

Ad hoc dicimus quod haec est duplex 'filius agit per se', quia haec vox 'per se' potest contrahere significationem ex partibus, et sic falsa est; vel potest esse quasi adverbialis determinatio, ut is sit sensus "filius agit naturaliter", et sic vera est.

Item, filius vivit per patrem, ergo vita est in filio per patrem, ergo vita per patrem est vita filii, ergo alicuius, ergo per consequens divina essentia per patrem est essentia.

Ad hoc dicimus quod haec est vera 'vita est in filio per patrem', et notatur auctoritas ratione inhaerentiae. Sed non sequitur 'ergo vita per patrem est vita filii.'

Item, cum dicitur 'pater mittit filium per spiritum sanctum', effectus non notatur circa rem huius accusativi 'filium'. Eodem modo nec hic 'pater diligit filium per spiritum sanctum'. Idem est iudicium [i.: videndum C] hinc inde.

Ad quod facile potest responderi sic: cum dicitur 'pater mittit etc.', elliptica [e.: enclitica C]²³ est locutio, et sic debet suppleri:

'pater mittit filium in cor huius per spiritum sanctum', et effectus notatur in re huius accusativi 'cor'; et sic non contingit in hac 'pater diligit filium etc.'

Sed obicitur: pater diligit virtutes in nobis per spiritum sanctum. Conservatio enim in nobis virtutum existentium est a spiritu sancto. Eadem ratione pater diligit dona spiritus sancti in nobis per spiritum sanctum, ergo pater diligit quicquid datur nobis per spiritum sanctum, et spiritus sanctus datur nobis, ergo pater diligit spiritum sanctum per spiritum sanctum. Eadem ratione pater diligit filium per spiritum sanctum, et etiam filius diligit patrem per spiritum sanctum, cum pater detur nobis. - Si dicatur quod non est mirum si ita contingat, modo probari potest quod ab aeterno pater dilexit filium per spiritum sanctum, sicut supra dictum est 'pater ab aeterno praedestinavit etc.'. Hic quaere.

1 scit nos: om. CV. 2 modi: + significandi vel V. 3 falsae sunt V: spat. vac. VII litt. C. 4 praedictae C: praedicta V. 5 spiratio spiritus sancti C: spiritus sanctus V. 6 quod: + cum dicitur 'pater creavit omnia per filium' V. 7-8 videtur - omnia C: om. V. 9-10 si - omnia C: om. V. 11 auctoritatem C: om. V. 12 sensus sc. C: s.s. (= spiritus sanctus) V. 13 aptitudine ... effectum C: aptitudinis ... effectum V; similiter infra. 14 iste terminus per filium C: haec dictio per V. 15 essentiae C: scientiae V. 16 is C: non V. 17 ut sit C: om. V. 18 respectu creationis C: effectus creatoris V. 19-20 praedestinatus - verbi C: om. V. 21 adminus C: spat. vac. VIII litt. C. 22 significat C: consignificat V. 23 elliptica: enclitica C: ecliptica V.

Andreas Sunonis 945-55:

- 945 Quamvis per Genitum Genitor creet omnia, quamvis
iustificet, non est per eum tamen ipse creator.
non iustus, non scit, non est, et non sapit, ex quo
non exercitium valeat cuiuslibet actus
Prolis circa res per talia verba notari.
- 950 intuitu cuius ipsius sit Pater auctor.
Per se Natus agit, ut dicit Hilarius, et non
a se; sed 'per se', quia naturaliter, ut sit
syncategoreuma; non 'per se', quatenus illic
sumatur sicut oratio, cum bene constet,
- 955 quod nullum Natus per Natum perpetret actum.
-

DE NOMINIBUS INFINITATIS¹

Item quaeritur utrum iste terminus 'non generans' possit supponere pro essentia substantivato hoc termino 'generans' in masculino genere, ut sic dicatur: 'iste non generans' demonstrata divina essentia. Quo concesso erit haec vera 'non pater et non generans spirant' non habito respectu ad vocem quae² est incongrua.³ Unde haec 'non pater⁴ et deus⁵ spirant', et haec vera similiter 'pater et non generans spirant', <quia pater et filius qui est non generans spirant.>⁶ Sic ergo utraque istarum vera 'pater et non generans spirant'⁷ 'non pater et non generans spirant'.

Forte dicet aliquis quod iste terminus 'non-generans' debet contrahere modum supponendi a termino affirmativo, et ab hoc /C 154rB/ termino 'generans', et ponet simile: iste terminus 'agitur' de actione dicitur, eadem ratione et iste terminus 'non agitur', et si hoc, iste terminus 'non generans' nullo modo supponeret pro essentia.

α Sed adhuc eadem restat obiectio sic: 'divina essentia est differens a creatura' substantivato hoc termino 'differens' in masculino genere haec vera similiter.

Item sub eodem sensu huius termini 'differens' haec est vera 'divina essentia est non differens a filio'. Quo concesso sic: 'pater et non differens a filio spirant'; filius enim est non differens a filio.

Item 'non pater et non differens a filio spirant' secundum quod 'differens' supponit pro divina essentia.

Ad hoc dicimus quod utraque istarum est vera 'pater et non differens etc.' 'non pater et non differens etc.', et iste terminus 'non differens' aequivoce tenetur: est enim essentiale secundum quod supponit essentiam et notionale secundum quod supponit personam. Unde haec 'non differens a filio spirat' duas habet causas veritatis, quia iste terminus 'non differens' potest supponere personam et significare personam, vel potest significare personam⁸ et supponere essentiam⁹ per restrictionem. Et secundum hoc utraque vera est.

Item dicimus quod iste terminus 'non generans' nequaquam potest supponere pro essentia, sed modum supponendi sumit a termino affirmativo.

Contra: iste terminus 'creans'¹⁰ supponit quid et supponit¹¹ pro essentia, et tamen iste terminus 'non creans' potest supponere pro persona creata.

Item iste terminus 'disputans' supponit pro persona creata, et tamen iste terminus 'non disputans' potest supponere pro essentia.

Ad hoc dicimus quod iste terminus 'creans',¹² nec supponit quid nec supponit quem, sed qualiter se habeat sequentia docebunt.

β Item iste terminus + 'ingenitus' prout infinitatur¹³ potest supponere pro essentia ut substantivetur in masculino genere: probatio: lapis est et non est genitus, ergo¹⁴ lapis est non genitus.¹⁵ Sic ergo iste terminus 'non genitus' supponit pro lapide, sed non potest supponere lapidem ut quem, ergo supponit lapidem ut quid. Eadem ratione potest supponere pro essentia. Sed si iste terminus 'non genitus' prout est infinitatus supponit pro essentia, eadem ratione prout <est> negatus¹⁶ potest supponere pro essentia, quod praenegatum est.

γ Ad hoc dicimus quod iste terminus 'non genitus' infinitatus non supponit pro essentia, quia sumit modum supponendi a termino finito. Unde hoc argumentum non valet "lapis est et non est genitus, ergo lapis est non genitus."

δ Item quaeritur utrum iste terminus 'non homo' prout infinitatur potest supponere pro essentia. Quod videtur: cum¹⁷ iste terminus 'homo' supponat quid, iste terminus [[homo]] 'non homo' supponet quid, et si hoc, potest supponere pro essentia, ut si dicatur 'iste non homo est' demonstrata essentia. Simus ergo ante incarnationem. Haec vera¹⁸ 'istum non hominem esse est enuntiabile', ergo¹⁹ filio incarnato erit haec vera 'istum non hominem esse est enuntiabile'.²⁰ Et videtur quod bonum²¹ sit 'istum non hominem²² esse est enuntiabile',²³ quia cum dicitur 'iste non²⁴ homo' vere supponitur essentia. Si dicatur²⁵ quod falsum est quia²⁶ divina essentia est homo, eadem ratione esset haec falsa 'non propter hoc' 'divina essentia est non genitus' quia haec est vera 'divina essentia est genitus'.

Ad hoc dicimus quod haec est falsa 'istum non hominem esse est verum' propter officium /C 154vA/ termini infiniti quod removet suum finitum. Unde ad veritatem huius 'divina essentia est non homo' exigeretur quod haec esset falsa 'divina essentia est homo', haec autem vera 'istum non hominem esse est falsum.'

Item quaeritur utrum haec sit vera ante incarnationem 'iste non homo est' demonstrato filio dei, quia iste terminus 'non albus'²⁷ nonne potest supponere pro eo quod erit album? Eodem modo iste terminus 'non homo' potest supponere pro eo quod erit homo, et ita pro filio dei. Nam et hoc provenit ex modo supponendi, quia iste terminus 'non homo' hoc quod supponit supponit ut quid, et ita non potest supponere filium dei qui debet supponi ut quis.

Item, adiectivetur iste terminus 'non genitus' prout infinitatur. Quaeritur ergo quid copulet, cum dicitur 'spiritus sanctus est non genitus' et utrum haec sit vera 'spiritus sanctus est non genitus sua essentia'.

Ad quod sic: Cum dicitur 'Socrates est non albus', iste terminus 'non albus' copulat tam pro proprietatibus substantialibus quam pro accidentalibus, quia vere argumentatur sic: 'Socrates est rationalis, ergo Socrates est non albus'. Eadem ratione cum spiritus sanctus sit rationalis, pro eo potest copulare iste terminus 'non genitus'. Quo concesso sic: iste terminus 'non genitus' adiective positus potest pro essentia copulare, ergo substantive²⁸ potest [[copulare]] supponere pro essentia.

Quare dicimus quod iste terminus 'non genitus' nullo modo potest copulare pro essentia, immo tantum pro notione, sicut et suum finitum, et non est simile quod inducitur pro simili.

Item, iste terminus [[non]] 'missus' supponit pro persona, ergo eius infinitus supponet pro persona alia, et ita haec vera 'pater est non missus' substantivato hoc nomine 'missus' in masculino genere, ergo pater est persona non missa.

Contra: Iste terminus 'missa' copulat essentiam, ergo eius infinitus, sc. 'non missa' copulat essentiam, ergo aliam. Sed iste terminus 'missa' copulat divinam essentiam, ergo iste terminus 'non missa' copulabit aliam, ergo haec est falsa 'pater est persona non missa'. Hic quaere.

Item quaeritur quid supponat iste terminus 'non paternitas'; videtur quod³⁰ notionem, cum eius finitum supponat notionem; unde haec est vera, ut videtur, 'filiatio est non paternitas'. <Eodem modo potest quaeri quid supponat iste terminus 'non trinitas'>³¹ et utrum haec sit vera 'trinae personae sunt non trinitas' sive 'duae'. De huiusmodi quaere.³²

V 205vA. 1 De suppositione nominum V. 2-3 om. V: quae est congrua Ch. 4-5 non deus et pater Ch.V. 6 quia - spirant Ch.V: om. C. 7 Sic - spirant Ch.C: om. V. 8 essentiam Ch.V. 9 personam Ch.V. 10 non creans Ch.V. 11 non supponit V. 12 creans Ch.V: essentialis C. 13 ingenitus - infinitatur C: ingenitus secundum quod tenetur privative nullo modo Ch.V: an 'non genitus' <prout negatur nullo modo potest supponere pro essentia, sed> prout infinitatur scribendum? 14-15 om. V. 16 est negatus Ch: negatus C: est in negatione V. 17 cum Ch: lectio incerta C: quod V. 18 Haec vera om. Ch.V. 19-20 om. Ch.V. 21 verum Ch.V. 22 non add. V. 23 est enuntiabile om. Ch.V. 24-25 non homo est nec supponitur essentia nec persona si Ch, fere eadem V. 26 quia Ch.V: quod C. 27 album Ch.V. 28 substantive Ch.V: subiective C. 29 est non scripsi: non est C: est Ch.V. 30 videtur quod Ch.V: naturam vel C. 31 eodem - trinitas Ch.: fere eadem V: om. C. 32 Item quaere de pronomibus primae et secundae qualem suppositionem habeant add. V; fere eadem Ch in mg.

C in mg.: α non differens β ingenitus γ non genitus δ non homo

Andreas Sunonis 7159-78:

- Quamuis iudicium dulcescat tale quibusdam,
 7160 est aliis aliter uisum. Sic 'non-homo' nomen
 infinitatum dicunt supponere, sicut
 istud nomen 'homo'; sic 'non-genitus', uelut eius
 finitum 'genitus'. Hinc non est non-homo Gignens,
 quamuis non sit homo, nec non-genitus lapis, etsi
 7165 nullus sit genitus lapis; † aut non-homo Gignens
 est aliquis, qui non est Filius. † Hoc 'homo' nomen
 sicut supponit aliquid, sic 'non-homo' nomen
 istud supponit aliquid; sicut 'genitus' quem,
 sic quem 'non-genitus' tantum supponere debet:
 7170 'non-ago' sic remouet, 'ago' sicut copulat actum. -
 Cum sit homo deitas, hinc non est non-homo: quippe
 non aliquid deitas est, quod non est homo. Quando
 non assumpta caro fuerat, deitas fuit 'iste
 non-homo'; sit, quod sic demonstretur Deus: at non
 7175 propterea Genitus Patris aeterni fuit 'iste
 non-homo', si Genitus demonstretur, quia non quem,
 uerum supponit quid 'non-homo' terminus iste;
 quare non Genitum tunc appellare ualebat.
-

Item, "quoniam magnus es tu et faciens mirabilia, tu es deus solus";
 et dicit Glosa super [s.: sunt C] hoc: et non alius. Sic ergo per hanc
 dictionem 'tu' in masculino genere positum fit demonstratio ad essentiam.

Item, "complaceat tibi domine etc.", et dicit Glosa super hanc dic-
 tionem 'tibi': uni deo; et ita demonstratur divina essentia per hanc dic-
 tionem 'tibi' in masculino genere. Praeterea adiungit: trinitati; sed
 hoc est contrarium illi quod dicitur¹ "uni deo".

Solutio: haec dictio 'trinitati' ponitur pro compositione huius dic-
 tionis 'complaceat' et adiungitur huic dictioni 'tibi' per appositionem.

Item, cum dicitur 'o deus' subintelligitur 'tu' in masculino genere;
 tamen divina essentia sic demonstratur per hanc dictionem 'tu' in mascu-
 lino genere. Eadem ratione per hanc dictionem 'ego'. Quod si est, quaeri-
 tur <quare> non similiter per hanc dictionem 'iste' potest demonstrari
 divina essentia. Et si hoc, esset et /C 154vB/ haec vera 'aliquis est
 tres [t.: istae C] personae'.

Ad hoc dicunt quidam quod ista pronomina 'ego' 'tu' in masculino
 genere non possunt demonstrare divinam essentiam, sed in neutro genere.
 Contrahunt enim genus suum a demonstratione. Unde cum [non]² demonstratur
 res <non> participans aliquo sexu <sunt>³ neutri generis. Et dicunt quod
 in praedictis haec dictio 'tu' ponitur personaliter et haec dictio 'solus'
 facit exclusionem essentialem, ut hic 'nemo novit patrem nisi filius',

quia huiusmodi dictiones sic positae faciunt vel facere possunt exclusionem essentialem et personalem.

Sed contra eos sic: Haec dictio 'iustus' in masculino genere vel neutro supponit essentiam. Quare non possunt similiter istae dictiones 'ego' et 'tu' demonstrare essentiam in masculino genere et neutro?

Ad hoc dicunt quod haec dictio 'iustus' ex se habet quod sit masculini generis.

Contra quos sic: De huiusmodi 'ego' et 'tu' iudicatur in creatore sicut et in creaturis. Eadem⁴ ratione de hac dictione 'iustus' debet iudicari [i.-ri: iudicare C] eodem modo in creatore 'sicut' et in creaturis; sed in creaturis⁵ haec dictio 'iustus' discernit sexum, ergo et in creatore - quod stare non potest.

Item, haec dictio 'iste' in masculino genere demonstrat personas, quae non participant sexu[s].⁶ Quare non similiter 'ego' et 'tu' <in masculino genere> [non] possunt demonstrare essentiam, licet non participet sexu?

Item, si dicatur quod haec dictio 'tu' in masculino genere potest demonstrare essentiam, probatur quod haec sit vera 'nunc primo est verum te esse' demonstrato filio dei in incarnatione, sic: Ante incarnationem demonstravit haec dictio 'tu' essentiam in masculino genere, et vere; eadem ratione <et post> demonstrat essentiam creatam; et cum filius nunc primo sit essentia creata, erit haec vera 'nunc primo est verum te esse'; et si hoc, erit haec vera, ut videtur, 'nunc primo est verum istum esse'.

Ad hoc dicimus quod bene concedimus quod istae dictiones 'ego' et 'tu' non possunt demonstrare essentiam nisi in neutro genere, nec etiam personam. Et aliud est de hac dictione 'iste', quae masculini generis est quantum ad vocem, aliud de hac dictione 'ego' et hac dictione 'tu', quarum [q.: quorum C]⁷ genus perpenditur ex re demonstrata; et cum res demonstrata nullius generis sit, merito in neutro genere demonstrat essentiam. -Si tamen diceretur quod in masculino genere possit demonstrare essentiam, diceremus quod nullo modo haec dictio 'iste' potest demonstrare essentiam propter eius partitionem. Quorum differentia potest videri sic: congrue dicitur 'ego Socrates', non tamen congrue dicitur 'iste Socrates', et hoc est propter partitionem. Et hoc dicto erit haec vera 'nunc primo est verum te esse', non [non: nunc C a.c.] tamen 'nunc primo est verum istum esse', quia hoc pronomen 'iste' semper facit personalem demonstrationem. Et nota quod si haec dictio 'tu' in masculino genere substantivata tenetur essentialiter, ut dictum est, eadem ratione potest poni [[essentialiter]]

personaliter. Quod sic videtur: si aliquis loquitur ad se et dicat 'tu fac hoc', <im>proprie loquitur; sed filius potest dicere 'tu essentia adesto mihi', similiter 'tu trinitas adesto mihi'; ergo a simili 'tu fili adesto mihi'; et ita haec dictio /C 155rA/ 'tu' ponitur personaliter et essentialiter⁸. Eodem modo potest videri cum dicitur 'tua potentia etc.'; intrinsecus enim fit demonstratio.

Item, cum dicitur 'deus est' et ille est', haec dictio 'ille' tantum essentialis est; ergo haec appellatio 'illum esse' proprie supponit enuntiabile quod antecedit ad hoc enuntiabile 'hoc esse'. Eodem modo cum dicitur 'homo est Christus, et illum esse est enuntiabile', cum iste terminus 'homo' est tantum essentialis, haec appellatio 'ipsum⁹ esse' supponit enuntiabile quod antecedit ad 'hoc esse'; sed nunc primo est verum hoc esse; ergo homo est <Christus> et nunc primo est verum ipsum esse; sed ab aeterno fuit verum ipsum esse. Quid est ergo quod dicitur?

Item, cum dicitur 'quaelibet res est' (<sumatur> hoc nomen <'res'>¹⁰ communiter ad creaturas et ad creatorem) 'et ipsum esse est verum', per unam singularem huius universalis divina essentia supponitur; ergo quantum ad hoc haec appellatio 'ipsum esse' supponit enuntiabile quod antecedit ad hoc enuntiabile 'hoc esse'; sed haec dictio 'quaelibet' quantum ad ad alias singulares non variabat modum supponendi, ergo nec relativum; ergo cum dicitur 'haec res est' demonstrato filio dei incarnato 'et ipsum esse est verum', haec appellatio 'ipsum <esse>' [i.e.: iterum C] supponit enuntiabile quod antecedit ad hoc enuntiabile 'hoc esse'; sed nunc primo est verum hoc esse, ergo haec res est et nunc primo est verum ipsum esse.

Istud differimus in sequentia.

Item, cum dicitur 'iste est', iste terminus 'iste' tantum est personalis. Eadem ratione cum dicitur 'ille qui est etc.' personalis est iste terminus 'ille qui'; eadem ratione cum dicitur 'qui est etc.'.

Contra: in Sententiis dicitur quod iste terminus 'qui' est essentialis; et si hoc, erit haec vera 'qui est pater est filius'; eadem ratione 'ille qui est pater est filius'.

Ad hoc dicimus quod iste terminus est personalis tantum 'qui est'. Et quod in Sententiis [in S.: inferius C]¹¹ dicitur, sub hoc sensu dicitur: 'iste terminus 'qui est' est essentialis, id est innuit [i.: unit C]¹² essentiam. Et est simile sanctus, [[sanctus]] sanctus etc.'. Simile etiam invenitur in Glosa epistolae ad Timotheum [T.: Titum C] super hunc locum "beatus et <solus> potens est rex regum"; dicitur enim: solus¹³ ipse beatus

est et potens in se, qui etiam facit suos beatos.¹⁴

Solutio: ibi ponitur dictio personalis [p.: generalis C] pro essentiali.

Contra: super Exodum dicitur in Glosa quod iste terminus 'qui est' est unum nomen de VI¹⁵ nominibus dei; et si hoc, est tantum essenziale, et haec vera 'qui est trinitas misit me ad vos'.

Solutio: haec vox 'qui est' potest poni orationaliter, et secundum hoc hic terminus 'qui' [est] est tantum personalis; vel haec vox 'qui est' potest poni dictionaliter, secundum Priscianum qui dicit quod haec dictio 'qui' adiuncta cum verbo aequipollet participio; et secundum hoc iste terminus 'qui est' significat essentiam, et tamen¹⁶ supponit personam, sicut haec dictio 'missus' supponit personam et significat essentiam. Unde non debet haec admitti 'qui est trinitas etc.', quia secundum hoc verbum non ponitur copulative.

Item, "ego sum qui sum" - quid supponit hoc pronomen 'ego'? Quod supponat filium, sic: Isaias dixit "Ecce ego, ecce ego ad gentem quae nesciebat me"; Glosa: filius qui olim Moysi <dixit> "ego sum qui sum".

Item, quod divina essentia demonstratur per hoc pronomen 'ego' sic probatur: Isaias "Numquid non sciretis"; Glosa: naturali ratione idola nihil esse et me deum aeternum esse.

Item, 'deus est /C 155xB/ et ille est': hic terminus 'ille' supponit ut quem vel ut quid. Si supponit ut quem, ergo haec est falsa 'deus est et ille est pater et filius', quod falsum est. Si supponit ut quid, ergo haec appellatio 'illum esse' <significat> convertibile cum hoc 'hoc esse', et inde ut prius.

Ad hoc dicimus quod haec dictio 'ille' communem modum habet supponendi ad praedictos duos modos, et oportet quod in appellatione sumatur consimilis terminus.

1 dicitur C : dicit V. 2 cum non C : om. V. 3 sunt scripsi: om. CV.
 4-5 Eadem - creaturis C : om. V. 6 sexus C : sexum V. 7 quarum nos:
 quorum C : quare V. 8 et essentialiter C : om. V. 9 ipsum C : illum V.
 10 communiter C : coniunctim V. 11 in Sententiis scripsi : inferius C :
 ēnt'a (fort. pro in littera) inferius V. 12 id est innuit scripsi: id
 est unit C : innuit V. 13-14 solus - beatos C : ipse solus beatus est
 et potens est in se qui et suos facit beatos V. 15 vi C : vii V.
 16 tamen : tñ (= tantum) CV.

DE POTENTIA GENERANDI

Item, cum dicitur 'pater potest generare' hoc verbum 'potest' copulat divinam essentiam, ergo iste terminus 'potentia generandi' supponit divinam essentiam, et divina essentia est in filio, <ergo potentia generandi est in filio,> ergo filius potest generare.

Ad hoc dicimus quod haec est falsa 'potentia generandi est in filio', quia gerundivum reducitur ad personam, et cum res dictionis cui adiungitur sit in re supposita per ablativum, exigit<ur> quod res gerundii¹ insit eadem, et argumentum quod eam infert non valet.²

Item, cum dicitur 'potentia generandi est divina essentia', quaeritur cui insit res gerundii.³ Si rei huius dictionis 'potentia', sed illa est divina essentia, ergo res huius gerundii⁴ in divina essentia - quod stare non potest: divina enim essentia non generat.⁵

Ad hoc dicimus quod haec est incongrua 'potentia generandi est divina essentia' quia gerundivum significat in adiacentia et exigit rem suam copulari ut in <in>haerentia.⁶

Sed obicitur: 'esse album est attributum' haec est [in]congrua, et gerundivum et infinitivum sunt eiusdem naturae, quare non similiter praedicta est congrua, cum etiam in hac 'esse album est attributum' non invenitur cui possit fieri copulatio?

Ad hoc dici potest quod est diversitas inter ista 'esse album' 'potentia generandi': hoc enim 'esse album' coniunctim et dictionaliter proponitur, istud vero [v.: non c]⁷ 'potentia generandi' divisim. Si vero concedatur quod eiusdem iudicii sint, dicendum est quod haec est congrua 'potentia generandi est divina essentia' et vera, et res gerundii non ostenditur alicui inesse.

Item, quicquid potest pater potest filius, pater potest generare, ergo filius. - Non sequitur, quia generare non sumitur sub hoc ipso 'aliquid', et hoc potest sic videri: cum dicitur 'aliquid est' sic non supponitur generatio.

Item, quicquid potest pater potest spiritus sanctus et econverso; sed spiritus sanctus potest procedere (de temporali loquitur processione); ergo pater potest procedere. Et quod argumentum sit nullum⁸ sic videtur: quia procedere sumitur sub hoc 'aliquid', quia supposita processione supponitur aliquid. Regula est: Quotiens verbum copulat divinam essentiam, et verbale nomen supponit divinam essentiam. Tamen dicimus quod praedictum argumentum non valet, quia hoc verbum 'procedere' copulat divinam

essentiam et praeterea connotat effectum in creatura.

Item, 'in patre et filio est potentia generandi et nascendi' - haec falsa, quia exigit<ur> quod utriusque gerundii res insit utri[us]que suppositorum per ablativum, et argumentum illud non valet 'et in patre et in filio est potentia generandi vel⁹ nascendi; et non in patre est potentia generandi et nascendi nec in filio; ergo in patre est et in filio est potentia generandi et nascendi'.

Item, iste terminus 'nascibilitas' est notionalis, cum sit correlativum huius 'innascibilitas'; et ista aequivalet¹⁰ 'potentia nascendi' et '[in]nascibilitas', sicut 'potentia sentiendi' et 'sensibilitas'; ergo iste terminus 'potentia nascendi' supponit /C 155vA/ notionem; eadem ratione et iste terminus 'potentia generandi'.

Ad hoc dicimus quod iste terminus 'nascibilitas' non est notionalis nec correlativum huius 'innascibilitas', quia secundum hoc nullo modo posset notare aptitudinem; et ita interimitur processus.

Item, potentia generandi est in patre, et potentia generandi non est in filio vel spiritu sancto; ergo potentia generandi est in solo patre.

Contra: potentia generandi est in patre et illa est in filio; non ergo potentia generandi est in solo patre.

Solutio: haec est falsa 'potentia generandi est in solo patre' quia dictio exclusiva postposita [p-: praeposita C] respicit tantum suppositum. Haec est vera 'in solo patre est potentia generandi', quia quando praepositur, respicit suppositum cum inhaerentia gerundivi. Simile: 'hoc album videt solus Socrates' - haec est falsa; et tamen haec est vera 'solus Socrates videt hoc album'.

Item, hoc argumentum non valet 'non potentia generandi est in solo patre, ergo potentia generandi est in patre et¹¹ in alio'.

Item, si pater potest mittere vel dare spiritum sanctum, et non filius, aliquid potest pater quod non potest filius. Eadem ratione si filius potest mitti et pater non potest mitti, aliquid potest filius quod non potest pater. - Non sequitur, quia hoc verbum 'mitti' connotat notionem, hoc autem verbum 'mittere' sive 'dare' tantum copulat essentiam; et ideo aliter contingit hinc et aliter inde.

Item, cum dicitur 'pater convenit cum filio spiratione', ablativus notionalis facit quod hoc <verbum> 'convenit' non copulat divinam essentiam nec aliquid, cum alibi copularet divinam essentiam; sed tantum notat distinctionem. Eadem ratione cum dicitur 'pater potest generare', hoc

verbum 'generare' debet facere quod hoc verbum 'potest' non copulat divi-
nam essentiam. - Non est simile: ablativus enim in hac 'pater convenit
cum filio spiratione' principalis est et causa verbi; cum vero dicitur
'pater potest generare', hoc verbum 'potest' est [est: esse C] principale
et facit quod hoc verbum 'generare' locum habet; ex potentia enim est quod
generat.

Item, 'potentia generandi est in filio' ('in' personaliter teneatur)
- haec est vera, quia ibi non est intransitio et non exigitur^{<ur>} ad veri-
tatem eius nisi quod potentia insit filio qua alius possit generare. Ea-
dem ratione haec est vera 'potentia [[generandi]] currendi est in deo', quia
in hac [hac: hoc C] non exigitur quod deus possit currere, sed quod ex
potentia dei sit quod aliquis currat.

Ad hoc dicimus quod haec est falsa 'potentia currendi est in deo',
quia exigeretur quod potentia esset in deo qua alius posset currere; sed
nullus potest currere potentia quae est in deo, sed per potentiam sive
ex potentia dei currit quis. Sed estne in aliqua creatura ¹²thominum¹³?
Utique hic: voluntas docendi est in anima, quia voluntate [v.: voce C]
quae est in anima potest homo docere.

Item omnes huiusmodi falsae sunt: 'scientia generandi est in filio'
(personaliter teneatur gerundivum), quia non tantum exigitur quod filius
sciat generare, sed quod naturaliter possit generare.

1 gerundii C : gerundivi V. 2 valet: + Item, potentia generandi est
filius, sed nulla potentia est filius quam non habeat filius, ergo poten-
tia<m> generandi habet filius. - Instantia: voluntas quae est in me est
in mea anima, sed voluntas (?) citharizandi est in me, ergo est in anima.
Non sequitur, et est ibi fallacia accidentis V. 3 & 4 gerundii C : ge-
rundivi V. 5 generat: + nisi intelligatur personaliter V. 6 in in-
haerentia *scripsi* : inhaerentia CV. 7 vero *scripsi* : non CV. 8 nul-
lum CV : an verum *scribendum* ? 9 vel C : et V. 10 aequivalet C :
aequipollent V. 11 et: + non V. 12 estne in aliqua C : est in alia V.
13 hominum CV : an hoc *scribendum* ?

Andreas Sunonis 801-818

Nec Patrem posse quid Patrem gignere posse est,
cum sit idem cunctis personis posse, nec una
ipsarum possit aliquid, quod non queat omnis:
hoc uerbum 'posse' naturam copulat, etsi

805 'gignere' coniunctum designet proprietatem.

Non est defectus sed uera potentia Patris,
quod gignit: quare deitas cognoscitur esse
in Patre gignendi diuina potentia Prolem;
sed uelut in Patre, quamuis in Prole sit ipsa

810 communis, non est in Prole potentia Prolem
gignendi, Prolem ne Proles gignere possit.

'Cum Genito Genitor spirando conuenit', et sic
 ex ablatiuo uerbum sortitur, ut ipso
 uerbo non deitas sed notio sacra notetur,
 815 cum uerbi propter ipsum sociatio fiat;
 hic 'Genitor generare potest', cum dignius extet
 et quasi causa 'potest', usiam cōpulat, etsi
 ex socio uerbo 'generare' relatio surgat.

962-963:

(hinc per 'procedit' essentia significatur,
 et, quod suscipiat homo sacrum Pneuma, notatur);

DE NOTIONIBUS

Item quaeritur utrum proprietates sint in personis /C 155vB/ <Proba-
 tio: dicit Hieronymus "non nomina sed proprietates nominum, i.e. personas,>
 vel, ut graeci dicunt, hypostases, i.e. subsistentias confitemur."

Item, "in personis proprietas, in essentia unitas etc."

Constat ergo quod proprietates sunt in personis. Sed dubitatur utrum
 proprietates sint personae necne [n.: nec non C], et de numero earum.

Sed quod proprietates sint personae sic probari potest per auctori-
 tatem Hieronymi supradictam, in qua dicitur "proprietates i.e. personas".

Item quod proprietates sint [in] essentia sic probatur:

In personis adoranda est proprietas, ergo latria vel dulia. Non
 [[latria]] dulia, ergo latria. Sed latria non adoratur nisi divina essen-
 tia, ergo proprietates sunt divina essentia.

Quare dicimus quod personae proprietates sunt et sunt essentia, non
 tamen supposita proprietate supponitur essentia vel persona.

Sed obicitur: Pater est paternitas. Non ergo paternitate distingui-
 tur etc. Quia qualiter posset hoc esse quod esset aliquid et eo distin-
 gueretur?

Ad hoc dicimus quod hoc bene contingit. Simile: A vocalis est suum
 nomen et tamen suo nomine distinguitur ab aliis vocalibus.

Item accidens inseparabile accidenti inseparabili differt ab aliis
 accidentibus.

Item paternitas est in patre, non tamen supposita paternitate sup-
 ponitur pater. Quare non similiter "bonitas est in divina essentia, non¹
 tamen supposita bonitate supponitur divina essentia"?

Haec est ratio: si bonitate supposita non supponeretur divina essen-
 tia, eadem ratione supposito deo non supponitur divina essentia.² Et si

hoc, cum per hoc nomen 'bonitas' supponatur quid, et per hoc nomen 'deus' quid, oporteret quod duo essent principia. Eodem modo etiam modo si per hoc nomen 'paternitas' supponeretur quid, duo essent principia, cum pater sit generatio et spiratio.

Item deus dicitur vere simplex. Anima non dicitur vere simplex, quia in ea est proprietas. Eadem ratione pater non debet dici vere simplex, quia proprietas est in patre.

Non est simile quia proprietas est in anima ita quod anima non est illa, sed proprietas est in patre quae est pater.

Item, licet pater sit essentia et sic ostendatur quod sit quid, tamen notio est in patre, qua distinguitur pater ab aliis rebus. Quare non similiter [non] est in essentia quo distinguatur ab aliis rebus?

Ad hoc dicimus quod non oportet, quia essentia distingueretur a persona vel ab aliis rebus. Si a persona, non oporteret, cum essentia sit persona. Si ab aliis rebus, non oporteret, quia³ est diversum ab illis, et ita sua essentia differt ab illis.

Item quaeritur utrum dictiones copulantes divinam essentiam in adiacentia possint⁴ dici de notionibus sic: 'paternitas creat' 'paternitas est immensa' 'paternitas est omnipotens'.

Probatio: vere dicitur 'paternitas est' et hoc verbum 'est' copulat divinam essentiam in adiacentia⁵, quod sic probatur: Cum dicitur 'paternitas est' sic ostenditur quod paternitas habet essentiam, ergo creatam vel increatam. Non creatam, ergo increatam. Illa non est nisi divina essentia, ergo paternitas divina essentia est; ergo constat cum dicitur 'paternitas est' quod hoc verbum 'est' copulat divinam essentiam et in adiacentia, ergo sicut conceditur haec 'paternitas est', ita debet haec concedi 'paternitas creat'.

Item haec vera 'paternitas est aeterna'. Eadem ratione 'paternitas est immensa' et 'omnipotens' et huiusmodi. Quo concesso /C 156rA/ quaeritur quare hoc nomen 'deus' non potest restringi ut supponat pro notione sicut restringitur ut supponat pro persona.

Item probari potest quod haec sit vera 'paternitas est in filio' sic:⁶ divina essentia est in filio, iste terminus 'est in filio' copulat divinam essentiam, ergo potest dici de notione, ut praedictum est. Sic ergo erit haec vera, ut videtur 'paternitas est in filio'⁷, quod esse non potest.

Item nomen copulans divinam essentiam in adiacentia dicitur de notione, quia notio est essentia. Eadem ratione terminus copulans proprie-

tatem convenientem personae potest dici de notione quia notio est persona, sic 'paternitas generat[ur]'. Eadem ratione 'innascibilitas generat', quia innascibilitas est pater et ipse [i.: ipsa C] generat.⁸ Quo concesso sic innascibilitas generat, ergo generatio est in innascibilitate, ergo cum generatio non sit innascibilitas, erit ibi concretio in compositione materiae ad formam, quod falsum est.

Item praedicta ratione haec est vera 'filiatio est genita' quia filiatio est filius qui est genitus. Quo concesso sic: proprietas naturae increatae dicitur de filiatione, eadem ratione proprietas naturae creatae, et si hoc, erit vera 'filiatio est nata de Maria'; similiter 'filiatio est passa'.

Contra: Eadem ratione divina essentia est passa, quia divina essentia est filius qui est passus.

Ad hoc dicimus quod haec est falsa 'paternitas generat' et omnes subsequentes, quia si haec est vera 'paternitas generat' oporteret quod generatio esset in generatione, et ita proprietas est proprietas sui ipsius.

Nota: Omnes instant huic argumentationi 'filiatio est a patre per generationem, ergo filiatio est genita'. Sed quod propositio sit falsa sic probatur: cum dicitur 'filius est a patre', hoc verbum 'est' est ibi tertium adiacens, et iste terminus 'a patre' copulat notionem, et sunt istae aequipollentes 'filius est a patre' 'filius est genitus'. Eodem modo contingit in hac 'filiatio est a patre per generationem', ut videtur.

Ad hoc dicimus quod hic 'filius est a patre', iste terminus 'a patre' copulat proprietatem. Cum vero dicitur 'filiatio est a patre' nihil copulatur per hunc terminum 'a patre', et hoc saepe contingit quod per aliquem terminum alicubi copulatur aliquid, alibi non. - Sed quid notatur per praedictam? Certe quod filiatio habeat suum esse per generationem patris.

Item dicitur⁹ quod in huiusmodi 'paternitas creat' videndum est utrum huiusmodi locutio inveniatur in auctoritate, et si non invenitur, non est admittenda, sed habendus est respectus ad usum. Verbi gratia: hoc verbum 'est' dicitur tam de rebus animatis quam de rebus inanimatis, et de tamquam agentibus¹⁰ et non agentibus, et etiam 'duratio' se eodem modo habet. Quare concedimus hanc 'paternitas est' et etiam hanc 'paternitas est aeterna' cum sic copuletur divina essentia quasi duratio. Nullum vero terminum admittimus qui dicatur de rebus animatis vel de rebus agentibus vel tamquam [non] agentibus. Unde omnes huiusmodi negamus 'paternitas creat'

'est [est: cum C] omnipotens' et 'immensa' etc., nisi in aliqua auctoritate inveniatur.

Sed contra hanc solutionem sic obicitur: 'divina /C 156rB/ essentia creat', haec est vera quia¹² iste terminus 'divina essentia' non significat rem ut animatam vel ut agentem etc. Quare melius dicatur quod omnes huiusmodi 'paternitas creat', quae congruae sunt, admittendae sunt; et de congruitate talium usus considerandus est.

De hoc quod obicitur 'paternitas est in filio' dicimus quod ipsa est falsa. Et hoc provenit ex hac dictione 'in'.

De hoc quod dicitur quod hoc nomen 'deus' eadem ratione debet restringi ut supponat pro notione sicut et pro persona, dicimus quod non, et modus significandi impedit et est eadem ratio hinc inde: "'deus' et 'deitas' idem supponunt et 'deus' potest restringi ut supponat personaliter, <ergo> et 'deitas'." Hoc enim nomen 'deus' significat rem ut [ut: in C] animatam et agentem et ut personam, ergo merito potest restringi ad personam dum persona sit agens, sed non ad proprietatem quae est quasi res inanimata et non agens. Unde dicimus quod iste terminus 'aeternum' potest restringi pro notione, ut sic dicatur 'aeternum distinguit patrem a filio'. Iste vero terminus in masculino genere substantivatus 'aeternus' nequaquam restringi potest ad proprietatem, quia hoc quod significat, significat quasi animatum et ut agens. Et non est mirum si modus [m.: modum C] significandi ita impediat, quia alibi contingit: haec enim vera 'deus est in lapide', haec vero falsa 'deitas (vel divina essentia) est in lapide', quia cum hoc nomen 'deitas' supponat divinam essentiam ut proprietatem, exigeretur quod res ablativi possit denominari ab ea.

Item haec est vera: 'divina essentia est trina' quia est in tribus personis ita quod in qualibet illarum. Similiter 'deus est trinus' quia est tres personae. Quare non similiter haec est vera 'divina essentia est quina' quia est in quinque notionibus ita quod in qualibet illarum? Similiter 'deus est quinus'.

Haec est ratio: haec dictio 'trina' notat distinctionem non circa suppositum sed circa illa respectu quorum divina essentia dicitur trina, quare haec est vera 'divina essentia est trina' quia divina essentia est <in> tribus personis distinctis. Eodem modo haec dictio 'quina' notat distinctionem, et cum notiones non sint distinctae, haec est falsa 'divina essentia est quina' sicut et haec 'divina essentia est in notionibus distinctis'. Quod [Q.: quae C] notiones non sunt distinctae patet, quia

nihil est in notione quo possit distingui, sed in persona est notio per quam distinguitur [d.: distinguntur C].

1-2 non - essentia C : om. V. 3 quia: + non V. 4-5 possint - adiacentia C : om. V. 6-7 sic - filio C : om. V. 8 et ipsa generat C : om. V. 9 dicitur C : dicimus V. 10-11 tamquam - et C : tam de agentibus quam de V. 12 quia CV : an quamvis scribendum?

Andreas Sunonis 1228-69:

- Si nihil a Genito Patrem distingueret, ex quo illud, quod Genitus, Pater est, Genitus Pater esset;
- 1230 sic, quod proprietas sit distinctiua, probatur, cuius non coepit, non est quandoque creata, numquam deficiens essentia, nescia finis, unde patet, quod sit diuina essentia tantum: non, in personis nisi proprietas Deus esset,
- 1235 posset adorari, cum non duliae locus extet, sed tantum latiae, quae soli est debita Plasti. Patris proprietas Pater est, nec tollitur ipsi simplicitas; anima, cum differat ipsius omnis proprietas ab ea, non simplex ut Deus extat.
- 1240 Quamuis persona perpes sit notio perpes, ista supposita numquam supponitur illa; hinc nulla est alia de proprietatibus, etsi insint quinque tribus personis, sicque necesse sit tres personas illas existere quinque.
- 1245 Quamuis ex quinque tres unus sit Pater, una non tamen est alia, sicut nec Filius inde est Pater ipsius, quod sit Deus unus uterque. Est et in usia bonitas; sed cum quid utrumque supponat nomen 'bonitas', 'usia', necesse
- 1250 est, ut idem tantum nomen supponat utrumque, ne duo principia, duo sint di, non Deus unus.
- Non, sicut Genitor, sic gignit notio, quamuis notio sit Genitor, cum non sibi possit inesse proprietas aliqua, nec simplex esset alius
- 1255 susceptiua: uelut, cum formam suscipit in se quaeuis materia, fit ibi concretio quaedam, ut simplex nequeat, quod sic componitur, esse. Quamuis proprietas seu notio sit Deus, omne uerbum conueniens isti non conuenit illi:
- 1260 notio distinguit, sed non agit aut creat aut scit; quod sic haec uerba ponantur, non habet usus, ad quem praecipue debet respectus haberi; at non distinguit, sed agit Deus et creat et scit omnia, totius immensus conditor orbis.
- 1265 Ob tres personas est trinus, non tamen inde propter quinque Deus est quinus proprietates. Quae tres, distinctae sunt proprietatibus, unde dicitur esse Deus trinus; quae quinque docentur, non sunt distinctae, quare nec quinus ob illas.

878-882:

Sic designandi modus attendatur, ut error falsus vitetur, sententia uera probetur: est Deus in lapide, sed non deitas, quia sicut proprietas deitas supponitur, et sibi uellet res ablatiui sortiri nomen ab ipsa.

1300-1303:

Quod Deus ob quinque dicatur proprietates quinus, qui trinus, licet unus, dicitur ob tres personas, iuste seruandus non habet usus.

1015-1019:

Si designaret deitatem haec dictio, trina esset persona, cum sit substantia trina; innuitur tantum distinctio, non ibi circa suppositum, sed personas, quae sunt Deus et sunt suppositum, sed non supponuntur tamen ipsae.

Item, pater est similis filio essentia, <ita quod essentia sit¹ similitudo.> Quare non similiter pater distinguitur a filio notione, ita quod notio sit distinctio?

Solutio: sicut albedo est proprietas qua quis est similis alii et nequaquam est similitudo, eodem modo notio est proprietas et non est distinctio. Et aliter contingit in praedicta: essentia enim non est proprietas, sed supponit quid, et haec dictio 'similitudo' supponit quid, et hoc nomen 'distinctio' nihil supponit vel significat, quia nihil est, sicut nec 'ternarius' cum dicitur 'ternarius est in personis', quae aequipollet huic 'personae sunt tres'.

Item, primum est simile secundo, secundum est simile tertio, ergo primum est simile tertio. Inde sic: [i.s.: instantia C] paternitas est similis filiationi (probatio: iste terminus 'similis' copulat divinam essentiam, paternitas est aeterna et filiatio est aeterna, ergo paternitas est similis filiationi); et filiatio est similis patri; /C156vA/ ergo paternitas est similis patri. Eadem ratione 'divina essentia est similis patri', quae falsa est, quia haec dictio 'similis' connotat distinctionem, et in essentia nulla est distinctio. Et etiam alia est ratio, quia haec dictio 'similis' notat quod unum non sit aliud. Quare dicimus quod praedictum argumentum non valet, quia per primum et ultimum idem supponitur. Valet tamen si diversa supponantur.

Item, paternitas est pater, ergo aliquo vel aliquibus est pater. Si aliquo, ergo paternitate est pater. Si aliquibus, ergo unum illorum erit

paternitas. Circumscribatur ergo aliud; ergo haec vera 'paternitas paternitate est pater'; ergo² paternitas se ipsa est pater; ergo paternitas est in paternitate;³ ergo paternitas generat.

Ad hoc dicimus quod hoc argumentum non valet 'paternitas est pater, ergo aliquo vel aliquibus est pater'. Et generalis est regula de huiusmodi; si terminus substantivatus in praedicato dicitur de subiecto, videndum est utrum ille terminus adiectivatus eodem modo vere diceretur de subiecto; et si hoc, vere potest inferri 'aliquo vel aliquibus'; si vero adiectivatus non potest vere dici de subiecto sicut et substantivatus, nullo modo potest inferri 'aliquo vel aliquibus'.⁵ Unde praedicta falsa est sicut et haec 'divina essentia aliquo vel aliquibus est homo'. Haec autem vera 'pater aliquo est divina essentia': deitas enim adiective potest dici de patre.

Item quaeritur utrum 'paternitas' designet speciem. Probatio: Cum dicitur 'paternitas est pater', praedicat^{<ur>} [enim] sumptum [s.: suppositum C]⁶ ab aliqua proprietate; sed non nisi ab ista "paternitas"; ergo 'paternitas' significat speciem.

Quod negamus, quia si significaret speciem, esset natura, et si esset natura, esset quid; et si hoc, divina essentia esset plura, cum divina essentia sit plures notiones. Et dicimus quod nullus terminus in trinitate praedicat aliquid vel significat nisi prout sumitur in grammatica hoc nomen 'significatio'. Sed dicendum est quod termini in trinitate copulant.

1 sit scripsi : est Ch.V. 2-3 ergo ... pater, ergo ... paternitate
C.Ch : ordinem sententiarum invertit V. 4-5 si - aliquibus C.Ch: om. V.
6 praedicat enim suppositum C : si praedicat sumptum V : sic praedicat sumptum Ch.

Andreas Sunonis 1309-17:

Ad categoriam logicam non pertinet ulla
1310 notio, nec species est ulla relatio talis,
cum quid supponat speciei nomen; at eius
non quid supponit nomen, ne proprietates
tres Pater existens esset tria, non Deus unus.
Non categorizat proprie (seu praedicat) ullum
1315 nomen vel uerbum dictum de Plaste perenni
vel de personis vel proprietatibus istis:
copulat improprie minus istis terminis omnis.

Item quaeritur de hac 'pater est trinus' cum si[n]t¹ tres notiones.
<Si dicatur quod ipsa sit falsa, quia licet pater sit tres notiones,> non

tamen est in tribus notionibus; eadem ratione haec est falsa 'deus est trinus' quia licet deus sit tres personae, non tamen est in tribus personis.

Nos dicimus quod haec est falsa 'pater est trinus' quia haec dictio 'trinus' exigeret quod esset distinctio in notionibus, cum connotet distinctionem.

Sed obicitur: Supra dictum est quod haec dictio 'similis' copulat divinam essentiam et connotat distinctionem, cum dicitur 'pater est similis filio', et si hoc, est haec falsa 'paternitas est similis filiationi', cum notio non distinguatur.

Ad hoc dicimus quod si disputetur ad hoc, non est concedendum quod haec dictio 'similis' connotet distinctionem, sed connotat quod hoc non sit illud.

Item haec est falsa, ut videtur 'notiones sunt tres' vel 'quinque' [q.: .e. C], cum sic notetur distinctio.

Item, sicut haec est vera 'notiones sunt differentes, quare non similier et haec est vera 'notiones sunt [differentes] quare non similiter et haec est vera 'notiones sunt] distinctae'?

Ad hoc dicimus quod haec est vera 'notiones /C 156vB/ sunt tres', et haec dictio 'tres' non notat distinctionem, quia si hoc, haec esset falsa 'Adam et Noe fuerunt duo'; et ita dicendum est cum disputatur ad hoc.

Sed quid notat haec dictio 'tres'?

Dicimus quod illa de quibus dicitur hoc nomen 'tres' subiciuntur quasi ternario, et hoc notant huiusmodi dictiones.

1 sit Ch : sint CV.

Andreas Sunonis 1265-78:

- 1265 Ob tres personas est trinus, non tamen inde propter quinque Deus est quinus proprietates. Quae tres, distinctae sunt proprietatibus, unde dicitur esse Deus trinus; quae quinque docentur, non sunt distinctae, quare nec quinus ob illas.
- 1270 Ex dictis quinque tres est Pater, et tamen inde non Pater est trinus, nec binus Filius inde, quod de quinque duae sit Filius, e quibus una communis Patri et Genito cognoscitur esse. Non quia distinctae, dicuntur quinque, nec ipsas
- 1275 distinctas esse nomen numerale requirit; sed tamquam numero subiectas innuit esse, cum, quamvis numerus ipsis non possit inesse, sic tamen a nobis numerentur, sicut inesset.

Item, in creatura cum dicitur 'iste est similis illi', haec dictio 'similis' copulat proprietatem, ergo videtur quod haec sit falsa 'divina essentia est similis Petro'.

Item haec est falsa 'divina essentia distinguitur a Petro', quia hoc verbum 'distinguitur' exigit proprietatem qua divina essentia distinguatur a Petro, et nulla est proprietas in divina essentia.

Ad hoc dicimus quod haec dictio 'similis' in creaturis copulat proprietatem, sed in trinitate nusquam copulat proprietatem. Similiter hoc verbum 'distinguitur' ubique exigit proprietatem - non dico quod copulet, quia hoc est falsum. Unde haec est falsa 'divina essentia distinguitur a Petro', haec vera 'divina essentia est similis Petro', quia haec dictio 'similis' copulat essentiam et notat¹ quod unum non sit aliud.

Item, hoc verbum 'convenit' venit pro proprietate². Non dico "copulat proprietatem", quia secundum hoc plures essent notiones quam quinque. Unde haec est vera 'pater convenit dum filio hac notione' demonstrata spiratione; ergo haec est falsa 'divina essentia convenit cum Petro'.

Nunc [N.: non C]³, quia iste terminus 'convenit' [[si]] superior est ad hunc terminum 'similis' et copulat divinam essentiam quandoque sicut tetiam⁴ 'pater essentia convenit cum filio', quaeritur⁵ quare haec non sit vera 'pater notione est similis filio' sicut haec 'pater notione convenit cum filio'.

Dicimus quod relatio non efficit similitudinem, sed qualitas. Relatio non efficit convenientiam, quod patet [p.: pater C] in actibus.⁶

Item, si obiciatur de hoc termino 'differt', dicimus cum sic dicitur [d.: differt C] 'pater [[dicitur]] differt a filio', hoc verbum 'differt' non copulat essentiam nec notionem. Non copulat essentiam, quia secundum hoc pater essentia differ<re>⁷ a filio; non notione<m>, quia secundum hoc plures essent notiones quam quinque.

De hoc termino 'diversus' dicimus quod notat differentiam in essentia. Unde haec est falsa 'pater est diversus a filio'.

Item forte dicetur quod notiones sunt distinctae, et iste terminus 'distinctae' nihil copulat etc., tamen⁸ esset haec falsa 'pater est trinus', quia haec dictio 'trinus' et eiusmodi diceretur tantum de personis in trinitate⁹.

1 notat C.Ch : connotat V. 2 venit pro proprietate C.Ch : supponit proprietatem V. 3 Nunc nos : non C.Ch.V. 4 etiam C : et hic Ch. : et haec V. 5 quaeritur C : si quaeratur Ch.V. 6 pater in actibus C: pater in artibus V : lectio incerta Ch. 7 essentia differt C.Ch.: est es-

sentia differt V. 8-9 tamen - trinitate C : tamen haec esset falsa 'pater est trinus' quia haec dictio 'trinus' et huiusmodi dicuntur tantum de personis, non de trinitate Ch.: tamen haec est falsa 'pater est trinus' et quia haec dictio 'trinus' et huiusmodi de personis dicunt non determinate V.

Andreas Sunonis 1289-1308:

- Non est diuersus sed differt a Patre Natus:
 1290 exigit, ut non sit eadem substantia Patris
 et Geniti, nomen istud 'diuersus', in isto
 sensu de prisco doctorum more retentum;
 hoc uerbum 'differt', quamuis nil copulet, ut non
 sit Patris atque Noys eadem persona, requirit.
 1295 In deitate Pater cum Nato conuenit, unde
 'conuenit' hoc uerbum deitatem copulat; at nil
 copulat interdum, siquidem, cum spiret uterque,
 spirando Genitor cum Nato conuenit eius,
 quamuis ponatur pro proprietate notanda.
 1300 Quod Deus ob quinque dicatur proprietates
 quinus, qui trinus, licet unus, dicitur ob tres
 personas, iuste seruandus non habet usus.
 Quamuis a Petro Deus eius differat auctor,
 non Deus a Petro Petri distinguitur auctor,
 1305 ne sibi proprietas, quam uerbum copulat, insit.
 Aut deitate Deus a re distinguitur omni,
 non est distinctus tamen aut distinguitur umquam,
 cum sibi proprietas sic ostendatur inesse.

Item quaeritur utrum filiatio fuerit incarnata.

Probatio: divina essentia fuit incarnata. Probatio huius: iste terminus 'incarnata' copulat divinam essentiam¹ et notat quod res subiecta fuerit homo, ergo secundum hoc praedicta est vera. Eadem ratione et haec est vera 'filiatio fuit incarnata' quia fuit filius dei qui fuit homo, ita quod eo supposito supponebatur homo, et ita filiatio fuit homo, et ita possibile fuit filiationem incarnari. Ponatur ergo quod incarnetur, sic: 'filiatio incarnatur', ergo filiatio est homo ita quod eo supposito supponatur filiatio, sed eo supposito supponitur persona, ergo notio est persona.

Solutionem huius differimus.

Item, possibile fuit filium dei incarnari ita quod eo supposito supponeretur homo. Quaeritur utrum /C 157rA/ possibile fuit divinam essentiam incarnari ita quod ea supposita supponeretur homo.

Non, quia ex hoc sequeretur quod divina essentia esset persona ita quod ea supposita supponeretur persona.

Item paternitas dicitur relatio quia se habet ad modum relationis et

designatur per nomen respective, et tamen non est praedicamentale². Quare non eadem ratione dicitur divina essentia relatio, ita dico quod ea supposita supponatur relatio, quia se habet ad modum relationis cum dicitur 'divina essentia est similitudo' et supponitur per hoc nomen 'similitudo' respective?

Item divina essentia supponitur per inferius, hoc sc. 'similitudo'. Quare non similiter per superius quod est 'relatio'?

Forte dicet aliquis quod haec est ratio³ relatio dicitur de notione, et ideo merito non dicitur de essentia.

Contra⁴ eadem ratione convenientia non debet dici de essentia quia dicitur de proprietate.

Item, sumptum a generalissimo qualita<ti>s dicitur de trinitate. Quare non eodem modo generalissimum dicitur de essentia, sic⁵ 'divina essentia est qualitas'?

Item hoc generalissimum 'substantia' dicitur de essentia divina, quare non similiter et hoc 'qualitas'?

Ad hoc dicimus quod propter suspicionem quae provenit ex hoc quod si diceretur 'divina essentia est qualitas' videretur quod in divina essentia esset proprietas.

De hoc quod dicitur de substantia dicimus quod substantia secundum quod est generalissimum dicitur de divina essentia.

Item processio est quaedam notio quae est in spiritu[m] sancto [s.: sanctum C], et huiusmodi notio distinguitur⁶ per plura nomina sic: 'caritas' 'dilectio' 'donum' 'amor' 'processio'. Sed nota: nullum eorum significat et supponit notionem illam praeter quam hoc nomen 'processio', sed istud significat et supponit, alia vero copulant <sive significant> sed non supponunt⁷ [sive significant]. Simile: hoc nomen 'pater' copulat notionem et supponit personam et non notionem.

Item: pater habet filium, eadem ratione filius habet spiritum sanctum. Non. Dicit enim Augustinus quod in hoc termino 'spiritus sanctus' non apparet relatio, sed in hoc 'filius' apparet relatio, et ideo aliud est hinc inde.

Item in Sententiis dicitur ab Augustino: Semper procedit spiritus sanctus et non ex tempore sed ab aeternitate procedit; sed quia sic procedebat ut esset donabile, iam [i.: ita C]⁸ donum erat antequam esset cui daretur. Ergo quia donabile erat, donum erat; sed 'donum erat' copulat notionem, ergo et 'donabile'.

Item sicut se habent 'nascibilis' et 'natus', ita se habent 'donabile' et 'donum'. Sed utrumque praedictorum copulat notionem, ergo utrumque istorum 'donabilis' et 'donum'.

Contra: hoc verbum 'donatur' copulat divinam essentiam, ergo et 'donabilis', eadem ratione et 'nascibilis'.

Ad hoc dicimus quod 'donabilis' copulat divinam essentiam sicut et suum verbum, et haec dictio 'nascibilis' copulat notionem sicut et suum verbum, sc. 'nasci', et non valet argumentum contra.

Item hoc argumentum non valet 'quia sicut procedebat ut esset donabile, iam [i.: ideo C] donum erat etc., ergo quia erat donabile erat donum': hoc enim verbum 'procedebat' copulat notionem, et gratia eius sequitur 'donum', quod tantum copulat notionem.

Si⁹ obicitur de huiusmodi 'datus' [d.: donum C] et similibus, 'nullus est'¹⁰, quia temporalia sunt.

Item sicut se habent 'miseretur' et 'misericors', ita se habent 'donatur' [d.: donatum C] /C 157rB/ et 'donum'; sed 'misericors' connotat effectum in creatura sicut et suum verbum, ergo 'donum' connotat effectum in creatura sicut 'donatur', sed nullo modo potest notare effectum in creatura nisi significet divinam essentiam vel consignificet, ergo videtur quod haec dictio 'donum' consignificet essentiam, quod falsum est. Quare dicimus quod 'donum' et 'donatur' non ita¹¹ se habent sicut 'misericors' et 'miseretur', quia haec dictio 'donum' appropriata [a.-a: a.-um C] est spiritui sancto omnino sicut et 'dilectio', et utrumque illorum tantum supponit personam et copulat notionem, et neutrum significat vel consignificat essentiam, nec aliquod sumptum¹² ab eis.

Item filius est datus, non tamen est donum.

Item hanc negamus 'spiritus sanctus procedit in filium a patre' quia haec dictio 'in' notat processionem gratiae temporalem.

1 copulat divinam essentiam C.Ch.: om. V. 2 praedicamentale C : praedicabile Ch.V. 3 Forte - ratio C.Ch.: om. V. 4-5 Contra - sic C : om. V: praeter vocem sic om. Ch. 6 distinguitur C : designatur Ch.V. 7 sed non supponunt C : om. Ch.V. 8 iam Ch. : ita C : ideo V. 9 Si C : sed Ch.V. 10 nullus est C: spat.vac.+ est Ch. : om. V. 11 non ita C: om. Ch.V. 12 aliquod sumptum C : aliquod sup^e Ch.: aliquod suppositum V.

Andreas Sunonis 966-75:

Notio per nomen istud 'processio', sicut significatur, ita supponitur; at licet ipsam significant alia, sicut 'dilectio', 'donum', tantum personam supponunt Pneumatis almi.

970 Copulat usiam nomen 'donabile', sicut
 uerbum 'donatur'; sed 'donum' congruit almo
 Spiritui tantum, uelut appellatio quaedam.
 Ut designatur per 'nasci' notio Nati,
 sic per 'nascibilis', cum tantum congruat ipsi,
 975 ut sit nascibilis, qui tantum est de Patre natus.

Item¹ innascibilitas est in patre et notat quod a nullo sit pater et alius ab eo. Simile: genus dicitur generalissimum quia nullum super illud et alia sunt ab eo. Ergo pater innascibilitate a nullo est et alius ab eo, ergo innascibilitate alius est ab eo. Sed si quid est ab eo, est ab eo generatione vel spiratione, ergo spiratione supposita supponitur innascibilitas vel generatione supposita supponitur innascibilitas - quod stare non potest. Quare dicimus quod hoc argumentum non valet "pater est innascibilis quia a nullo est et alius est ab eo, ergo innascibilitate est a nullo et alius ab eo."

Item, 'innascibilitas' et 'improcessibilitas' idem significant; ergo nascibilitas et processibilitas idem. - Non sequitur, quia 'innascibilis' communius privat quam eius primitivum ponat. Privat enim [in]nascibilitatem² et processionem, et eodem modo 'improcessibilitas' privat processionem et nascibilitatem. Simile: 'impersonale' privat numerum et personam, 'personale' tantum ponit personam. Item 'increatum' privat creatum et factum, et tamen 'creatum' non ponit nisi quod creatur.

Item, sicut iste terminus *** sive 'ingenitus'³ privat tam processionem quam spirationem, ita iste terminus 'insensatus' privat omnem sensum. Quo concesso sic: Sit quod aliquis sensus non sit in isto; proprietas quam copulat iste terminus 'insensatus' dicitur de isto, <quia de quocumque inferius et superius, licet haec vox 'insensatus' non dicatur de isto.> Eadem ratione, cum iste terminus 'ingenitus' privet processionem⁴ et spirationem, et spiratio passio⁵ non sit in filio, proprietas quam copulat iste terminus 'ingenitus' dicitur de filio, licet haec vox 'ingenitus' non possit dici de eo - quod stare non potest.

Item, iste terminus 'insensatus' ratione illius quod ponit idem copulat quod copularet remota privatione. Eadem ratione iste terminus 'ingenitus' idem copulat quod copularet remota privatione; sed secundum quod ponit, sc. quod alius ab eo, copularet spirationem; ergo iste terminus 'ingenitus' copulat spirationem vel generationem vel aliquod tale - quod esse non potest.

Quare dicimus quod aliter contingit de hac dictione 'ingenitus' et de hac dictione 'insensatus'. Haec enim dictio 'insensatus' ex officio est privativa, unde contingunt in ea quae supra dicta sunt. Sed haec dictio 'ingenitus' ex significatione privativa est; unde in ea non contingunt quae supra dicta sunt. Sed si ex officio privaret, eo modo contineret quo oppositum est. /C 157vA/

Item in patre est quaedam proprietas ex eo quod ipse a nullo et alius ab eo. Quare non similiter est quaedam proprietas in spiritu sancto ex eo quod ipse ab alio et nullus ab eo?

Haec est ratio: pater dicitur esse a nullo ita quod abnegetur quilibet modus, scilicet creatio et huiusmodi. Sic non potest dici quod nullus sit a spiritu sancto quia creatione omnia sunt a spiritu sancto.

Item innascibilitas est relatio. Quaeritur ergo quae sit eius correlatio. Si dicatur quod filiatio, ergo filiatio [f.: correlatio C] habebit duas correlationes, quod esse non potest.

Ad hoc dicimus quod innascibilitas est relatio large accepto hoc nomine, sc. quia [q.: quod C] significat respective; sed [s.: filium C] secundum quod relatio stricto modo dicitur, secundum quod exigit correlationem, innascibilitas non est relatio.

Sed videtur quod 'innascibilis' non posset proponi absolute, cum notet respectum.

Ad hoc dicimus quod bene potest, quia non apparet relatio in eo sicut nec in hoc termino 'spiritus sanctus'. Simile praedicto: cum dicitur 'homo est similis deo' similitudo copulata per hunc terminum 'similis' non est relatio, quia non posset assignari correlatio, sed se habet ad modum relationis quia significat respective. Unde in rei veritate potius significat qualitatem respective.

Item quaeritur quare quaedam proprietas non sit in filio ex eo quod a nullo est per creationem et alius ab eo.

Ad hoc dicimus quod non oportet, quia hoc quod conferret creatio, removeret [c. m.: negotio remaneret C]⁶ haec dictio 'increatus' quae removet creationem et copulat divinam essentiam; et ideo alia dictio non posset idem remove et copulare notionem.

Item⁷ ratione illius quod ponit non oportet quod assignetur alia proprietas quam illa quam habet.⁸

Item quaeritur quare non sit quaedam proprietas in patre ex eo quod alius ab eo et ipse a nullo personaliter.

Ad hoc dicimus quod non oportet, quia illa continetur sub praedicta, quae provenit <ex eo quod alius> ab eo et ipse a nullo, ita quod removetur omnis modus. Simile: cum dicitur 'iste locus est vacuus' sic ostenditur quod nullum solidum continetur, et per consequens quod nullum solidum album.

Item si notio esset in patre ex eo quod ipse a nullo personaliter et alius ab eo, eius correlatio esset ex eo quod aliquis ab alio [a.: eo C] et nullus ab eo; sed pater differt a filio et spiritu sancto relatione illa, ita quod ab utroque, ergo filius et spiritus sanctus differunt a patre relatione illa ita quod uterque, et ita filius differt a patre ex eo quod ipse ab alio et nullus ab illo. Sed hoc falsum, quia alius ab eo. Et ita constat quod nulla proprietas est in patre ex eo quod ipse a nullo personaliter et alius ab eo, et etiam per hoc certum est quod nulla proprietas est in spiritu sancto ex eo quod nullus ab eo et ipse ab alio.

Item in aliis contingit hoc modo: superlativum <enim dicitur superlativum> quia nihil superius, non tamen per positivum ostenditur quod nihil est inferius.

Item, dictum est quod hoc nomen 'ingenitus' significat notionem ex eo quod privat et ponit. Sed contra hoc videtur esse Augustinus dicens, ut [ut: ubi C] legitur in Sententiis: "Cum vero 'ingenitus' dicitur, non quid⁹ sit sed quid [q.: quod C]¹⁰ non sit dicitur." Et alibi: "Nihil intellectui demitur [N.i.d.: nullum intellectum demonstratur C]¹¹ si dicatur 'non filius' quemadmodum 'non genitus' pro eo quod dicitur 'ingenitus'." Sed divina essentia est non genita, ergo divina essentia est ingenita.

Ad hoc dicimus quod hoc nomen 'ingenitus' quandoque ponitur tantum privative secundum quod dicitur 'spiritus sanctus est ingenitus', quandoque ponitur in parte positive in parte privative, secundum quod dicitur /C 157vB/ de patre. Augustinus vero usus est hoc nomine 'ingenitus' prout ponitur tantum privative, loquendo contra Arrianos qui dicebant filium non esse eiusdem substantiae cum patre.

Sumatur ergo hoc nomen 'ingenitus' privative tantum.

Quaeritur ergo utrum in hac 'divina essentia est ingenita' copuletur divina essentia sicut et in hac 'divina essentia est increata'. Quo concesso, sic: in praedicta copulatur divina essentia per hanc dictionem 'ingenita' et nihil connotatur; ergo haec erit vera 'filius est ingenitus', quia hoc quod copulatur ei convenit, cum nihil connotetur pro quo sit falsitas.

Ad hoc dicimus quod cum dicitur 'divina essentia est ingenita' non copulatur divina essentia, neque aliquid nisi intellectus [i.-us: i.-um C (?)]

Item quaeritur utrum filius dei sit ingenitus secundum quod homo, ita quod haec dictio 'ingenitus' privet generationem aeternam. Quia nonne dicitur immortalis secundum quod deus et mortalis secundum quod homo? Eodem modo dicitur ingenitus secundum quod homo et genitus secundum quod deus. Quo concesso sic inferatur: 'ergo filius dei est non genitus' termino infinitato. Quod bene concedimus, sicut et praemissam, secundum quod homo dico; haec autem falsa 'filius dei est non genitus' termino non infinitato sed negato, quia totum removet.

1 Ante Item: + de innascibilitate V : *idem in mg. Ch.* 2 nascibilitatem Ch.: innascibilitatem C : innascibilitate V. 3 spat. vac. viii litt. sive ingenitus C : innascibilitas sive ingenitus Ch.: innascibilitas V. 4-5 processionem - passio C: spira. et processio. et spiratio passive Ch.: sprationem et processio et spiratio passive V. 6 creatio removeret nos: negotio remaneret C : negatio removeret Ch.V. 7-8 Item - habet C.Ch.: om. V. 9-10 quid ... quid nos : quid ... quod C: quod ... quod Ch.V. 11 nil intellectui (?) demonstratur Ch.: nil intelligi demonstratur V.

Andreas Sunonis 1318-35:

- A nullo Pater est, a quo Noys et sacer Ignis:
sic innascibilem declarat notio Patrem;
1320 non haec proprietas est inde 'relatio' dicta,
quod quaevis alia sit, quae respondeat ipsi,
hoc autem nomen, quia respectiva, meretur;
si responderet huic ulla relatio, plures
essent quam quinque, cum respondere duabus
1325 Patris non possit genitura, relatio Nati.
Quamvis a Patre sit et Imagine Spiritus almus,
a nullo Genitor sit natus siue creatus,
cum tamen a sancto sint Pneumate cuncta creata,
non, ut inest Patri praedicta relatio, sic et
1330 notio Spiritui sancto deberet inesse,
quae responderet praedictae proprietati.
Si de personis tantum tractatus habendus,
non, ut sunt alii de Patre, relatio posset
sumi de neutro quemquam procedere monstrans,
1335 ex quo de Genito procedat Spiritus almus.

7196-99:

Sit licet ingenita deitas, non copulat iste
terminus 'ingenita' deitatem, ne simul esset
Filius ingenitus, ex quo nil connotat, ob quod
attribui Genito non posset terminus iste. -

DE SPIRATIONE

Consequenter dicendum est de spiratione quae communis est patri et filio, tamen ita communis quod utrique convenit.

Primo ergo notandum est quod hoc argumentum non valet 'omnis persona est aliqua istarum notionum (demonstratis paternitate, filiatione, processione),¹ et omnis notio est persona, ergo omnis notio est aliqua istarum notionum'. Minor enim extremitas² non recte sumitur sub medio, et hoc provenit ex eo quod notione supposita non supponitur persona; et <est> hic fallacia³ secundum accidens.

Item, quaedam notio est in patre et filio ex eo quod spiritus sanctus procedit ab illis. Quare non similiter est quaedam notio in spiritu sancto et filio quia procedunt a patre?

Haec est ratio: spiritus sanctus eodem modo procedit a patre et filio, filius autem et spiritus sanctus non eodem modo procedunt a patre.

1 demonstratis - processione Ch.V: demonstrata paternitas filiatio processio C. 2 extremitas: recte add. & del. C. 3 est hic fallacia *scripsi* : haec falsa C : est ibi fallacia Ch.V.

Andreas Sunonis 1336-43:

Communis Patris et Geniti spiratio sacra
conuenit utrique, quia spirat et unus et alter;
isti non alia respondet notio: non, ut
ambo sacrum spirant Flatum, sic notio quaedam
1340 Nato Spirituique sacro deberet inesse
inde, quod a Patre procedat et unus et alter,
cum sit spirandi modus illis unus et idem,
at non procedat sic Filius, ut Dator almus.

DE PRINCIPIO

Item dicit Augustinus quod sicut pater et filius et spiritus sanctus sunt unum principium creaturarum ita pater et filius sunt unum principium spiritus sancti, ergo pater est unum principium spiritus sancti et filius est idem, ergo aliquod principium est pater et filius est idem.

Contra: ibi ponitur hoc nomen 'principium' essentialiter vel personaliter. Si essentialiter, hoc non potest esse, quia secundum hoc pater non est principium spiritus sancti sed creaturarum. Si personaliter, ergo aliqua persona est pater et eadem est filius.

Item persona spirans et persona spirans spiritum sanctum sunt pater

et filius, ergo principium spirans et principium spirans [[spiritum sanctum]] sunt pater et filius, ergo principium et principium sunt pater et filius, duo ergo principia, quod est contra Augustinum.

Nota: hoc nomen 'principium' tres habet significationes. In prima est tantum essentialiter, ut haec dictio 'deus'; et in illa significatione, sicut hoc nomen 'deus' potest restringi ut supponat personam, ita et hoc nomen 'principium', et in omnibus idem est iudicium de hac dictione 'principium' et de hac dictione 'deus'. In secunda significatione hoc nomen 'principium' significat eandem /C 158rA/ notionem quam haec dictio 'pater' sive haec dictio 'auctor'. Idem enim est dicere 'est pater filii' est auctor filii 'principium filii'. Et de [Et de: Quod C] istis duabus significationibus, sic potest iudicari: cum dicitur 'pater creavit caelum et terram in principio', haec est imperfecta, et sic potest suppleri: "in principio creaturarum"; et secundum hoc haec dictio 'principio' ponitur essentialiter significatione et suppositione personaliter. Vel sic potest suppleri: "in principio spiritus sancti"; et secundum hoc haec dictio 'principio' ponitur tantum personaliter, sc. significatione et suppositione. Et quocumque modo ponitur, sive essentialiter sive personaliter, supponit pro filio. Item, haec est perfecta 'verbum est in principio', et secundum hoc haec dictio 'principio' tenetur tantum personaliter; vel potest esse imperfecta, et secundum hoc suppleri debet duobus modis sic: "verbum est in suo principio", et sic est tantum personale; vel sic: "verbum est in principio creaturarum", et sic est essentialiter [[f]] significatione et personale suppositione.

Item, in tertia significatione hoc nomen 'principium' significat idem quod 'spiratio' secundum quod est communis patri et filio.

Sed qualiter respondendum est ad illud Augustini?

Ad hoc dicunt quidam quod sicut pater et filius et spiritus sanctus sunt unum principium creaturarum, non tamen supposito patre vel filio vel spiritu sancto supponitur idem principium; [eodem modo pater et filius sunt [[unum]] illud principium [[spiritus sancti]]] eodem modo pater et filius sunt unum principium spiritus sancti,² non tamen patre supposito supponitur illud principium vel filio supposito supponitur illud principium.

Sed quid sit illud principium.

Dicunt quidam quod nihil est <nisi> commune principium. Non enim est essentia vel [e.v.: essentialis C]³ [[notio]] persona vel notio secundum eos.

Sed contra eos sic: Illud commune principium est aeternum, est deus. Quo concesso sic: Hoc nomen 'deus', cum deus sit persona, potest restrin-

gi ad personam; eadem ratione hoc nomen 'deus', cum deus sit illud commune principium, potest restringi ut supponat pro illo, et sic deus spirat, et ita hoc nomen 'deus' non supponeret pro essentia vel pro persona.⁴

Item, licet hoc verbum 'distinguitur' conveniat cuilibet personae, tamen hoc nomen 'deus' restringitur ut supponat pro patre, cum dicitur 'deus distinguitur a filio'. Eadem ratione hoc verbum 'spirat' potest restringere hoc nomen 'deus' ut supponat pro patre, sic⁵ 'deus spirat' - quod falsum est, ut videtur, quia ibi ponitur hoc nomen 'deus' pro communi principio.

Item, ex hac solutione sequetur hoc inconveniens quod duo sunt principia spiritus sancti. Cum principium illud sit pater, potest restringi per terminum notionale<m> ut supponat pro patre⁶ [vel filio], sic? 'principium generat'. Eadem ratione 'principium generatur', ut fiat suppositio pro filio. Ergo principium generat et aliud principium generatur, quia una persona generat et alia persona generatur. Ergo principium generans et principium generatum sunt etc. Eadem ratione principium et principium spiritus sancti sunt, ergo duo principia spiritus sancti sunt [ergo duo principia spiritus sancti sunt].

Item, hoc principium est pater (demonstrato communi principio) et notio est in hoc principio, ergo hoc principium generat; quia, ut videtur, si proprietas esset in essentia, cum essentia sit pater, esset haec vera 'essentia generat', quae negatur, quia ex hoc sequeretur quod in essentia esset proprietas. Si haec conceditur 'hoc /C 158rB/ principium generat', sic aliqua proprietas est in hoc principio quae non est in filio, et ea distinguitur hoc principium a filio, ergo hoc principium non est filius - quod falsum est.

Nos praedictam solutionem admittimus: dicimus ergo quod hoc nomen 'principium' in tertia acceptione supponit personam et copulat notionem. Unde haec est vera 'uterque istorum (demonstrato patre et filio) est principium spiritus sancti', non tamen principium spiritus sancti est uterque istorum, quia oporteret quod uterque esset eadem persona, cum ibi hoc nomen 'principium' supponit tantum pro persona filii vel pro persona patris, cum non confundatur. Haec enim simpliciter falsa 'pater et filius sunt aliquod principium spiritus sancti'; quia cum dicitur 'pater est principium spiritus sancti' hoc nomen 'principium' supponit pro persona patris et copulat notionem; cum vero dicitur 'filius est principium spiritus sancti', supponitur persona filii cum eadem notione. Similiter hanc

negamus 'pater et filius sunt principia spiritus sancti' et hanc 'pater et filius sunt principium et principium spiritus sancti';⁹ quia hoc nomen 'principium' hinc inde copulat notionem, et dictio copulativa exigeret diversitatem in notione sicut et hic 'deus et deus est' in essentia, et est simile hinc inde. Sicut enim contingit ibi de essentia, ita et hic de notione. Et ita respondemus ad illud Augustini 'pater et filius sunt unum principium spiritus sancti': haec dictio 'unum' respicit notionem (sicut et hic 'iste facit unam statuum' haec dictio 'unam' respicit formam); et haec dictio 'principium' tenetur adiective, et est sensus 'pater et filius sunt unum principium spiritus¹⁰ sancti' i.e. "sunt uno principium [p.-um: p.-o C] spiritus sancti"¹¹ - nisi velimus dicere quod hoc nomen 'principium' tenetur collective.

Sed quare usus est Augustinus tali locutione? Ad ostendendum conformitatem essentiae ad notionem; quia sic<ut> ostenditur quod eadem est essentia patris et filii et spiritus sancti, cum dicitur 'pater et filius et spiritus sanctus sunt unum principium creaturarum', eodem modo ostenditur quod pater et filius communicant eandem notionem, cum dicitur 'pater et filius sunt unum principium <spiritus sancti.>'

Sed contra hanc solutionem sic: Persona spirans et persona spirans 'spiritum sanctum' sunt pater et filius, <ergo spirator et spirator spiritus sancti sunt pater et filius,> ergo¹² principium et principium spiritus sancti sunt pater et filius, ergo principia sunt pater et filius¹³ - quod negat etiam Augustinus.

Solutio: hoc argumentum non valet 'persona spirans et persona spirans spiritum sanctum sunt pater et filius, ergo spirator [s.-or: s.-io C] et spirator etc.'. Primo enim fiebat copulatio inter principalia supposita per hunc terminum 'persona spirans', et cum differentes ita essent personae, vera fuit locutio. Cum vero dicitur 'spirator et spirator etc.', ibi principale est hoc nomen 'spirator', et ideo falsa est, cum eadem notio copuletur. Simile: persona potens et persona potens etc., ergo potens et potens etc.

Item, pater est principium filii, filius est principium spiritus sancti, ergo pater et filius sunt principium¹ et principium filii et spiritus sancti, ergo pater et filius sunt principia etc.¹⁵ Quod bene concedimus, si communiter teneatur hoc nomen 'principia'¹⁶ et non in propria [in p.: imponitur C] acceptione secundum quod convenit tribus personis, sicut et hoc nomen 'deus'.¹⁷

Sed nota quod haec est falsa simpliciter [s.: similiter C] 'pater et filius sunt principia¹⁸ spiritus sancti'.

Item, pater est principium spiritus sancti et filius est aliud principium spiritus sancti. Probatio per simile:¹⁹ Socrates est albus et suum corpus est aliud album, licet eadem albedo sit corporis Socratis et Socratis. /C 158vA/ Eadem ratione pater est principium spiritus sancti et filius est aliud principium spiritus sancti, licet eadem notio copuletur. Quo concesso sic: Pater et filius sunt, et pater est unum principium et filius aliud principium, ergo pater et filius sunt duo principia.

1-2 eodem - sancti C : eodem modo pater et filius et spiritus sanctus sunt unum principium spiritus sancti (s.s. om. V) Ch.V. 3 essentialis C: essentia vel Ch. : *compendium ambiguum* V. 4 persona: + Item, hoc argumentum non valet 'pater est principium sine principio, filius est principium de principio, et principium sine principio non est [[de]] principium de principio, ergo pater et filius non sunt idem principium, ergo pater et filius sunt diversa vel duo principia' - quod falsum est et haereticum concedere. Instantia: pater est sapientia ingenta, filius est sapientia genita, et sapientia ingenta non est sapientia genita, ergo pater et filius non sunt eadem sapientia - falsum est; immo sunt eadem, et est fallacia univocationis ex variato modo. Primo enim hoc nomen 'sapientia' sumitur personaliter, in conclusione essentialiter V. 5-6 sic - patre C.Ch.: om. V. 7 vel filio sic C: vel sic Ch.: vel si V. 8-9 et hanc - sancti C.Ch.: om. V. 10-11 spiritus - sancti C: om. Ch.V. 12-13 ergo - filius C.Ch.: om. V. 14-15 principium - etc. C : principium et principium spiritus sancti, ergo pater et filius sunt principia spiritus sancti Ch.: principium spiritus sancti V. 16 communiter C: univoce Ch.V. 17 principia C : principium V : *lectio incerta* Ch. 18 principia C : prin() Ch.V. 19 simile: *hucusque Ch & V testes habemus. reliquam partem Summae omiserunt Ch & V.*

Andreas Sunonis 1344-55:

Hinc Augustinus attendens, quod modus unus
 1345 esset spirandi, scripsit, quod Pneumatis almi
 unum principium Gignens et Filius essent,
 sic adiective curans hoc sumere nomen
 'principium', ne pro Patre supponat neque Nato,
 ad quod nec fieri quaecumque relatio debet;
 1350 aut est hoc nomen complexivum, modo iunctim
 supponens, modo diuisim: sic sunt simul unum
 principium, sic et Generans et Filius unum
 est quoque principium, licet unum non sit uterque.
 Quos duo principia spiratio non sinit esse,
 1355 quae designatur et congruit una duobus,

Item, pater et filius conveniunt notione, ergo pater et filius sunt convenientes notione. Sed quod haec sit falsa sic probatur: haec est falsa 'pater et filius sunt similes' substantivato hoc termino 'similes', quia una est essentia quam significat iste terminus 'similes'. Eadem ratione haec est falsa 'pater et filius sunt convenientes', quia una est notio qua conveniunt, substantivato hoc termino 'convenientes'.

Item, haec est falsa 'deus generat et alius deus generatur', quia haec dictio 'alius' notat diversitatem in supposito; ergo cum hic [h.: haec C] sit diversitas in suppositione, haec est vera 'pater est principium spiritus sancti et filius est aliud principium spiritus sancti'.

Item, haec dictio 'et' non exigit nisi diversitate^m suppositorum; ergo cum haec sint diversa supposita, principium et principium spiritus sancti sunt pater et filius.

Item, haec est falsa 'duo principia spiritus sancti sunt pater et filius' quia ibi unica est notio et voce †singulari exigeretur† pluralitas notionum. Eadem ratione haec est falsa 'pater et filius sunt spirantes spiritum sanctum', cum idem dicitur intelligi hac voce plurali 'spirantes'.

Ad solutionem huius proponatur hoc simile: Sit quod aliqua statua fiat ad similitudinem Socratis; usus non admitteret hanc 'Socrates est exemplar huius statuae et corpus eius est aliud exemplar', quia secundum usum haec dictio 'aliud' respicit ibi formam.

Item, sit quod iste sibi imprimat unam formam statuae et alius deleat eam et imprimat aliam formam. Nonne haec vera 'iste facit aliam statuum quam ille fecit'? Et hoc ideo quia haec dictio 'aliam' respicit formam, quia si respiceret suppositum, falsa esset simpliciter.

Hac ergo similitudine inducta dicimus quod haec est falsa 'pater est unum principium spiritus sancti et filius est aliud principium spiritus sancti', quia haec dictio 'aliud' exigit diversitatem in terminis.

Sed quare non similiter in hac dictione 'albus' contingit?

Dicimus quod maior est coniunctio in hoc termino 'principium' quam in hoc termino 'albus'.

Sed quare ita locutus est Augustinus?

Dicimus quod ad removendum errorem, sc. quod diversae essent notiones.

Item, haec est simpliciter falsa 'pater et filius sunt duo principia', quia realis est ibi pluralitas et vocalis, ut supra dictum est; haec au-

tem vera 'spirantes sunt pater et filius', quia haec dictio 'spirantes' adiectivatur et non consignificat pluralitatem.

Alii dicunt quod hoc nomen 'principium' significat notionem et supponit personam et consignificat essentiam, et propter consignificationem essentiae non admittitur relativum diversitatis nec ponitur in plurali. Et patet ratio quare hoc sit. Haec autem impropria 'pater et filius sunt unum principium', sed vera propter unitatem essentiae connotatae.

Sed unde provenit illa consignificatio essentiae?

Dicimus ex eo quod hoc nomen 'principium' ita se habet quod alia ab eo et nihil supra illud; et ita notatur dignitas essentiae /C 158vB/ in patre et filio. Simile: maxima inferiores propositiones confirmat et praeterea dignitatem notat ex eo quod nulla supra illam.

Item, genus generalissimum dicitur quod alia sub eo, nullum supra illud.

Sed contra hoc sic: Hoc nomen 'principium' consignificat essentiam quia nihil est supra illud. Eadem ratione hoc nomen 'innascibilis' consignificat essentiam quia notat quod pater a nullo, et ita quod nihil supra illud.

Item, hoc nomen 'principium' consignificat essentiam, et ita notat quod sit in supposito; ergo hoc nomen 'principium' consignificat essentiam inhaerendo. Sed eodem modo hoc nomen 'aeternitas' copulat divinam essentiam, et tamen haec est vera 'pater et filius sunt aeterni'; eadem ratione 'pater et filius sunt principia', quia non erit ibi falsitas quantum ad consignificationem, nec etiam quantum ad suppositionem.

Item, fiat connumeratio inter essentiam et filium; inde sic [i.s.: s.i. C]: 'divina essentia et filius sunt incarnata' quia utrumque incarnatum est; et ita haec vera 'haec incarnata sunt'; eadem ratione et haec 'haec principia sunt', demonstrato patre et filio.

Item, sit quod pater incarnetur. Inde sic: 'pater est unum principium spiritus sancti et filius est aliud principium spiritus sancti' - haec non potest negari; ergo pater et filius sunt duo principia spiritus sancti.

Item, eadem ratione qua hoc nomen 'principium' consignificat essentiam, et hoc nomen 'spirans' consignificat essentiam: et si hoc, erit haec falsa 'pater et filius sunt spirantes spiritum sanctum', similiter et haec 'pater et filius spirant'.

Item oportet eos istam negare 'principium spiritus sancti et spiritus sanctus sunt' vel instare huic argumento 'principium et principium spiritus sancti sunt, ergo principia sunt etc.'.

Sed qualiter potest ista negari 'principium spiritus sancti et spiritus sanctus sunt', cum termini sint personales et correlativi?

Item, contra praedictos, et etiam contra nos: tantum unum principium spiritus sancti est; quod videtur, quia non duo principia nec unum et aliud.

Dicimus quod praedicta falsa est. Simile: unus solus deus generat vel generatur.

Item, 'divina essentia est principium spiritus sancti' - haec est falsa secundum quod hoc nomen 'principium' tenetur adiective, sicut et haec 'divina essentia generat'. Quod bene concedimus, <dicimus> tamen quod simpliciter vera est secundum [s.: falsum C] quod tenetur substantive.

Item, consequenter videndum est de hoc nomine 'principium' secundum eius triplicem [[significationem]] acceptionem.

Primo autem quaerendum est secundum quod essentiale est et dictum respectu creaturarum, utrum se habeat ad modum huius dictionis 'creator', sc. quod dicatur ex tempore. Quod si est, erit haec falsa 'filius ab aeterno fuit principium', quia non ab aeterno fuit principium creaturarum.

Sed ipsa sic probatur: Filius ab aeterno fuit alpha et ω ; ergo ab aeterno fuit principium et finis; ergo ab aeterno fuit principium.

Ad hoc dicunt quidam quod hoc nomen 'principium' quandoque significat essentiam absolute, quandoque respective. Secundum quod significat absolute, est vera 'filius ab aeterno fuit principium'; secundum quod respective, falsa est. /C 159rA/

Nos dicimus quod hoc nomen 'principium' significat tantum respective et ex tempore. Unde haec est falsa 'filius ab aeterno fuit principium', et haec similiter 'ab aeterno fuit alpha et ω '; et habet hoc perpendi ex Glosa, sic: alpha "a quo omnia".

Item, in hac 'pater est principium de principio' plures possunt fieri combinationes secundum varias significationes huius nominis 'principium', et in qualibet falsa est simpliciter. Haec autem vera 'pater est principium sine principio', et haec dictio 'principium' potest poni personaliter significatione et suppositione, et ita supplebitur 'principium filii'; et potest poni essentialiter significatione et suppositione, et ita supplebitur 'principium creaturarum'; et potest poni essentialiter significatione et personaliter suppositione, et hoc ei confert [c.: conferre (?) C] haec dictio 'principio' [p.-o: p.-um C] cum respectus determinatur per hanc dictionem 'principio' [p.-o: p.-um C]; et in qualibet positione vera

est locutio; haec autem 'principio' [p.-o: p.-um C] tenetur tantum duobus modis huius, sc. secundum quod est essentialis [e.-is: e.-e C] significatione et suppositione vel secundum quod est personalis significatione et suppositione; nullo enim modo potest ibi esse essentialis [e.-is: e.-e C] significatione et personalis suppositione, quia nihil ibi ponitur quod hoc possit ei conferre, cum respectus huius dictionis 'principio' [p.-o: p.-um C] non determinetur per hanc dictionem 'principium'.

Item, haec vera 'filius habet principium', et haec dictio 'principium' ponitur tantum personaliter; non enim potest poni essentialiter nisi determinetur per dictionem pertinentem ad creaturas, sed [s.: si C] ibi hoc verbum 'habet' facit quod respectus huius dictionis 'principium' determinetur per hanc dictionem 'filius'.

Item, haec vera 'filius est principium de principio', et haec dictio 'principium' tribus modis ibi ponitur; similiter haec dictio 'principio'; et quod haec dictio 'principio' ibi ponitur essentialiter significatione et personaliter suppositione provenit ex hac dictione 'de'.

Item, haec vera 'filius est principium sine principio', et haec dictio 'principium' tribus modis ponitur, <et haec dictio 'principio' duobus modis ponitur:> personaliter significatione et suppositione, et is est sensus: 'filius est principium sine principio' "filius est principium sine spiratore", cum non habet spiratorem. Ponitur etiam essentialiter significatione et suppositione, sed nequaquam potest poni essentialiter significatione et personaliter suppositione, et aliud est de hac dictione 'de'.

Item, pater et filius sunt unum principium spiritus sancti, et alter est principium de principio et alter est principium sine principio; ergo non sunt principium de principio nec sunt principium sine principio. Quod bene concedimus, quia haec dictio 'principium' tenetur adiective, quia nihil est dictu talius sine plura.†

Contra: Uterque est principium sine principio, ergo sunt [s.: est C] principium sine principio - non valet secundum quod iste terminus <***> determinat hunc terminum 'principium', sed secundum quod determinat hoc verbum 'sunt' vera est conclusio.

Item, haec vera 'spiritus sanctus est principium sine principio', et haec dictio 'principio' duobus modis ponitur: essentialiter significatione et suppositione, et ita pro essentia, et est sensus "essentia non est principium spiritus sancti"; et ponitur personaliter suppositione et

significatione, et est sensus: 'spiritus sanctus est principium sine principio' id est "sine /C 159rB/ patre", cum non habeat patrem, et hoc nomen 'principium' tribus modis ponitur.

Item, hoc argumentum non valet 'filius est principium sine principio, spiritus sanctus est principium sine principio, ergo filius et spiritus sanctus sunt principium sine principio', quia cum dicitur 'filius est principium sine principio' ponitur 'principio' [p.o: p.-um C] pro spiratore; cum dicitur 'spiritus sanctus est principium sine principio' ponitur 'principio' pro patre, et ita diversis modis ponitur.

Item, haec est vera 'spiritus sanctus est principium de principio', quod patet ex praecedentibus.

Item, 'filius et spiritus sanctus sunt principium creaturarum de principio' - haec est falsa duabus de causis: ratione huius termini 'de principio' quia diversimode dicitur de illis, et ratione huius dictionis 'principium' quia oportet quod supponat pro una persona, et ita sequeretur quod essent una persona.

Et ita iudicandum est de hiis terminis 'principium de principio' 'principium [est] sine principio' secundum quod contrahunt significationem ex partibus. Sed <secundum quod> sunt quasi quaedam appellationes, iste terminus 'principium sine principio' appellat patrem, iste terminus 'principium de principio' appellat filium.

Andreas Sunonis 1378-89:

- Principium cum sit inceptio, quamlibet esse personam sine principio patet, ut sine fine:
 1380 appropriata tamen haec appellatio Patri est:
 'principium sine principio', quasi dictio sumpta,
 ad supponendum pro Patre periphrasis apta;
 sed, quando sicut oratio sumitur haec uox,
 non tantum Patri, personae conuenit omni.
 1385 Sic solus Genitus uice nominis obtinet, ut sit
 'principium de principio', non Spiritus almus;
 quando compositum de partibus extrahit ista
 uox intellectum, non tantum Filius, immo
 principium de principio sacer est quoque Flatus.
-

Item alii dicunt quod nulla proprietas est in trinitate, et nihil est nisi ficticium quod dicitur "notiones esse", et hoc nomen 'pater' nihil copulat, nihil significat, sed supponit.

Sed eadem ratione videtur quod hoc nomen 'asinus' possit supponere pro patre.

Ad hoc dicunt quod non, quia sicut se habet +patrem ad filium+ licet non prorsus eodem modo. Sed quid est dictu [?] 'proprietas est in patre'? Quod pater est pater.

Sed contra sic: Augustinus dicit "proprium [p.: principium C] est patris quod pater semper est pater, et proprium [p.: principium C] est filii quod semper sit filius"; et ita si est proprium, aliqua proprietate est proprium.

Non secundum eos. Et ita solvunt hoc: 'proprium [p.: principium C] est patris etc.', i.e. "tantum pater est pater."

Item "in personis proprietas est adoranda": est idem modus loquendi huic 'rogo dilectionem duam' i.e. "te dilectum." Sic ergo debet intelligi 'in personis proprietas est adoranda' i.e. "personae distinctae sunt adorandae."

Item, dicit Iohannes Damascenus "idiomata characteristicam hypostases, non naturae"; ergo secundum hoc personae sunt distinctae, vel videtur quod personae sunt distinctae proprietatibus. - Non, sed est sensus: praedicta idiomata etc., quasi dicat "personae sunt distinctae secundum quod sunt personae et non secundum naturam."

Item Hieronymus: "Confitemur non nomina, sed proprietates nominum, id est personas etc."; ergo proprietates sunt personae vel in personis. - Non; et sic est intelligendum: 'proprietates nominum' id est "significationes."

Item Hieronymus dicit quod personae se ipsis distinguuntur. Quod est intellegendum abnegative sic: "se ipsis, non aliis."

Sed quaeritur quomodo distinguuntur.

Ad hoc dicunt quod pater distinguitur a filio per hoc [h.: hanc C] 'esse patrem'.

Si quaeritur quid hoc sit dictu, dicunt quidam modum esse loquendi.

Item quid respondendum est ad hoc 'pater et filius sunt unum principium spiritus sancti'?

Ad hoc dicunt: 'sunt unum principium', i.e. "uno modo principium," quia uno modo spirant.

Andreas Sunonis 1396-1416:

Quamvis egregiis sententia dicta magistris sederit, haud dubium, non inferioribus illam displicuisse uiris, tradentibus utile (quamvis non Deus, immo nihil prorsus sit notio talis,

- 1400 nil sit proprietas) de proprietatibus esse
fictitium, quo de personis possit haberi,
etsi non satis aptus, sermo modusue loquendi.
Sic personarum supponunt nomina, sed nil
significant; uerba neque supponunt neque quicquam
1405 designant, animo licet auditoris eorum
notitiam de personis prolatio gignat.
'Est proprium Patris, quod semper sit Pater': hoc sic
exponunt: proprium non proprietate sed inde
est proprium, quia, qui Pater est, tantum Pater extat.
1410 Emphasis est tantum Generans 'generatio' dicta;
sic et adoranda in personis dicitur esse
proprietas, propter personas scilicet a se
distinctas et adorandas semperque colendas;
sic distinguuntur non proprietatibus ullis,
1415 immo per esse Patrem Gignens a Prole perenni
atque modo simili distinguitur a Patre Proles.
-

DE PERSONA

Post praedicta dicendum est de persona. Praenotandum ergo quod quaedam nomina sunt apud graecos quibusdam nominibus latinis aequipollentia, haec sc. 'usia' 'hypostasis' 'usiosis' /C159vA/ 'prosopa'. Hoc ergo nomen 'usia' aequipollet huic nomini 'essentia'; hoc vero nomen 'usiosis', quod apud graecos appellatur forma substantialis sive subiectum formae substantiali, aequipollet huic 'substantia'; hoc vero nomen 'hypostasis', quod apud graecos dicitur forma accidentalis sive subiectum formae accidentali, aequipollet huic 'substantia'; hoc vero nomen 'prosopum' aequipollet huic 'persona.'

Nota: de transumptione huius nominis 'persona' alias dictum est, et de descriptione. Sed hic additur quod dicitur in Sententiis ab Augustino dicente "non aliter in sermone nostro, i.e. latino, essentia quam [q.: quod C] substantia solet intelligi." Ergo cum tres sint personae, tres essentiae, quia tres sunt substantiae.

Item, in ista descriptione 'persona est substantia etc.', hoc nomen 'substantia' ponitur sub hoc termino 'quis'; ergo supponit tantum personam; ergo superfluit iste terminus 'rationalis', cum omnis persona sit rationalis. Si continetur sub hoc termino 'quid', ergo esse substantiam, prout ibi ponitur, est esse quid; ergo secundum hoc supponit quid et quem.

Solutio: quandoque describitur sive definitur substantiale, quandoque accidentale. Omnis autem definitio sive descriptio debet se conformare

descripto sive definito in quantum potest. Cum describitur sive definitur substantiale, ponuntur ea quae sunt convenientia in descriptione ipsi descripto sive definito secundum exigentiam descriptionis sive definitionis. Cum autem describitur accidentale debet eodem modo accedere descriptio ad naturam descripti et teneri in descriptione, sicut patet per ista duo exempla 'homo est animal rationale mortale' 'album est affectum albedine vel albedinibus'. <Ex> hoc patet quod non valet hoc argumentum 'haec est descriptio illius descripti, ergo indicat quid sit eius descriptum'; immo, si descriptum est accidentale, potius deberet inferre 'ergo indicat quale sit descriptum'. Si ergo competenter debet describi persona, oportet quod describatur per tales terminos quorum natura naturae huius termini 'persona' sit tconnotata et vicina.

Ad hoc ergo quod competens sit praedicta descriptio oportet quod natura supponendi [s.-ndi: s.-ntis C] huius termini 'substantia' in principio huius descriptionis positi sit tconnotata naturae supponendi <sive> modo qui reperi[un]tur in hoc termino 'persona'. Cum ergo iste terminus supponat quem, oportet quod iste terminus 'substantia' supponat quem; quia suppositio huius termini 'substantia' debet esse communior suppositione huius termini 'persona' naturaliter, per naturam descriptionis oportet quod habeat modum communiorem, qui tamen modus supponendi non discrepat a modo supponendi quem habet iste terminus 'persona', nec communis sit illi; ergo non tantum debet supponere quem sed quasi quem. Et convenit iste terminus 'substantia' omni rei primi praedicamenti, prout ibi ponitur, quia de re tantum primi praedicamenti dici potest; quia asinus est substantia in illo sensu et homo substantia, non tamen asinus in eo quod asinus vel homo in eo quod homo est substantia in illa significatione huius termini 'substantia', quia nec iste terminus 'asinus' supponit asinum ut quem nec iste terminus 'homo' supponit hominem ut quem.

Item, Christus factus est haec res rationalis, ergo factus est hoc rationale, ergo factus est iste rationalis, ergo factus est iste.

Item constat quod haec est vera 'Christus /C 159vB/ factus est iste homo'. Sed quare Christus aliquo est iste homo? Probatio: Christus humanitate est, quia humanitate est aliquis homo, ergo Christus humanitate est iste homo, ergo humanitate est persona.

Item cum dicitur 'Christus humanitate est iste homo', iste terminus complexus duo continet in se, quorum unum pertinet ad personam, sc. hic

'iste', reliquum ad essentiam, sc. iste terminus 'homo', ergo sicut haec est falsa 'Socrates [S.: secundo C] humanitate est homo albus' ita haec, ut videtur, 'Christus humanitate est iste homo'.

Solutio: haec vera 'Christus humanitate est iste homo', quia iste terminus 'iste' adiective positus nec copulat nec supponit, ergo nullo modo ad personam pertinet quantum ad suppositionem et copulationem, semper tamen demonstrat personam si coniungatur termino supponenti personam.

Hinc patet solutio illius quaestionis quae solet proponi quando de fide dubitatur: haec enim vera et admittenda 'Petrus sciuit istum hominem pati' demonstrato Christo, nec tamen sciuit istum pati sed credidit. Haec autem dubia 'iste sciebatur a Petro pati', quae videtur vera, et tamen haec falsa 'de isto sciebat Petrus istum pati'.

Andreas Sunonis 7179-88:

Demonstrare potest et non supponere, quando
 7180 est adiectivum, pronomen: sic Petrus 'istum'
 affligi sciuit 'hominem': sed non Petrus inde
 affligi sciuit 'istum' (Iesus in cruce pendens
 demonstratur), habet siquidem supponere, sicut
 et demonstrare, cum per se ponitur, 'istum'.
 7185 Sic, demonstrato Petro, specie Petrus 'iste'
 est 'homo', non inde tamen est specie Petrus 'iste'.
 Sic adiective positum nil copulat et nil
 supponit, sed eo fit demonstratio tantum;

Item nota quod haec est vera demonstrato filio dei 'iste homo eo est Iesus quo iste est homo' et 'eo quo est Iesus est iste homo' habito quod Iesus sit individuum.

Contra: non si homo est filius dei Iesus est, sed si homo est filius dei, iste homo est filius dei, et convertitur, ergo non si iste homo est filius dei et homo est, et si iste homo est filius dei iste homo est, et convertitur, ergo non si iste homo est Iesus est, et utrumque est possibile, sc. istum hominem esse, Iesum esse, ergo compossibilia Iesum non esse et istum hominem esse. Sed si Iesus non est, iste homo non est. Hoc probabitur inferius. Ergo compossibilia sunt istum hominem non esse et Iesum non esse, et compossibilia sunt Iesum non esse et istum hominem esse, ergo compossibilia sunt istum hominem esse et istum hominem non esse. Probatio assumptionis: filio dei non existente homine utraque istarum est vera 'Iesus non est' 'iste homo non est'.

Item filio dei existente homine Iesus est, et ita iste terminus 'Iesus' supponit pro existente, et Iesus non est, ergo homo non est. Haec argumentatio est necessaria: Caesar non est et 'Caesar' supponit

pro existente, ergo homo non est. Ita ergo sive filius dei sit homo sive non, numquam erit verum Iesum non esse quin sit verum istum hominem non esse. Et ita constat de assumptione. Et ita sunt compossibilia 'istum hominem esse' 'istum hominem non esse'. Sed constat quod verum est istum hominem esse. Sed si aliqua positione potest esse istum hominem non esse, modo est verum. De hoc postea constabit. Ergo simul sunt vera 'istum hominem esse' 'istum hominem non esse'. Probatio assumptionis: ante incarnationem fuit verum istum hominem non esse, sed possibile est Christum aliud corpus et aliam animam assumpsisse. Constat quod haec est vera demonstrato illo homine 'iste homo non est', et ita simul sunt vera 'istum hominem esse' 'istum hominem non esse' ratione assignata in opponendo. Quod bene potest esse cum constantia istorum duorum quod Christus aliud corpus et aliam animam potuit assumpsisse et quod iste terminus 'Iesus' /C 160rA/ significat individuum. Et est simile in combinatione populorum, quando quattuor homines ita combinantur quod constituent quattuor populos, a,b,c,d, et c,d desinant esse, utraque istarum vera 'isti populi sunt' 'isti populi non sunt'.

Item ex superius dictis patet, licet hoc nomen 'res' univoce dicatur de creatore et creaturis [creatoris C], tamen aequivoce dicitur de illis, quia secundum quod significat accidens unum, iste terminus 'res' non dicitur de creatore. Eadem ratione licet hoc nomen 'persona' in quadam communi significatione dicatur de persona creata et persona increata, tamen in quadam speciali significatione convenit personis creatis secundum quam non convenit personis increatis.

Ex hoc sic: hoc nomen 'persona' in quadam significatione appellat omnem personam creatam, ergo et Christum, ergo et hoc nomen 'persona' in illa significatione dicitur de Christo et in alia significatione convenit ei idem nomen, sed utraque illarum significationum convenit Christo secundum humanitatem aut secundum divinitatem, sed non secundum divinitatem convenit ei utraque, ergo secundum humanitatem convenit ei altera, ergo Christus secundum humanitatem est persona; [[et x]] sed Christus ratione humanitatis incepit esse homo et factus est homo, ergo factus est persona; et ita persona assumpsit personam.

Item, hoc nomen 'persona' secundum quod dicitur de personis creatis consignificat hoc accidens "unum", sed tale accidens non ab aeterno in fuit Christo. Ergo intellectus huius termini 'persona' secundum quod dicitur de personis creatis non ab aeterno convenit ei, ergo incepit ei convenire, et ita Christus incepit esse persona.

Solutio: bene concedimus quod hoc nomen 'persona' univoce et ae-
quivoce dicatur de personis creatis et increatis. Sed sunt significati-
ones praedicto modo separandae et suppositis attribuendae, quia in una
illarum significationum appellat hoc nomen 'persona' omnem personam in-
creatam et unam creatam, sc. Christum; in alia significatione appellat
personas creatas, sed non omnes, quia non Christum. Et ita non valet
praedicta argumentatio, sc. haec "hoc nomen 'persona' aequivoce dicitur
de personis creatis et increatis, ergo in una sui significatione appel-
lat omnem personam creatam" - non sequitur, nec est mirum si ita hic
contingit, quia Christus est persona creata et increata, et tamen non
est persona in eo quod est homo, quia esse hominem non est esse personam.
Christus autem non est nisi una persona.

Andreas Sunonis 1091-1106

- Conuenit aeternis personis atque creatis
aequiuoce nomen istud 'persona'; nec inde
more creatarum de Christo dicitur, etsi
Christus, ut aeterna, sic sit persona creata.
- 1095 Nominis istius non significatio coepit
ipsi congruere, quando regnans Deus esse
coepit homo; nulla fuerat mutatio facta
circa personam, sed, quae fuit ante, remansit.
Non tribus aeternis personis accidit unum,
- 1100 quod de personis dictum 'persona' creatis
significat: quare satis aequiuocatio lucet;
sed cum permaneat eadem descriptio, siue
de tribus aeternis dicatur siue creatis,
dicitur uniuoce, si significatio possit
- 1105 tantum communis sumi, possitque relinqui,
quod consignificat de solo plasmate dictum.
-

Ex iam dictis patet quod non sequitur 'si iste homo est, Iesus est'
nec ['si iste homo est, Iesus est' nec] 'si ista substantia est, Iesus
est' sumpto hoc nomine 'substantia' prout ponitur in descriptione.

Ex praedictis etiam potest constare quod non potest sumi aliquis
terminus directe sub hoc termino 'substantia' prout ponitur in descrip-
tione personae qui aequipolleat huic termino 'homo', nec aliquis qui ae-
quipolleat huic termino 'angelus', nec aliquis qui aequipolleat huic ter-
mino 'homo vel angelus' nec aliquis qui aequipolleat huic termino 'Iesus'.
Quod ita constabit: sumatur iste terminus 'A' qui aequipolleat huic ter-
mino 'homo', sed personaliter [p.: pluraliter C] supponat. Inde sic: 'A'
et 'homo' aequipollent, ergo termini discreti directe sumpti sub istis
terminis quibus aequipollent; sed iste terminus 'Iesus' directe sumitur

sub hoc termino 'homo', et iste terminus '<iste> A directe sub hoc termino 'A'; ergo isti duo termini 'iste A' 'Iesus' aequipollent; sed si iste A est, iste est, et e converso; ergo si iste est, /C 160rB/ Iesus est - quod falsum est.

†Item, retenta eadem institutione: si Christus est homo, Christus est A; sed si Christus est A, Christus est persona (accepto hoc nomine prout competit personis creatis tantum). Hiis visis patet quod iste terminus 'A' non potest esse personalis et aequipollere huic termino 'homo <vel> angelus', quia si quid est, ipsum est, prout hoc nomen 'persona' appellat personas aut non esse directe inferior sub hoc termino 'substantia' et sub hoc termino 'persona'; sed si ista substantia est (demonstrato Christo), hoc A est, et convertitur; ergo si hoc A est, iste homo vel angelus est.†

Ideo rationibus in opponendo assignatis dicimus quod nullo modorum praedictorum potest institui aliquis terminus personalis et tantum personaliter supponens qui aequipolleat et aequae respondeat huic termino 'homo' vel huic termino 'angelus' vel huic termino 'Iesus'.

Item, 'filius in eo quod est persona convenit cum patre'. De hac constat. Sed †cum dicitur† hoc verbum 'convenit' venit in locutione ratione essentiae aut ratione notionis. Si ratione essentiae: sed ad determinandam causam convenientiae ponitur iste terminus 'persona' in locutione; ergo iste terminus 'persona' significat essentiam. Si iste terminus 'convenit' venit in locutione ratione notionis, ergo iste terminus 'persona' <non> continetur sub hoc termino 'substantia' qui non <est> ad aliquid.

Item, pater est persona, ergo aliquo est persona, ergo essentia vel notione. Si essentia, ergo hoc nomen 'persona' significat essentiam. Si notione[m], ergo hoc nomen 'persona' dicitur in respectu.

Item, Augustinus dicit in principio Sententiarum: Non est aliud essentiam esse et aliud personam esse, sed omnino idem.

Item alibi: Cum dicimus [d.: dicitur C] personam patris, non aliud dicimus quam substantiam patris etc.

Item alibi: Sicut idem est deo esse deum et esse magnum, ita idem est deo esse deum et esse personam.

Et ita ex hiis omnibus videtur quod hoc nomen 'persona' significat essentiam, si quid. Contra hoc alibi dictum est.

Nota ergo quod quidam dicunt quod hoc nomen 'persona' in singulari

numero positum per se sine adiectione [sine adiectione] signi vel dictio-
nis spectantis ad numerum significat divinam essentiam, in plurali vero
numero significat personaliter.

Secunda asserit opinio quod sicut species duobus modis potest re-
stringi, ita et divina essentia; quia iste terminus 'homo' significat
speciem tamquam inhaerentem et prout est in rebus speciei, sed non suppo-
nit speciem iste terminus 'homo' proprie positum - "proprie positum" dico;
posito autem quod iste terminus 'A' sit proprium nomen huius speciei 'ho-
mo', iste terminus 'A' significat speciem tamquam suppositam vel subsis-
tentem. Ita secundum istam opinionem tam iste terminus 'deus' quam
iste terminus 'persona' significat divinam essentiam, sed aliter et ali-
ter, quia iste terminus 'persona' significat divinam essentiam ut inhae-
rentem et non supponit eam, immo tantum personam; iste terminus 'essentia'
significat divinam essentiam ut subsistentem et eam supponit.

Tertia tenet opinio quod hoc nomen 'persona' significat divinam es-
sentiam sed consignificat distinctionem.

Quarta autem opinio tenet quod hoc nomen 'persona' in prima insti-
tutione significa<ba>t divinam essentiam, sed postmodum translatus <fuit>
ad <eam>¹ significat<ionem> quam habet, sc. ad appellandum personas; et
Augustinus hoc quod dicit, secundum primariam institutionem hoc dicit.

Nos vero dicimus <quod> hoc nomen 'persona' significat intellectum
et consignificat divinam essentiam secundum quod 'significare' et /C
160vA/ 'consignificare' sumuntur in dialectica - consignificat, dico,
secundum quod iste terminus 'humanatus' consignificat hominem cum dicitur
'divina essentia est humanata', quia praeter² hoc quod haec dictio 'huma-
nata' significat essentiam notat quod suppositum per subiectum sit homo.
Eodem modo hoc nomen 'persona' supponit personam et significat intellec-
tum surgentem ex supposito et [et: ex C] consignificatione; consignificat,
dico, divinam essentiam, id est notat quod sit essentia.

Item, prout verbum 'significare' sumitur in grammatica dicimus quod
hoc nomen 'persona' significat divinam essentiam, secundum quod hoc nomen
'album' significat substantiam, id est significat quod res cui attribuitur
sit substantia.

Sed hic oritur quaestio, sc. quae sit differentia inter ista duo vo-
cabula 'persona' 'substantia', cum utrumque significet intellectum et
consignificet essentiam.

Solutio: iste terminus 'essentia[m]' generalius significat quam iste

terminus 'persona', quae solet assignari circa hunc terminum 'quis' prout restringitur ad rationales creaturas et secundum quod primo institutum est, sc. tam ad rationales quam ad irrationales creaturas. Hic ergo appellamus substantiam omnem rem primi praedicamenti secundum quod eam supponit ut quem sine omni forma. Eandem ergo significationem dicimus habere hoc nomen 'substantia' in descriptione quam habet iste terminus 'quis' ex primaria institutione, et eundem modum significandi, et sicut iste terminus 'quis' postea restrictus est ad supponendum vel quaerendum <***> rationalis [[creaturae]] naturae, ita iste terminus 'persona' eandem habet significationem et eundem modum supponendi.

Item ad illa quae obiciuntur de Augustino dicimus quod Augustinus locutus est quandoque habito respectu ad significationem dictionis, quandoque ad consignificationem. Unde alibi dicit 'idem est filium videre et esse', alibi 'idem est filium videre quod natum esse'. In evangelio enim dicitur quod filius nihil potest facere nisi quod viderit patrem facientem, et sic hoc verbum 'videre' significat divinam essentiam et consignificat notionem. Sic ergo Augustinus, ubi dicit personam esse substantiam vel essentiam, loquitur quoad consignificationem.

Item si obicitur de hoc quod dicit 'quid tres' et hoc nomen 'quid' quaerit de substantia, dicimus quod is est sensus 'Quid tres?' i.e. quod nomen adiciendum est huic nomini 'tres'?

Item dicimus quod hoc nomen 'pater' continetur sub hoc termino 'persona' quoad suppositionem, et non quoad consignificationem, quia hoc nomen 'persona' non significat nisi intellectum. Unde dicimus quod pater nullo est persona.

Item hanc dicimus esse duplicem 'pater in eo quod est pater convenit cum filio' quia is [est] potest esse sensus "pater in hoc, sc. esse personam, convenit etc.", et sic vera est; vel is potest esse sensus "pater ab aliquo est persona et eo communicat cum filio", et sic falsa est.

Item eodem modo haec est duplex 'pater in eo quod est pater differt a filio' quia iste terminus 'pater' potest teneri substantive vel adiective. Si adiective, vera est, quia pater paternitate est pater et ea differt a filio. Si substantive, adhuc duplex est, quia is potest esse sensus "pater per hoc 'esse patrem' differt a filio", et secundum hoc incongrua est.

Andreas Sunonis 1045-55:

- 1045 Primo personis tantum theatralibus, inde
usiae, tandem personis, quae Deus extant,
hoc conuenisse nomen 'persona' sciatur.
Affirmans, istud nomen 'persona' secundum
usiam dici, pater Augustinus, idemque
1050 Plasti personam quod iustum siue benignum
esse, statum medium respexit nominis huius.
Aut Augustinus tantum respexit ad illud,
quod consignificat hoc nomen, quod sonat 'unum
per se'; colligiturque usia notata per 'unum',
1055 proprietas per 'se' quoque distinctiua notatur.

1171-90:

- Non 'Pater' et 'Genitus' et 'sanctus Spiritus' ista
nomina clauduntur uelut inferiora sub isto
nomine 'persona'; licet et Pater et sacer eius
Filius et Pneuma sacrum persona sit, et tres
1075 personae tres sint Pater et Noys et Dator almus,
et sic supponat istud communius illis,
non tamen est illis recte communius, ex quo
illa relatiua sint, uerum nulla per istud
proprietas nullaue relatio prorsus habetur.
1080 Hinc constat Patrem non proprietate manere
personam; sed nec deitate; relinquitur ergo,
personam nullo personam existere, sicut
nec Petrus est aliquo Petrus uel quilibet alter.
Proprietate Pater 'generat', 'distinguitur', et non
1085 'est Pater' aut 'ista persona', 'Pater' nisi nomen
istud ponatur adiectiue, quia, sicut
proprietas Pater 'generans', sic et 'Pater' extat.
Si, cum supponat personam, copulet istud
nomen 'persona' deitatem, quod deitate
1090 sit persona Pater, sequeretur; et inde negandum.

Item cum fere generaliter soleat concedi quod pronomen relativum
substantiae relatum ad diversos terminos discretos et generales diversas
[d.-as: d.-os C] ex diversis accidentibus sortitur [s.: sumantur C] sig-
nificationes, multo fortius relatum ad diversos terminos substantiales
et /C 160vB/ speciales diversas habebit significationes. Si ergo Chris-
tus assumpsisset angelicam naturam et diceretur 'de isto angelo est verum
ipsum esse', aliud dictum supponeret haec appellatio 'ipsum esse' quam
modo supponat haec eadem appellatio cum dicitur 'de isto homine est verum
ipsum esse' demonstrato Christo, cum varietur significatio huius relatiui
[[esse]] 'ipse'. Sed constat quod intellectus suppositi non variatur. Ergo
cum dicitur 'de isto homine est verum ipsum esse', haec appellatio 'ipsum
esse' supponit quoddam dictum converbibile cum hoc 'istum hominem esse';

ergo haec falsa 'iste homo est et ab aeterno fuit verum ipsum esse': hoc relativum 'ipsum' ad unicum terminum refertur, ergo haec appellatio 'ipsum esse' supponit dictum unius generis tantum; sed pro divina essentia supponit tale dictum 'hanc rem esse' demonstrata divina essentia, ergo pro filio supponitur tale dictum 'hanc rem esse' demonstrato filio dei, sed non ab aeterno fuit verum hanc rem esse, ergo haec res est et non ab aeterno fuit verum ipsam esse.

Item, sit quod fiat suppositio tantum pro personis increatis. [descriptio] Quaeritur [Q.: qualiter C] quomodo <descriptio> debet fieri. Sic: persona est [ro] substantia rationabilis naturae individua, et haec dictio 'substantia' ponitur ut prius, sed in hoc est differentia, quia iste terminus 'rationabilis naturae' supponit pro divina essentia quae differunt personae increatae a personis creatis.

Item, sicut superius quaesitum est circa hunc terminum 'creans', ita et hic potest quaeri circa hunc terminum 'iustus' utrum hoc nomen 'iustus' substantivatum directe sumatur sub 'quis' vel sub 'quid'. Si sub 'quis', ergo continetur directe sub [sub: de C] substantia, secundum quod hoc nomen 'substantia' ponitur superius. Ergo esse iustum est esse substantiam. Sed iste terminus 'iustus' est terminus essentialis significatione et suppositione, ergo esse iustitiam est esse substantiam. Si continetur directe sub 'quid': sed 'iustum' directe continetur sub 'quid', quae ergo erit differentia inter illa?

Solutio: aut oportet istam negare 'iste homo est et ab aeterno fuit verum ipsum esse', aut oportet dicere quod relativum relatum ad diversos terminos substantiales et speciales non variat suam significationem.

Ad secundum dicimus quod haec appellatio 'ipsum esse' cum dicitur de qualibet re etc. diversorum generum supponit essentialia, quia ratione esse supponit convertibile cum hoc 'istum esse'. Et non mirum, quia idem alias contingit, ut hic 'de quolibet lapide vel cive est enuntiabile ipsum esse'.

Ad tertium dicimus quod hoc nomen 'iustus' directe continetur sub 'quis' nec sub 'quid'. In quo ergo est differentia? Dicimus quod duobus modis potest assignari differentia. Quia potest dici quod hoc nomen 'iustus' significat divinam essentiam sicut et hoc nomen 'iustum' sed differunt in modo significandi, sicut superius dictum est de hiis 'imensus' 'aeternus' 'bonus', quia unus significat divinam essentiam ut quantitatem, alius significat ut qualitatem. Ita potest dici quod hoc nomen

'iustus' significat divinam essentiam, sed supponit eam ut quem, et hoc nomen 'iustum' significat divinam essentiam sed supponit eam ut quid. Vel potest dici quod sicut hoc nomen 'persona' supponit quem et consignificat esse essentiam, vel ordine converso, hoc nomen 'iustus' supponit essentiam et consignificat quem.

Item, 'deus est iustus et Petrus est talis'. /C 161rA/ Quidam dicunt quod relatio fit ratione effectus connotati per hanc dictionem 'iustus' et dicunt quod ille effectus est iustitia creata, quia is est sensus "deus est iustus et Petrus est iustus". Sed iustitia creata non est effectus iustitiae divinae sed misericordiae, ergo nihil est quod dicitur, sc. quid relatio fit ratione effectus connotati per hanc dictionem 'iustus'. Quare dicimus quod locutio impropria est, et fit relatio ad hanc dictionem 'iustus'. Et quia aliquis effectus iustitiae dei maior est effectu qui est in Petro, ideo dicitur quod deus est magis iustus sive iustior Petro. Eadem ratione erit haec vera 'deus est minus iustus Petro', quia aliquis effectus iustitiae dei est minor effectu illo qui est in Petro. Quare dicimus quod ibi fit collatio inter iustitiam dei et iustitiam Petri improprie, et notatur excessus in hoc quod iustitia dei magis elongatur a vitio quam iustitia Petri.

Andreas Sunonis 1219-27:

non 'similis Deus est sancto Petro', neque 'iustus,
 1220 et talis Petrus', cum 'iustus' copulet et sic
 usiam, referat 'talis', quae non Petrus, immo est
 Petri saluatric, sicut fuit ante creatrix.
 Quod referat 'talis' non hoc, quod copulat, immo
 quod consignificat 'iustus', plerisque uidetur.
 1225 et sic exponunt, quod iustus sit Deus, ut sit
 iustum iustitia faciens quemcumque creatum,
 et talis recte Petrus conceditur esse.

DE VIRTUTIBUS, AN UNA HABITA HABEANTUR OMNES

Multimembris divisio virtutum solet poni. Quandoque trimembris, prout comprehenditur fides, spes, caritas. Quandoque quadrimembris, quando[que] comprehenduntur quattuor cardinales virtutes. Quandoque septimembris prout comprehendit septem dona spiritus sancti, quae tamen utrum sint virtutes vel concomitantia virtutum inferius dicetur.

Prae[ter]mittamus ergo quaedam generalia, utrum qui habet unum habeat omnes.

Constat quod comprehensores habent caritatem et non fidem nec spem. Similiter Christus, licet viator esset, habuit caritatem sine fide et spe, quia loco fidei cognitionem, loco spei comprehensionem habuit. Sed de aliis viatoribus quaeritur.

Primum rationibus astruamus quod qui habet unam habet omnes. Quia dicatur quod habet caritatem et non habet continentiam; habet ergo vitium oppositum, incontinentiam; illo ergo vitio meretur mortem aeternam et caritate dignus est vita; ergo simul dignus est morte et vita. Praeterea iste tenetur habere caritatem eo modo et alias virtutes, quia de virtutibus theologicis loquor; ergo si non habet, peccat mortaliter eo quod omitit; et ita si habet unam et non aliam, est dignus vita et morte propter omissionem.

Item Hieronymus: "Sibi haerent omnes virtutes, ut qui una caret, omnibus careat." Ergo per contrarium, qui unam habet omnes habet.

Item Augustinus super Isaiam: "Ubi caritas est, quid est quod possit obesse? Ubi autem non est, quid est quod possit prodesse?" Ex quo patet propositum.

Item Augustinus ad Hieronymum: "Clarissima tua disputatione nobis innotuit non placuisse auctoribus nostris, immo ipsi veritati, omnia peccata esse paria, etsi de virtute verum sit" <***> qui unam habet omnes habeat, et qui unam non habet, nullam habeat.

Item Isaias: "Venter meus ad Moab quasi cithara sonabit". Glosa in eodem: Cithara sonum compositum non emittit si una chorda rupta fuerit; sic spiritualiter venter prophetae, si una chordarum virtutum defuerit, dulce melos non resonabit. Philosophorum quoque sententia est virtutes sibi haerere. Et Iacobus: Cui una deest, omnes desunt. Et ita, qui habet unam habet omnes.

Item Iohannes in epistula canonica: "Hoc est mandatum, ut credatis [c.: cum datis C] in nomine domini Iesu et diligatis alter alterum." Glosa: singulari /C 161rB/ numero proposuit dicens "hoc est mandatum" et non "haec mandata" quasi pro uno reputans fidem et dilectionem eo quod non potest esse dilectio sine fide nec econverso. Ex quo elicitur quod qui habet unam habet omnes.

Sed contra: si ita sunt divinae intentiones ut corporis membra, et aliud illuminatur amplius, aliud minus, aliud omnino caret lumine, sic dici potest aliam habere et aliam non habere virtutem et aliam magis, aliam minus, et ita una potest haberi sine alia.

Solutio: duobus modis dicuntur haberi virtutes: in habitu, id est in aptatione (non dico "in aptitudine"), et in usu. In habitu habet puer, sed non in usu, quia non movetur ad eliciendum aliquem usum ex eis. In habitu dico qui habet unam habet omnes, in usu non. Aliquis enim potest habere alterius usum et non alterius usum. Auctoritas Augustini exponitur quantum ad usum sic: usum alterius virtutis habemus et alterius non.

Item apostolus: "Si habuero omnem fidem ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum." Apostolus non videtur intelligere de fide infirmi, quia illa non possum montes transferre; ergo de formata. Videtur ergo quod possit haberi sine caritate, et i[n]ta non qui habet unam omnes habet.

Dicimus quod apostolus intelligit de infirmi, et aliquis habens fidem infirmum potest facere miracula in nomine Iesu Christi si deus vellet. Et hoc habemus ex evangelio Marci, apostolis dicentibus Christo "Domine, ecce quidam in nomine tuo eicit daemonia et non sequitur nos, et nos prohibemus eum". Glosa dicit: "non sequitur nos" id est: deviat a fide nostra. Et dominus praecepit ut permitterent eum. Ex quo elicitur quod aliquis est permittendus, licet habeat pravam intentionem, si inde bonum opus eliciatur.

Item in epistula Petri: "Deus omnis gratiae qui vocavit nos ipse perficiet etc." Glosa: illis virtutibus quas habemus superaddet alias necessarias, et ita una potest haberi sine alia.

Dicimus quod superaddet alias necessarias, id est in usum aliarum virtutum, qui necessarius est secundum diversas temptationes. Ad temptationem enim incontinentiae necessarius usus continentiae.

Item in epistula Iacobi: "Probatio fidei vestrae patientiam operatur": Glosa: facit habere et intelligere virtutem patientiae, et ita aliquis per fidem potest mereri patientiam, ergo una potest esse sine alia.

Solutio: in eodem ille dicitur habere divitias qui bene eis utitur et esse servus divitiarum qui male expendit. Ita patientiam dicitur habere qui habet bonum usum et aliquis per fidem potest mereri bonum usum patientiae, et ita hoc modo habere patientiam. Et ita intelligendum est quantum ad usum. Unde alia Glosa marginalis: facit per patientiam exerceri, id est habere usum patientiae.

Item in Psalmo "Diligam te": secundum innocentiam meam retribuet mihi. Glosa: pro fide et caritate et operibus ex illis provenientes retribuet in praesenti perseverantiam et alia quae virtutes. Et ita,

cum non habuit illas quae retribuantur, potest haberi una sine alia.

Solutio: retribuet perseverantiam et alia, id est perseverantiam et incrementa virtutum, quia virtus habita meretur augeri.

Utrum autem perseverantia sit virtus vel non inferius dicetur. Sed quoad praesens dicamus quod non, prout hic accipitur.

Item Augustinus: Non est ex divina sententia ut qui habet unam habeat omnes /C 161vA/; hominibus enim visum est studiosis. Et ita videtur quod non sit vera sententia, quia non ex dei inspiratione.

Dicimus quod Augustinus hoc ait quia non +servetur [?] in sacra scriptura, id est in veteri vel novo testamento nec aequiparandam illis sententiis, et ideo dicit quod hominibus ita visum est.

Item apostolus: "unicuique datur gratia secundum mensuram donationis Christi". Glosa: divisio donorum est, et aliud habet iste, aliud non habet. Sic ergo non qui habet unam habet omnes.

Solutio: sicut distinguit Gregorius in Moralibus, quaedam dona necessaria sunt ad salutem, ut illa VII principalia; quaedam non, sc. spiritus prophetiae et virtus [v. spiritus C] faciendi miracula. De principalibus qui habet unum habet omnia, de aliis non; et de illis intelligitur Glosa.

Item apostolus: "alii datur fides, i.e. constantia fidei vel sermo". Quod sic intelligitur: id est quod stet pro fide et pugnet et loquatur pro fide; et talis constantia non est virtus. Alia est quae est virtus quam habet quicumque habet fidem. Et ita hoc nomen 'constantia' duas habet significationes, et ita 'constare' sumitur quandoque a constantia virtutum, quandoque a non virtute, ut a statione, ut 'pati' quandoque a patientia, quandoque a passione, ut "ibant sancti gaudentes a conspectu concilii quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati" id est habere patientiam.

Item Gregorius in Moralibus: "virtutum unaquaeque destruitur nisi una alii suffragetur". Et ita videtur quod una sine alia possit esse.

Ibidem: "sapientia minor est si intellectu careat". Ergo videtur quod sapientia sine intellectu possit esse.

Ibidem: "si intellectus sine pondere sapientiae [s.-ae: s.-am C] penetrat ipse quidem ad altiora, <sua illum levitas gravius> [s. i. l. g.: spat. vac. C] ruiturum levat". Et ita intellectus sine sapientia potest esse.

Ibidem: "vile est consilium si robur fortitudinis deest" - referen-

dum est ad usus. Quando enim aliquis habet usum alicuius virtutis, multotiens inde superbiret nisi humilitatis motus ei suffragaretur. Eodem modo de aliis.

Vel dicatur quod quaedam opera sunt quae videntur opera virtutum, quae potius sunt ex naturalibus bonis, et nomine virtutum appellat tale opus, quia huiusmodi opera non multum possunt durare sine beneficio virtutum.

Item Hieronymus: "Virtutum caput est humilitas, qua illaesa, etsi ceterae laedantur, salus in tuto est". Sed quomodo potest laedi? Ergo minui vel amitti. Sed non minui, quia virtus non potest minui, ut postea probatur; ergo amitti. Ergo, si ceterae amittantur, salus in tuto est, et ita sine alia potest esse.

Item, cetera vitia virtutes quas impetunt extinguunt, sed superbia totum corpus depascit. Et ita videtur quod superbia omnes virtutes removeat, sed alia vitia non omnes, et ita virtus cum vitio potest esse; et ita non quicumque habet unam habet omnes.

Solutio: dicimus quod laesio intelligitur quoad raritatem usuum vel operum vel quantum ad remissionem fervoris, et ita salus in tuto est si minus ferveat in aliis virtutibus.

Sed eodem modo posset dicere de qualibet alia virtute sicut de humilitate.

Dicimus quod ideo dixit de humilitate quia, cum ex virtutibus quandoque oriatur superbia, potius necessaria est humilitas et motus ad humilitatem, cum etiam dicatur de superbia quod comitatur quodlibet vitium.

Vel dicatur quod auctores quasi nominant virtutem a sui commendatione vel vitium /C 161vB/ a sui detestatione, ut per ipsam denominationem magis detestetur, ut "fornicatores et adulteros iudicabit deus". Eodem modo posset dicere et de aliis, sed ad detestationem dixit [eodem modo dixit] de superbia. Quandoque etiam nominant [vitia] vitium ad exprimendam virtutem contrariam. Simile: "beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum", id est "erunt divites". Eodem modo posset dicere de aliis bonis, sed ad designandam remunerationem per contrarium dixit de pauperibus.

Glosa ad Romanos: Pro iusto vix quis moritur, nam pro bono forsitan quis audeat mori. Videtur ergo quod iustitiam contraponat bonitati. Sed cum bonitas non possit esse sine virtute, videtur quod aliqua virtus sine iustitia posset esse, et ita una sine alia.

Solutio: idem reputat bonitatem et iustitiam, et ita exponitur auctoritas 'vix aliquis moritur pro iusto': "et bene dico quod vix, nam pro bono etc.". Vel loquitur hic de bonitate innocentiae, quam habent pueri baptizati, quae licet peior sit quam iustitia, tamen miserabilior est, et ideo dicit "nam pro bono".

Item Origenes super Numeri (!): "Spiritus sanctus in nullo dicitur quievisse tvel† cum illa septemplici virtute praeterquam in Christo". Sed cum de multis aliis legitur quod fuerint sine mortali, ut de beata virgine et Iohanne baptista, videtur quod per venialia amiserunt caritatem vel caritas fuit in eis sine aliis virtutibus.

Solutio: auctoritas sic exponenda est: 'non fuit cum illa septemplici virtute' supple "ad omnia" 'praeterquam in Christo', qui numquam peccavit, quia aliis non esset ad venialia facienda.

De quaestione utrum una virtute habita habeantur omnes, cf. Andreae Sunonis versus 3782sqq.

UTRUM OMNES VIRTUTES SINT PARES

Postmodum quaeritur utrum omnes virtutes sint pares. Quod habemus per illam auctoritatem Augustini supra positam, scilicet "c<l>arissima tua disputatione etc."

Item Augustinus: Virtutes sunt in humano animo, etsi in uno alio modo intelligantur quam in alio, nullo tamen modo separantur. Ut si isti sunt pares in fortitudine, pares sunt et in prudentia. Quod si dixeris: [quod si [[dixeris]] dicas] Socrates est prudentior Platone et Plato fortior Socrate, ergo fortior est prudentia Platonis quam Socratis, ergo est melior, et ita Plato est prudentior; sed dicebatur quod Socrates. Hanc probationem ponit Augustinus.

Item Ambrosius: Quantum credis, tantum speras, tantum diligis. Et ita pares sunt fides, spes, caritas.

Item, in patria nonne aequalis erit cognitio comprehensioni et dilectioni? Ergo cum sint effectus fidei, spei et caritatis, quare non erunt aequales fides, spes, caritas?

Contra sic. Origenes super librum Iosuae. Si is qui iracundus est virtutem mansuetudinis adipisci cupit, sine dubio in pluribus offendit, donec per longi temporis usum in naturam convertat. Quod si propositum obtinuerit, perfectionem mansuetudinis obtinebit vel habebit, sed non

perfectionem aliarum virtutum; et ita una est maior alia, et ita non pares.

Solutio: omnes virtutes sunt pares quoad habitum quantum ad radiationem, sed non quantum ad usum. Immo aliquis habet usum unius virtutis et non alterius, et maiorem unius quam alterius. Secus est in vitiis, quia cum /C 162rA/ virtutes sint sorores, et una sine [[li]] alia non possit haberi, de vitiis secus est, quia unum habetur sine alio, cum unum sit alii contrarium. Quod patet in prodigalitate et avaritia. Et illa auctoritas quae contra nos est referenda est ad usus.

De quaestione utrum virtutes sint pares, cf. Andreae Sunonis vv. 3827sqq.

Item postmodum quaeritur utrum omnis virtus sit gratia iustificans. Quod primo ostenditur, quia quodlibet vitium expellit quamlibet virtutem; sed quantum potens est vitium ad expellendum virtutem, tantum potens est virtus ad expellendum vitium; ergo quaelibet virtus expellit quodlibet vitium; ergo iustificat; et ita est gratia iustificationis, cum idem sit expellere vitium et iustificare.

Forsitan dicet quod secus est in vitiis quam in virtutibus, quia una non potest esse sine alia, sed unum vitium sine alio est, et ideo unum omnes expellit, sed virtus tantummodo vitium sibi [s.: sit C] oppositum. Posito ergo quod iste duo peccata committat, fornicationem et adulterium, utrumque istorum expellit quamlibet virtutem, quia non est magis ratio de uno quam de alio. Eodem modo si commiserit tria. Pono ergo quod commiserit VII. Non `est` ergo ratio, cum ista [[s]] vitia insimul sint, quare unumquodque non expellat virtutem sibi oppositam tantum, sicuti dicitur de virtutibus quod insimul, et ideo quodlibet expellit vitium sibi oppositum; et ita non est generale quod dicit quod quodlibet vitium quamlibet virtutem semper expellit.

Item, posito quod iste fuerit fornicator tantum, progreditur(?) tantummodo per virtutem continentiae; non ergo per fidem. Prima vera est secundum opinionem suam. Sed apostolus dicit ita contrarium "iustificati sumus ex fide", et aliae multae auctoritates in contrarium nisi per virtutem, cum nec declinatur ab incontinentia nisi per continentiam. Et ita ista sola est gratia iustificans, si tantum fuerit fornicator.

Ad huius solutionem dicimus quod deus infundit virtutes in nobis

sine nobis, sed non iustificat nos sine nobis. Iustificatio ex tribus est: ex virtute et motu et remissione peccatorum, et ista tria concurrunt ad iustificationem et simul sunt tempore, licet virtus praecipua.

Sed de motu illo duplex est opinio. Quidam dicunt quod ille motus procedit [p.: pro eodem C] ex omnibus virtutibus, quidam quod ex fide tantum. Primi dicunt quod quaelibet virtus iustificat. Secundum eos non valet argumentatio facta, quia resistere est quando aliquis movetur ad aliquod vitium, et cogitando de eodem vitio movetur in contrariam partem reprobando illud. Unde resistere est quasi sistere. Sed purgari potest per alium motum, ut si quis cogitat de fornicatione, resistit ei quando cogitat quod immundum vitium est, et ideo omittit. Sed purgat illud quandoque, ut si alicui alii operi det operam, ut illius obliviscatur. Quod autem dicit apostolus "iustificati sumus ex fide etc." ideo dicitur quia fides dicitur prima virtutum, sicut spiritus sanctus dicitur procedere a patre, licet a filio similiter procedat, quia penes patrem [p.: peccatum C] est auctoritas. Si dicatur quod ex fide surgat tantum ille motus, dicendum quod tantum fides iustificat. Et secundum hoc non valet prima argumentatio. Sed quare potius ex fide? Quoniam prima est naturaliter.

Item, posito quod iste admisit tantum fornicationem, quaero utrum possibile /C 162rB/ sit quod iste habeat tantum unum peccatum. Probo quod non, quia tenetur habere caritatem, similiter quamlibet aliam virtutem; ergo ex eo quod non habet omittit. Sic ergo quot sunt virtutes, tot sunt omissiones, ergo tot peccata. Quaero ergo utrum sit tantum reus una omissione quantum pluribus. Probatio quod non, quia ubi sunt duo peccata vel plura, magis aggravant subiectum quam unum.

Sed contra: quantum iste est iustus, tantum est bonus et econverso. Ergo quantum iste est bonus et iustus tantum est bonus. Et eodem modo, ut videtur, quantum iste est reus duabus omissionibus, tantum est reus una. Vel sic: quantum iste est bonus et iustus, tantum est bonus, ergo quantum iste tenetur esse bonus et iustus, tantum iste tenetur esse bonus; ergo non est magis reus omissione unius quam omissione duorum nec econverso.

Item, quantum iste est bonus et iustus, tantum est bonus; ergo iste tenetur esse gratus deo uno; tenetur et duobus, et econverso; ergo quantum ingratus una oratione, tantum duabus, et econverso; ergo quantum reus est etc.

Item, quantum iste tenetur esse gratus dimissione unius peccati, tantum duorum. Haec videtur vera [[quantum]] "sicut" aliae; ergo quantum reus vel quantum ingratus una, tantum duabus. Prima vera est posito quod vitia sint paria quae dimittuntur, et ita dimissiones pares; et ita sicut dicitur de duabus virtutibus paribus, eodem modo de istis duobus bonis. Item secundum videtur esse verum, ut qui in uno offendit reus est omnium.

Solutio: omissio respicit facienda, sed non habenda. Ut si ego teneor facere aliquid et non facio, omitto; sed non si teneor habere virtutem et non habeo, omitto; quia virtutes infunduntur in nobis sine nobis, sicut quilibet tenetur esse praedestinatus, non tamen omittit ex eo quod non est, quia nulla causa potest esse in eo quare non sit. Quia si dicatur malus quia non est praedestinatus, sic temporale causa est aeterni, quia praedestinatio aeterna. Unde peccatum mortale non est causa aeterni sed poenae Gehennalis, quae est perpetua, non aeterna. Et ideo non omitto si non habeam virtutem, quia in nobis sine nobis infunduntur. Unde non quia sum bonus infundit mihi deus gratiam; sed quia infundit, ideo sum bonus; nec infusionem gratiae possum mereri.

*** est inimico [?] quia ego sum malus, ideo non habeo gratiam nec appatur mihi. Omnes tales sunt verae, sed haec 'quia est malus non est praedestinatus' videtur vera, quam superius diximus falsam, quia praedestinatio in duobus consistit, in appositione gratiae in praesenti et collatione gloriae in futuro; et istae verae 'quia est malus non apponitur isti gratia', similiter 'non habebit gloriam', et ita non est praedestinatus.

Dicimus quod praedestinatio respicit futuritionem. Unde deberet dicere 'qui est malus non est habiturus gratiam', quae falsa est. Secundum magistrum P. dubia esset, qui dicit quod aliquis meretur ex virtute perseverantiam. A simili per contrarium, ex malitia poterit mereri perseverantiam in illa; et ita quia est malus est praescitus, et ita non est praedestinatus. Dicimus quod sunt falsae.

Item, cum dicitur "diligas dominum deum tuum etc." aut caritas est in praecepto aut motus caritatis. Si caritas, ergo omittit quod non habet, vel omittet. Sed cum virtutes sint annexae, /C 162vA/ ut qui unam habet omnes habeat, omittit similiter pro aliarum carentia tergo hoc propter - 'omittet' dixi propter finalem perseverantiam, quam quilibet debet habere, non tamen omittit sed omittet, ut dicunt quidam. Si motus virtutis est in praecepto, ergo ad minus transgreditur qui dormit, cum non moveatur.

Augustinus: non solum offendit qui peccat, sed quia se virtute privat. Et ita videtur omittere.

Ad idem, Iudas in epistula canonica: arbores autumnales bis mortuae et infructuosae. Glosa: moritur qui non facit bonum, bis moritur qui facit malum. Et ita videtur dupliciter peccare.

Ad superius obiectum dicimus quod ista duo bona non faciunt quantum meliorem quam alterum illorum, quare sicut iste ex duobus operibus caritatis paribus non magis meretur quam altero illorum, et tamen magis tenetur esse gratus pro duobus quam pro altero, quia ad plura sunt necessaria duo quam alterum. Si autem concedatur quod non tenetur magis esse gratus etc. de duabus virtutibus, non ideo concedendum est de duabus omissionibus, quia duae omissiones faciunt magis malum quam una, sed non duae virtutes faciunt magis bonum quam una. Et ideo secus est, quia gratitudo dimissionum attenditur ex quantitate dimissorum.

De illo quod postea subiunctum est, dicimus quod qui in uno offendit ob hoc fit reus omnium quia non inde occurrit omissio. Quare ergo tenetur habere virtutes? Quia sine illis non est salus.

Utrum autem caritas sit in praecepto, cum dicitur "diligas [d.d.: duo diligunt C] deum etc.", et utrum ad omnia legis praecepta teneamur implere ex caritate, in sequentibus plenius habebimus.

AN OMNES VIRTUTES SIMUL HABEANTUR IN USU

Item dictum est superius quod omnes virtutes simul habeantur in habitu, sed non omnes in usu. Sed quod omnes simul habeantur in usu sic videtur posse ostendi.

Primo de cardinalibus. Posito quod iste moveatur motu temperantiae ut resistat intemperantiae, iste discernit in animo an sit resistendum intemperantiae, et eligit resistendum esse. Et hic est motus prudentiae, qua eligitur faciendum et fugitur fugiendum.

Item, iste qui imprudenter facit malum, nonne peccat per imprudentiam? Eodem modo qui prudenter temperat etc. meretur per prudentiam; ergo movetur motu prudentiae.

Item, qui refrenat motum intemperantiae, nonne reddit illi motui quod suum est? Quia motui tali debetur refrenatio sicut furi suspensio, ergo est reddere quod suum est; et ita movetur motu iustitiae, quia iustitia est qua redditur unicuique quod suum est.

Eodem modo potest ostendi de fortitudine.

<***> de fide, de spe, de caritate, quod aliquis simul movetur tribus motibus tertius est motus earum quia qui honorat patrem ex caritate movetur motu caritatis; honorare ergo est motus caritatis. Similiter credere ex caritate est motus caritatis, quia haec est differentia inter fidem informem et formatam quod ista est operans per dilectionem; ergo movetur per dilectionem, et ita motus est caritatis. Eodem modo de spe ostenditur, quia hoc fine facit ut habeat vitam aeternam.

Solutio: sicut prius dictum est, omnes virtutes habentur in habitu, sed non in usu; sicut rex multos habet milites sub se, qui ei tenentur obsequi, licet non omnes /C 162vB/ obsequantur. Vel secundum Hieronymum, sicut citharista omnes chordas suas aptat ad citharizandum, licet non omnibus utatur. Tamen motus virtutum dicitur multiplex [-iter scrbd?]: origine, directione, vel fine vel informatione. Secundum hoc motus fidei est motus caritatis informatus, quia caritas non informat eum; et est spei directione quia ad idem tendit. Similiter caritas directione. Sed motus alterius non est alterius origine. Similiter nullus motus unius cardinalium est alterius origine. Unde dico quod iustitia duas habet acceptiones. Large accipitur quando cuique rei quodcumvis [?] dicitur [?] reddere suum. Secundum hoc quaelibet virtus est iustitia, et deus sol iustitiae, id est virtutum claritas. Secundum hoc idem est motus iustitiae et temperantiae. Stricte accipitur prout intelligitur circa possessiones tantum, et iudicia conveniunt iudici. Dico ergo quod nullus qui movetur [[movei]] motu temperantiae movetur motu prudentiae simul, non concedendo quod iste peccet per imprudentiam. Sed motus temperantiae informatur prudentia et iustitia et fortitudine.

Item, posito quod iste fornicetur nunc, prudentia informatur motu temperantiae. A simili per contrarium, peccatum fornicationis deformatur per imprudentiam per superbiam. Et ita, cum huiusmodi fornicationes sint una, multipliciter peccat, et ita multa facit peccata.

Solutio: cum peccare sit agere, dico quod unum solum peccatum admittit sic. Sed illa actio multis demeritatibus deformatur, quae aggravat peccatum. Sed tamen non est ibi nisi unicus motus.

Item, posito quod iste det eleemosynam ex vana gloria, nonne peccat per elationem et movetur motu elationis? Eodem modo fornicator per imprudentiam, et ita mo*** imprudentia [i.: inprude. C] movetur pluribus motibus simul.

Item, cum deus infligit isti poenam, et iuste et misericorditer agit cum isto. Eodem modo iste alius iudex. Habent ergo suos effectus in [i.:

ita C] illo misericordia et iustitia; ergo movetur duobus motibus. A simili movetur motu temperantiae et prudentiae.

Solutio: iste peccat per elationem, non tamen fornicator per imprudentiam, quia ex elatione surgit illè motus, sed non iste ex imprudentia. Prima tamen nullo modo est concedenda, nisi ex elatione surgat. Unde non [n.: bene C] est concedenda 'iste fornicator peccat per superbiam', licet superbia comitetur quodlibet peccatum.

Ad aliud dico quod iste infligit poenam; non movetur motu misericordia sed iustificationis; tamen misericordia suum ibi habet effectum.

Item quod omnis motus sit fidei videtur per auctoritatem Petri apostoli: "adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit quaerens quem devoret; cui resistite fortes in fide". Cum [C.: Non C] enim diabolus diversis temptet temptationibus, ideo dixit 'circuit' ad +directam+ diversitatem, et apostolus praecipit resistere per fidem; et ita motu fidei resistitur diversis temptationibus; et ita motus fidei est motus temperantiae, cum [c.: non C] per illum [i.: nullum C] resistas intemperantiae.

Item apostolus addidit "in omnibus scutum fidei assumentes, ut possitis [incidens est deus quia nutritur in aquis ignea tela extinguitur] ignea /C 163rA/ tela nequissimi extinguere."

Solutio: ideo dictum est quod fides prima est naturaliter inter virtutes, et ideo attribuitur fidei quod est alterius virtutis. Unde Prudentius: "Prima petit campum dubia sub sorte duelli pugnatura fides."

Item, Gregorius super Iob: Omnes virtutes convivantur in domo sapientiae. Quod nisi prudentes agant, non erunt virtutes. Virtutes sunt VII dona spiritus sancti, quae intelliguntur per VII filios Iob. Sapientia enim maior, i.e. dignior, quia de dignioribus, i.e. de virtutibus. Eodem modo iste qui resistit intemperantiae prudenter agit, et ita movetur motu prudentiae; ergo idem motus prudentiae et temperantiae, vel duobus motibus simul movetur. Item, eadem ratione iste iuste agit.

Item, omnes virtutes dicuntur haberi in habitu quia iste aptus est ad resistendum cuilibet vitio. Eodem modo posito quod iste fornicetur, iste habet omnia vitia in habitu, quia impotens est suscipere quacumque virtute - vel assigna differentiam.

Item, posito quod iste fuerit fornicator, et modo continens, [[et]] sed maximum habeat stimulus carnis; et libenter expendat in usibus necessariis; omnes virtutes sunt pares in isto, ergo quantum potens est re-

sistere uni vitio et alii et econverso. Contra: iste plus movetur ad fornicationem quam ad avaritiam, etc. Item, nonne pronior est ad usum largitatis quam ad usum continentiae? Non ergo potens est resistere incontinentiae sicut avaritiae.

Ad primum dicimus quod iste prudenter agit, ut sumatur a quarta cardinalium. Sed non ideo iuste agit, nec movetur duobus motibus simul, sed semper motus prudentiae naturaliter praecedat motum temperantiae.

Ad aliud dicimus quod non est simile de vitiis et virtutibus, nec ob hoc dicuntur vitia haberi in habitu; quia virtus prior est naturaliter suo motu, sed prior est motus vitii quam ipsum vitium; unde motus virtutis elicitur ex virtute, motus vitii non ex vitio sed ad vitium. Unde haec est vera 'quia iste habet virtutes, ideo est bonus et bene facit' sed non econverso. Econtrario, quia iste peccat et male facit, ideo habet vitium et est malus, sed non econverso.

Ad aliud dicimus quod omnes virtutes sunt pares in isto, et tamen non quantum potest resistere etc., quia potentia resistendi non solum est ex gratuitis sed ex naturalibus. Unde quia magis corrupta habet naturalia quoad hoc quam quoad illud, minus potest resistere huic quam illi; sicut isti duo sunt aequae divites et aequae potentes (sit ita), non tamen quantum potest iste resistere hostibus et ille, posito quod unus habeat plures hostes quam alius. Similiter isti duo pugiles sunt aequae fortes, tamen unus pronior est ad casum quam alius, quia alius expeditior est. Item, iste pronior est cadere per libidinem quam per avaritiam, et citius potest cadere per hanc quam per illam, non tamen citius potest amittere continentiam quam largitatem, quia amissa hac amittitur illa, et econverso.

Item, videtur quod misericordia et iustitia non sint pares in isto vel quod contrarios habeant effectus, quia usus iustitiae est infligere poenam, usus misericordiae relaxare: quanto ergo magis infligit, tanto minus relaxat; et ita, quanto magis iuste agit, tanto /C 163rB/ minus misericorditer; et ita, quanto maior iustitia, tanto minor est misericordia. Eodem modo de severitate et mansuetudine et de temperantia et iustitia.

Solutio: iustitia et misericordia sunt pares in Christo omnes effectus misericordiae est in relaxatione, immo in compassione interiori. Unde haec est vera 'quanto magis iuste agit cum isto, tanto magis misericorditer', quia tanto magis compatitur, quia maior est causa quare debeat compati, sc. poena. Et forsitan haec est vera 'quanto magis infligit,

tanto minus relaxat', non tamen 'quanto iustius agit, tanto minus misericorditer'. Nec si usus [u.: unus C] decrescit, ideo dicitur misericordia decrescere, sicut est in timore initiali: quanto magis timet poenam, tanto magis diligit, quanto magis diligit, tanto minus timet, non tamen crescit nisi secundum alterum sui effectum secundum quod diligit, et quantum diligit, tantus est, nec tamen quia minus timet minor est. Et nota quod [q.: et C] virtus dicitur crescere vel esse minor tripliciter: comprehensione, motus intensione, et radicatione. Comprehensione sicut iste neophytus plura hodie comprehendit quam heri, et ideo dicitur crescere in fide, et fides est maior. Motus intensione [[sicut dicitur]], sicut dicitur quod iste magis diligit deum quam proximum, licet sit eadem dilectio, quoad deum dicitur maior; de quo plenius in sequentibus diximus. Radicatione, ut ille qui fortius resistit in iniuriis illatis per patientiam; quod plenius exponitur inferius.

Sed nota quod comprehensio non attenditur circa omnes virtutes, sed tantum circa illas quae non solum respiciunt ad effectum animi, sed ad intellectum, ut fides. Intellectus est per fidem, et credimus quaedam intelligibilia.

Item quaeritur utrum Abraham cognoscendo uxorem suam spe prolis, utrum cognitio [[sit]] illa sit usus continentiae. Quod sic ostenditur.

Sed primo quaeritur utrum largitas et parcitas sint eadem virtus. Quod sic probatur: prodigalitas et avaritia sunt contraria mediata; <ergo> habent aliquod medium; non nisi alterum istorum; sed non est magis ratio de uno quam de altero, ergo illa duo vel neutrum; si illa duo sunt media, ergo unum expellit reliquum, sicut media inter album et nigrum sunt viride et rubeum, quorum unum expellit [[reliquum]] alterum; dicitur tamen quod alterum sit largitas; ergo necessarium est illud vel alterum duorum extremorum inesse suo susceptibili, quod falsum est; eodem modo si dicat quod parcitas, quia Adam in primo statu non fuit talis vel talis. Forte dicet quod eadem virtus est largitas et parcitas, et secundum diversos effectus talia habet natura et sunt accidentalit^a. Sit A sumptum ab illa virtute; A ergo erit medium inter illa duo; necessarium est ergo alterum istorum vel A inesse suo susceptibili; sed quicumque est avarus vel prodigus est pravus, et quicumque est A[varus] est studiosus; ergo necessarium est alterum istorum, pravum studiosum, inesse suo susceptibili; ergo sunt contraria immediata; sed Hieronymus dicit quod sunt mediata.

Praeterea Adam in primo statu non fuit A nec prodigus nec avarus; non ergo A est medium inter illa.

Solutio: dicimus quod A non est medium logicum vel physicum, sed morale; et moraliter dicitur virtus esse media /C 163vA/ inter duo vitia, unde virtus media est etc.

Quaeritur tamen utrum largitas et parcitas sint eadem virtus. Dicitur quod non, quia usus est parcitatis retinere retinenda; sed idem est usus avaritiae; ergo haec est illa vel continetur sub illa. Dicitur quod non, quia usus est avaritiae retinere [r.-ere: r.-enda C] retinenda et non retinenda, nec avaritia habet duos usus. Eodem modo dicitur de timore initiali, quod unum solum habet usum, timere poenam et diligere deum. Et quomodo crescet iste usus? quia quanto magis diligit tanto minus timet. Ideo dicitur quod parcitas est tantum usus retinere retinenda; illa ergo habet usum continentiae cum largitate et avaritia; ergo haec est illa. Praeterea, si iste tantum retinet retinenda, iste dat danda. Videtur ergo quod eadem sit virtus largitas et parcitas. Dicitur quod non sese sequuntur. Obicitur sicut prius de moderata dispensatione, quod erit largitas, et quod erit parcitas; ergo videtur quod largitas sit cum parcitate. Quod si concedatur, ergo parcitas erit dare danda. Eodem modo usus continentiae erit coire spe prolis, et ita [[habet proprium]]+

Item videtur quod largitas et parcitas sint eadem virtus, quia sicut se habet facere [ad] faciendum <ad> dimittere [[ad]] dimittendum, ita dare dandum ad retinere retinendum; sed priora [p.: prius C] sunt usus eiusdem virtutis, quia temperantiae declinare ab intemperantia et vitium in contrariam partem; ergo ultima erunt usus eiusdem virtutis, et ita dare dandum erit usus parcitatis, ergo largitas et parcitas sunt eadem virtus.

Item, posito quod iste in tempore fertili [[reseret]] segetem suam reseruet ad erogandum pauperibus in tempore caro, inde sic: Iob fuit punitus ultra merita; haec inflictio poenae fuit opus misericordiae, quia hoc fecit deus ad gloriam eius augmentandam. Non enim dici potest quod iustitia, quia non ex meritis. A simili, talis retentio est opus largitatis, et ita retinere est usus largitatis.

Item, nonne abstinentia duos habet usus, sc. nihil sumere et uti tenui diaeta, vel parce sumere vel cum modo? Eodem modo parcitas est dare danda.

Item, parcitas est retinere retinendum. Aut retinendum dicitur aliquid propter sui qualitatem, quasi in re ipsa sit; aut propter modum retinendi. Si primum, nulla potius dicuntur retinenda [r.: rectius C]

quam quae usibus nostris sunt necessaria; alia ergo sunt danda; ergo usus largitatis est tantum dare alia. Sed nonne maior largitas est dare necessaria (sicut beatus Martinus dedit medietatem chlamydis suae pauperi, licet necessaria esset sibi)? Ergo dare retinenda est usus largitatis.

Videtur quod parcitas tantum modo modificet quae danda sunt, ut dentur cum modo et misericordia, et etiam non pro vana gloria. Sed si idem facit largitas, ut det pro modo ne, si modum excederet [e.: exced' et C] in prodigalitate<m> transire<t>, et ita dare +ratio+ est modus parcitatis, eodem modo cognoscere continentiae.

Sed contra: a simili per contrarium videtur quod prodigalitatis et avaritiae idem sit usus. Sicut dare dandum est usus parcitatis, quare [[dan]] dare non dandum non erit usus avaritiae?

Item, posito quod iste det isti aliquid pro vana gloria, vel ut maius praemium recipiat ab ipso, nonne haec datio est ex avaritia? Quia si aliquid /C 163vB/ sit propter aliud, illud magis appetitur. Ad hoc enim tendit. Praeterea, nonne fuit opus misericordiae infligere poenam Iob propter maiorem gloriam? A simili opus fuit avaritiae dare propter maius praemium.

Item, nonne dicit auctoritas quod Eva appetiit divinitatem [[propter]] ex avaritia[m]? Sicut ergo ille motus, eodem modo istud dare.

Sed videtur quod sit prodigalitas, quia dare pro vana gloria est dare non dandum; ergo est prodigalitas; ergo largitas et parcitas sunt diversae virtutes.

Quod autem obicitur de moderata dispensatione, dico quod non est una virtus nisi large, sicut quaelibet virtus dicitur iustitia, quia quaelibet reddit alicui quod suum est.

Ad aliud dico quod non eodem modo se habet dare ad dationem sicut facere ad dimittere, quia temperantia facit bonum in eo quod declinat ab intemperantia, sed non in eo quod dat retinenda, cum et ipsum facere est ipsum declinare, sed dare non est retinere.

Ad aliud dico quod reservatio segetis ut detur tempore caro usus est parcitatis tantum. Et afflictio poenae Iob supra merita non fuit directe ex misericordia, nec sic affligendo miserebatur deus; sed tamen dicitur esse ex misericordia, id est ad misericordiam, propter illam auctoritatem "vivifica me domine etc."

Ad aliud dico quod sumere est usus abstinentia sed *** [sp. vac. ca. 20 litt. C] abstinentiae.

Ad aliud dico quod non dicitur aliquid retinendum propter sui qualitatem, sed propter modum, scilicet circumstantias, sc. pro loco, pro tempore, pro persona etc.; et parcitas modificat largitatem, cum largitas suum modum informat, et facit meritorium; sed ne donum detur histrioni, hoc facit parcitas.

Quae in contrarium opposuit de avaritia, dicimus quod dare ut maius habeat [m.h.: melius homini C] non est motus avaritiae, nisi avaritia dicatur large prout comprehendit cupiditatem. Et sic accipitur illa auctoritas de Eva.

Sed tantum retinere non retinenda est usus avaritiae, cui contrarius est usus largitatis. Dare non danda est usus prodigalitatis, cui obviat usus parcitatis. Et illa datio ut magis habeat est usus prodigalitatis.

Ideo, posito quod iste det non danda, prodigus est; processu temporis retineat non retinenda, non confitens de prodigalitate; cum utrumque sit vitium et non confessus fuerit, habet utrumque; et ita contraria sunt in eodem.

Dicimus quod haec voces [v.: vera C], 'prodigalitas' et 'avaritia' aequivoce tenentur: quandoque enim supponunt [e. s.: illis (?) supra C] vitium quod est [[pnin]] pronitas quaedam ex fomite peccati, quandoque vitium quod dicimus quod est [[ma]] quasi macula prodigalitatis, et est peccatum i.e. deformitas; prout supponit maculam non sunt contraria, prout pronitates sunt contraria.

Item, patientia virtus est in isto; ergo iste est patiens; ergo patitur. - Dico quod 'patiens' prout sumitur a virtute copulat habitum, et est nomen; prout usum, est participium.

DE PERSEVERANTIA

Item, dictum est quod qui habet unam virtutem, habet omnes; ergo qui habet unam, habet perseverantiam, cum perseverantia sit virtus.

Quod sit virtus sic ostenditur: Dicit auctoritas in psalmo "Diligam te": oramus pro vobis ut deus impleat opus fidei in virtute. Glosa: in virtute perseverantiae sc. Et ita est virtus. Si dicatur quod ibi ponitur pro /C 164rA/ constantia, falsum est, cum alia glosa *** [sp. vac. ca. 20 litt. C] exponat de constantia, et ita ibi sunt duae glosae, quarum una est de constantia, alia de perseverantia.

Item, in epistula ad Galatas: fructus est spiritus carita[ti]s, pax, gaudium, longanimitas. Glosa: bene appositus t[ra]ntra quae habet primatum; quae sit desit, non erunt virtutes ceterae quae sequuntur. Et ita longanimitas est virtus, quia numeratur inter virtutes. Idem est de perseverantia, quia longanimitas est perseverans <***> ex peccato, ut in psalmo "Eripe me domine" super illum versum "domine deus virtus salutis meae" dicit Glosa: qui dat vires saluti meae, i. e. perseverantiam, qua si<m> salvus. Sed non possum esse salvus nisi virtute; ergo perseverantia est virtus.

Item in illo psalmo "Diligam te" super illum versum "retribuet mihi dominus secundum iustitiam meam" dicit Glosa: retribuet mihi perseverantiam. Ergo perseverantia est praemium t[ra]ntra aliquas virtutes.

Item, idem versus bis ponitur in illo psalmo. Glosa supra secundo positum: retribuet mihi pro longanimitate perseverantiae. Ergo perseverantia est meritum et non praemium.

Item, ad Ephesios: In caritate radicati et fundati ut possitis comprehendere [p.c.: post enim C] quae sit latitudo, longitudo et profundo. Latitudinem vocat Glosa perseverantiam.

Item rationibus sic astruitur:

In Levitico praeceptum est ut offerantur caput et cauda. Per caudam intellegitur perseverantia; sed nihil est in praecepto quod non sit virtus vel opus virtutis.

Item, iste in baptismo renuntiat diabolo et omnibus pompis eius. Hoc non [n.: nomen C] potest facere nisi pro perseverantia, et ita tenetur habere perseverantiam.

Item, quicumque habet caritatem habet ea quae necessaria sunt ad vitam aeternam. Sed perseverantia est necessaria ad [[vitam aeternam]] salutem, et nihil est necessarium ad salutem nisi virtus vel opus virtutis; ergo perseverantia est virtus vel opus virtutis.

Item, iste tenetur habere perseverantiam; ergo est virtus vel opus virtutis <***> quia secundum hoc dormiens mereretur qui habet perseverantiam; ergo est virtus.

Item, sicut in via [v.: inivo (?) C] est peccatum finalis impenitentia, quod Augustinus dicit esse peccatum in spiritum sanctum et irremissibile, ita in via quare finalis perseverantia non erit virtus?

Item, aliquod peccatum est irremissibile in sui natura, ut peccatum in spiritum sanctum; quare aliqua virtus non erit inamissibilis [i.: irremissibilis C]? Sed nulla nisi finalis [[impenitentia]] perseverantia quia

[q.: quae C] quaelibet alia amissibilis est; ergo perseverantia est virtus.

Item, sicut accidentale est continentiae esse virginitatem, quia [q.: quam C] non erit virginitas posito quod ista nubat tñt+ [[domino]], eodem modo videtur quod accidentale sit constantiae esse perseverantiam; quia si constantia est semper duratura, est perseverantia; et si non est duratura semper, non est perseverantia; sicut motus, quando iste transit hanc semitam, est pertransitio si totam transiturus sit; si autem non, <non> est pertransitio, et tamen est transitio: eodem modo de constantia; sed constantia est virtus; ergo perseverantia est.

Si concedatur, contra: qui habet unam habet omnes, ergo qui habet caritatem habet perseverantiam; ergo non potest cadere; quod falsum est.

Solutio: hoc nomen 'perseverantia' dupliciter accipitur. Quandoque est nomen virtutis, quandoque status annexus virtuti. Et ille status duplex esse potest. Vel attenditur /C 164rB/ ex continuatione boni, et secundum hoc 'perseverantia' notat continuationem; secundum hoc autem iste habet perseverantiam, ergo finaliter est bonus. Vel notat consummationem boni *** [spat. vac. 20 fere litt. C] Potest ergo dici secundum hoc status virtutis, bonum adiunctum virtuti, circumstantia virtutis, quod [to]idem est; sicut perfici[t] est status annexus virtuti et non est virtus, quia si [si: non C] esset virtus, cum qui habet unam habet omnes, esset perfectus quicumque haberet aliquam. Et status ille est non [non: in C] usus virtutum, sed et effectus et etiam bonum quod adiungitur virtuti. Sed non est meritorium, cum non sit usus; sed adiunctum virtuti facit ipsam magis commendabilem, sed non magis [magis] meritorium.

Sed quaeritur, cum vitiositas in vitio non est demeritoria, sed adiuncta ei aggravat peccatum et facit magis demeritorium, quare virtus adiuncta perseverantiae non facit eam magis meritoriam? Videtur quod per hoc deus sit prouior ad puniendum quam ad miserendum.

Ratio huius inferius dicitur.

Dico ergo quod iste tenetur habere perseverantiam, non tamen est virtus vel usus virtutis secundum quod 'tenetur' non notat omissionem sed necessitatem ad salutem; sicut 'iste episcopus, si necesse fuerit, tenetur pati pro ovibus suis, ergo pati est virtus vel usus virtutis', sed non: voluntas in ips<o> pati directe est meritoria, cum sit actio. Similiter haec argumentatio non valet 'iste tenetur habere perseverantiam et non

habet, ergo peccat', etiam dicto quod omissio respiciat ad habenda, quia hoc nomen [persona nota] 'perseverantia' notat futuritionem cum [confusione] consummatione [c.: consumptione C] et debet addi 'nec habe<bi>t (et sic [s.: secundum C] 'perseverantia' notat consummationem; si enim notat continuationem, valet); sicut 'iste monachus tenetur modo transire hoc spatium, cui praeceptum est ab abbate, et non pertransit (posito quod totum non transibit), ergo peccat' - non, sed peccabit, quia haec dictio 'pertransitio' [p.: perseverantia C] notat consummationem. Similiter in hoc nomine 'perseverantia'. Quandoque etiam notat continuationem et non consummationem. Secundum hoc, quicumque habet constantiam habet perseverantiam, licet secundum quosdam non nisi cum adverbiali determinatione notet continuationem. Quod tamen videtur falsum, quia iste non potest desinere habere perseverantiam, ergo nec constantiam; quod concedimus sicut de quolibet virtute, nec quod aliquando ultro habeatur, quia infusio gratiae naturaliter prior est remissione peccatorum, sicut econverso malitia prior est naturaliter subtractione gratiae. Unde quia iste est malus, subtrahit deus isti gratiam. Et si est pri[m]us non est posterior tempore. Et ita si ultro haberetur virtus, oporteret quod prius esset malus. Non ergo ultro haberetur, quia illa duo non possunt esse simul. Similiter non concedo quod virtus amittatur nisi dicatur amitti quando non est, sicut gratia subtrahitur quando non est.

Item, haec dupliciter exponitur 'qui habet caritatem, habet quae necessaria sunt ad salutem': sc. "promerendam", et sic verum est; vel "obtinendam", et sic falsum, quia praedestinatio est necessaria ad salutem, quam non habet iste praedestinatus quia habet quamlibet caritatem.

Respondemus ergo ad obiectiones dicentes quod in prima auctoritate non veniunt illae duae glosae ratione huius nominis 'virtus', sed ratione huius orationis, et appellatur idem ibi perseverantia quod constantia. /C 164vA/ Unde [u.: una C] Glosa: quod cum ventum fuerit ad +discriminis causas+ constantiam confitendo nomen Christi. Unde proprie dicitur confessor [c.: confessio C] qui in tali articulo confitetur. Unde legitur quod beatus Valerius fuit bis confessor. Vel alio modo, ut dicatur opus fidei quaelibet virtus origine, sicut superius diximus, et ideo in una glosa posuit nomen perseverantiae ad denotandos diversos usus fidei, quia hoc nomen 'constantia' restringitur quandoque ad appellandum illam constantiam quae est in discrimine mortis. Vel dicatur quod non appellat constantiam perseverantiam, et 'perseverantia' ibi apponitur non quia sit

virtus, sicut solet dici quod magna virtus est mori pro Christo, non quia sit virtus, sed signum virtutis; et exponitur ibi 'virtus perseverantiae': id est "in virtute perseverante". Eodem modo in alia auctoritate 'pro longanimitate perseverantiae': id est "pro virtute longanimitatis perseverante".

Ad aliud dico 'retribuet [-et: -it C] mihi perseverantiam, perseverantiam qua si<m> salvus' id est "perseverante virtute [v.-e: v.-is C].

Sed non retribuet nisi pro meritis, ergo aliquis potest mereri perseverantiam. Mereatur ergo. Iste meretur perseverantiam, ergo quam habet vel quam non habet. Si quam habet, eadem ratione meretur virtutem quam habet; sed virtutes sine nobis infunduntur. Si quam non habet, posito ergo quod ille cadat a caritate, opera caritatis mortificantur in isto; ergo hiis operibus non habebit perseverantiam nec aliis, et ita non habebit. Vel sic: iste habebit perseverantiam, in aliquo instanti incipiet eam habere; sit illud B; similiter caritatem incipiet habere in aliquo instanti; sit illud A. Inter A et B fuit futurum aliquod tempus in quo videtur habuisse perseverantiam, cum non ceciderit a caritate; ergo non primo habuit in B. Si dicatur quod meruit perseverantiam quam habebit quando resurgit a<d> caritate<m> a qua cecidit, eadem ratione primam gratiam.

Solutio: dico quod aliquis potest mereri perseverantiam quam habet, sicut angeli simul habent meritum et praemium. Nec ideo aliquis potest mereri virtutem [v.-em: v.-es C] quam habet, quia cum virtus sit prior suo motu et nullus meretur sine motu, oportet quod illa virtus quam dicitur mereri esset posterior illo motu; quod falsum est, quia omnes virtutes sunt priores omni motu virtutis, cum sint connexae.

Concedimus etiam quod aliquis meretur perseverantiam quam non habet nec habebit forte, quia cadet a caritate, et est dignus perseverantia quam tamen non habebit; sicut aliquis meretur vitam aeternam quam non habebit sicut uno motu meretur motum alium virtutis; sed nullus potest facere quod habeat perseverantiam quam non habet. Et haec argumentatio non valet 'iste orat pie et pro se et ad salutem ut habeat perseverantiam, ergo meretur exaudiri' quia non orat perseveranter.

Item, ad aliud dicimus, sc. <quando> quaeritur: sicut in via [v.: uno C] est peccatum finalis impenitentia, quare similiter in via non erit meritum finalis perseverantia? Quia finalis impenitentia est omisio ex eo quod non habeo caritatem quae mihi praecepta est, sed perseverantia [[in]] est isti quia non facit malum quod tenetur non facere; et

ideo mereor si non facio quod teneor non facere; nec etiam aliquis faciens bonum ex caritate sibi iniunctum plus meretur eo quod facit quod tenetur facere quam si non esset iniunctum.

Ad aliud dico quod nulla virtus est inamissibilis nec aliquod peccatum irremissibile, quia haec circumstantia tperseverantia *** [sp. vac. ca. 12 litt. C] /C 164vB/ facit agens peccati† addita peccato et aggravat peccata; sed in bono non facit virtus magis me<re>ntem nec meliorem additio perseverantiae.

Responsio: haec duplex 'peccatum in spiritum sanctum est irremissibile' - composita vera, divisa falsa. Unde haec falsa 'hoc peccatum est irremissibile' demonstrato peccato in spiritum sanctum. Similiter haec est duplex 'peccatum in spiritum sanctum potest remitti' et haec 'perseverantia est inamissibilis'. Connotatio enim accidentis circa suppositum facit compositam veram; 'aliqua virtus vel nullum [?] bonum est inamissibile', haec falsa.

Ad aliud dico quod accidentale est constantiae esse perseverantiam secundum quod 'perseverantia' notat consummationem. Secundum vero quod notat continuationem, substantiale est, et si est duratura semper, erit perseverantia; si autem non, <non> erit, et tamen erit constantia; sicut iste motus quo iste pertransit hanc lineam est transitio, sed non pertransitio nisi totum pertransierit, quia 'per' notat consummationem. Hoc autem dicendum est si dicatur quod perseverantia sit virtus, et eodem modo iudicandum est quo de constantia, quando alia acceptione huius nominis 'perseverantia' impossibile est constantiae esse perseverantiam, cum constantia sit virtus.

Item, dictum est quod perseverantia notat continuationem et consummationem. Videtur ergo quod alia sit perseverantia continuationis et alia consummationis. Ergo iste qui perseverat usque in finem vel duas habebit vel eadem erit continuationis et consummationis.

Dicimus quod unam solam habebit, et accidentale est perseverantiae continuationis esse [e.: est C] consummationis. Si enim durat usque ad finem, est consummationis; si non, non est consummationis, sicut praestensum est de constantia et perseverantia.

Item, cum dicatur perseverantia communis, videtur quod eius quantitas debeat attendi secundum continuationem, sicut quantitas dici<tur> secundum durationem, et sicut minor duratio est pars maioris, ita minor continua-

tio est pars maioris. Sed cum dicatur dies durare in qualibet sui parte et secundum cuiuslibet partis durationem, videtur quod iste non aliquantum perseveret quin minus.

Dicimus quod licet perseverantia respiciat continuationem, cum simplex sit qualitas, sicut perpetuitas animae est simplex, quae tamen quodammodo respicit durationem et provenit ex eo quod non habebit terminum.

Item, secundum quid attendetur perseverantiae intensio? Posito quod isti duo habeant caritatem et habebunt usque ad A et [A et: adam C] in A morietur unus, alter cadet a caritate, videtur ergo quod quantum unus perseverat et alius, quia per quantum tempus.

Sed econtrario: cum unus usque ad finem, unus [u.: unde C] non, videtur quod unus magis quam reliquus.

Solutio: dico quod perseverantia attenditur tantum secundum radicalionem voluntatis et firmiter propositum perseverandi. Unde intensior est perseverantia huius et maior qui non perseverabit nisi una hora si habeat firmiter propositum, quam istius qui usque ad finem. Non valet 'iste magis perseverat quam ille, ergo maiorem habet perseverantiam'. Tamen prima duplex: si 'magis' copulat tempus, vera; si intensionem, falsa.

Item, auctoritates dicunt quod gravissimum genus peccati [p.-i: p.-um C] est in spiritum sanctum finalis impenitentia. Videtur quod illa gravitas surgat ex eo quod habetur in fine et tantum mor[i]atur in peccato. Videtur ergo quod quanto aliquis diutius mor[i]atur in peccato, tanto magis peccat. Posito ergo quod isti duo committant peccata aequalia et eiusdem generis, et pares sint in omnibus circumstantiis, /C 165rA/ excepto quod iste paenitebit usque ad annum, ille usque ad dimidium: si decedant, pariter punientur, quia paria peccata commiserunt. Dicitur quod non, quia circumstantia[m] tmo...tas futurae[m] magis aggravat unum peccatum quam aliud, et ideo non paria peccata commiserunt. Eadem ratione, posito quod duo dicant contra '...' [una vox in mg. C, ut vid.] aequaliter mala, et plures seducuntur exemplo unius quam alterius, et sint pares in omnibus circumstantiis praeterquam in hac, dicitur quod unus magis punietur quam alius si decedant, quia pernecitas exempli aggravat unum peccatum magis quam aliud. Sit ergo quod decedant isti, inaequaliter punientur. Sed possibile est quod plures non seducantur exemplo unius quam alterius, et necessarium est istos sic decessisse; ergo tot est pos-

sibile istos deiecisisse et non plures tet cetera [?] ponitur [?]+ ergo vel poena remittitur in inferno vel [vel: in C] iniuste puniuntur.

Solutio: peccatum in spiritum sanctum non dicitur gravissimum quia aliud non sit maius illo, sed magis est abhorrendum quia habetur in fine, immo quia +tal+ dicetur est gravissimum [g.-um: g.-us C].

Dico etiam quod circumstantia de futuro non aggravat peccatum nec facit magis malum. Similiter nec bonum [b.: bene C] fit magis bonum. Unde haec perseverantia non est melior vel maior illa quae durabit magis nisi magis radicetur. Sed circumstantiae de praeterito aggravant peccatum, bonum vero non faciunt melius, quia p... bona iudicantur bona secundum radicationem caritatis.

Item, non facere bonum est demeritorium, quia teneor facere bonum. A simili non facere malum est meritorium, et ita perseverantia in bono, quae nihil aliud est quam haerere bono et non facere malum.

Dico quod non est simile, quia primum est omissio, reliquum non, nec declinare a malo est meritorium, licet repellere [r.-ere: r.-are C] sit merit<ori>um, quia est actio; nec in eo quod repellit declinat, quia declinare est privatio, sicut sustinere mortem pro deo est meritorium, non tamen pati.

Item quaeritur utrum iste habeat unam perseverantiam vel plures. Si plures, ergo infinitas, quia sicut perseverantia in caritate, ita in sua perseverantia, et sic in illa alia, et sic in infinitum [in inf.: non fiunt C]. Eadem ratione iste habet plures perfectiones, si unam in omnibus virtutibus cum +haec sac^os fiat informis quae primum format; ergo adhuc perseverantiae infinitae [p.i.: p[er] z fide C].

Item, eadem ratione erit una pertinacia in uno. Posito ergo quod duo peccata aequalia perpetrabit iste et sint prorsus aequales circumstantiae, excepto quod diutius morabitur in uno quam in alio, peccat inaequaliter. Sed econtrario, cum sint +unas deformas pers<ever>a<ntia>s ut videtur aequaliter+ peccare, cum in aliis sint pares.

Solutio: eadem est et una in omnibus, similiter in uno eadem pertinacia. Sed sicut diximus ab initio, circumstantia de futuro non aggravat. Sed fiat positio in praeterito quod duo aequalia perpetravit peccata, et sint pares circumstantiae excepto quod per unum diem moratus est in uno et per duos dies in alio, cum talis circumstantia aggravet, et magis perseveret in uno quam in alio, illa peccata sunt inaequalia. Sed econverso:

cum una sit pertinacia, non videtur magis aggravare unum quam aliud.

Forte dicet quod singulis instantibus habet aliam perseverantiam et aliam: aliam ex eo quod moratus est per horam, aliam ex eo quod per duas vel tres. Contra: aliam ergo habet ex eo quod moratus est in peccato per unum diem et unum instans, et ista aliqua<n>tam maculam adicit primo peccato; [ergo] <sed> infinitae tales perseverantiae [p.: $\frac{3}{4}$ C] sunt usque ad diuturnitate<m>, quarum quaelibet adiciet tantum vel maius, et ita erit eius [e.: cuius C] peccatum infinite magnum et ita poena infinite [i.: infiūt C] immensa.

Solutio: dico quod singulis instantibus diversas habet perseverantias [$\frac{3}{4}$ C] et infinitas tales habebit, quarum quaelibet aggravat peccatum, sed non est dicere quantum aggravet, sicut si aliquod corpus crescat /C 165rB/ uniformiter usque ad terminum [t.: tertium C] huius diei, ita quod in termino[s] suscipiet cubitum, in quolibet instanti crescet, sed non est assignare quantum crementum suscipiet.

Contra: eadem ratione habebit singulis instantibus aliquam perseverantiam ex eo quod durabit.

Dicimus quod ex futuro non contrahimus proprietates sed ex praeterito.

Sed si concedatur [-untur C] quod ex futuro: posito ergo quod iste oret ut deus conservet omne bonum quod in ipso est usque ad terminum huius diei, iste ergo habebit quandam perseverantiam ex eo quod habet has virtutes et durabit in termino huius diei, iste ergo orat pie et perseveranter et pro se etc., ergo meretur exaudiri; sed orat ut omne bonum etc., et perseverantia est bonum, ergo habebit perseverantiam in termino. Simus in termino. Iste habet perseverantiam, sed perseverantia est proprietas ex eo quod omne bonum quod habet erit in termino, et perseverantia est bonum, ergo erit in termino, ergo terminus huius diei erit. Si dicatur quod perseverantia est proprietas non ex eo quod erit in termino huius diei sed alicuius diei, sic posset ostendi quod perseverantia erit in termino huius anni.

Solutio: dico quod non meretur exaudiri, quia <posito> quod perseverantia sit proprietas ex eo quod habebit omne bonum in termino etc., et singulis instantibus habeat aliam perseverantiam quam prius, et perseverantia sit bonum, petit indiscrete et qua<si> impossibile.

Item ponatur quod isti duo inaequaliter peccent. Illi qui magis peccat subtrahit deus magis gratiam suam quam alii; ergo magis est induratus

quam ille; ergo magis obstinatus; ergo magis pertinax; ergo pertinacia illius qui magis peccat est magis intensa. A simili perseverantia illius qui magis est bonus magis est intensa, quod supra negatum est, nisi habeat firmiter propositum perseverandi.

Solutio: pertinacia illius qui peccat minus potest esse magis intensa si habeat maius propositum haerendi [h.: habendi C] malo. Et non valet 'magis induratus, ergo obstinatus' quia obstinatio provenit ex homine sed induratio ex deo; tamen induratus sit ~~fit~~ dubia potest esse.†

Item, posito quod haec virgo nubat, ista perseverat in virginitate, quia haec virginitas erit, licet non erit virginitas.

Contra: posito quod iste pertransibit hanc lineam quae modo est alba, sed erit nigra, 'iste pertransibit hoc nigrum' haec est falsa. A simili illa.

UTRUM NATURALIA FIANT GRATUITA

Postmodum quaeritur utrum naturalia fiant gratuita, et utrum fides informis fit formata.

Super hoc duplex est opinio. Quidam dicunt quod substantiale est virtutem esse virtutem et impossibile est quod naturalia fiant gratuita.

Alii dicunt quod est possibile.

Sed quod naturalia fiant gratuita sic ostenditur: Dicit enim auctoritas super illud Matthaei de servo centurionis: milites et servi centurionis sunt naturales virtutes quas quidam ferunt secum venientes ad dominum, ut Cornelius vir iustus et timens deum. Cum ergo non perveniatur ad deum nisi per gratuita, videtur quod illa naturalia fiant gratuita, et quia Cornelius, quam subdit in exemplo, fuit iustus iustitia gratuita, patet illud idem.

Item, ad idem. Supra illud Matthaei "circuibat Iohannes Galilaeam docens etc." dicit Glosa: docebat naturales iustitias, castitatem et humilitatem, quas homo naturaliter habet. Sed non docebat nisi gratuita, quia tantum ad vitam aeternam, ad quam non nisi per gratuita /C 165vA/ pervenitur, et ita naturalia fiunt gratuita.

Item apostolus: Gentes quae legem non habent naturaliter ea quae legis sunt faciunt. Sed nullus poterat adimplere sine gratia; ergo nec sine virtutibus; ergo virtutes sunt naturales.

Solutio: secundum eos naturale dicitur duobus modis: vel quod provenit ex natura, et secundum hoc virtutes non sunt naturales, quia ex gratia pro-

veniunt. Vel naturale dicitur quod est consonum naturae, et secundum hoc sunt naturales, et in hoc sensu dicitur "ius naturale". Prima ergo auctoritas exponitur sic: virtutes naturales, i.e. consonae naturae. Secunda sic: quas homo naturaliter habet, i.e. quas habet natura informata per aliquam gratiam. Ex pari [?] apostolus: naturaliter quae sunt legis faciunt, i.e. naturali ratione informata per gratiam.

Item, cum fides informis, tamen quod possit esse formata, quaeritur utrum adveniente [a.: adveniens in C] fide formata desinit esse informis vel remaneat, et habeat duas fides.

Quidam dicunt quod sic, quidam quod non.

Sed quod remaneat sic ostenditur, posito quod iste eat ad ecclesiam causa videndi mulieres, postmodum eundo mutet intentionem. Cum ergo idem sit motus, eadem voluntas, licet varietur intentio. Eodem modo posito quod iste moveatur ad credendum et habeat informem fidem credendo et infundatur ei gratia, erit idem motus. Iste ergo motus aut est ex fide formata aut informi. Si ex formata, ergo illa fuit prior hoc motu naturaliter; non ergo posterior tempore; sed constat quod iste motus prior fuit quam fides formata. Si ex fide informi, cum ergo dico 'iste credit actu', sic copulatur motus ex fide informi; sed si credit actu, credit habitu; ergo credit habitu; ergo habet fidem informem; quia cum dico 'credit habitu' [[ergo habet fidem informem]] sic [[nihil]] copulatur[nisi] qualitas, et iste duas habet fides.

Item, motus qui proveniunt ex fide formata et informi sunt res eiusdem speciei specialissimae; aliter ex eis non esset unus motus. Ergo, cum dico 'iste credit actu', haec non habet nisi unam significationem, ista autem duas 'iste credit habitu', quia fides virtus et fides non virtus non sunt eiusdem speciei sed differunt substantialiter. Ergo non videtur quod valeat argumentatio in qua sequitur ad primam.

Solutio: secundum eos qui dicunt quod adveniente fide virtute desinit esse informis, sic quod est quod haec 'iste credit actu' licet illi duo motus sint eiusdem speciei, tamen est duplex et tamen non significat nisi hoc accidens "credere", quia haec dictio 'credit' in una significatione copulat motum simpliciter, in alia copulat motum et connotat [[significationem]] informationem, sicut 'peccat' copulat motum et connotat [[info]] deformitatem

Item, non valet 'sunt qualitates diversarum specierum, ergo diversos tantum habent motus vel effectus' secundum quod in theologia utimur hoc nomine 'effectus'. Instantia in hoc eodem. Et nota: quantum ad motum

fidei idem est iudicium secundum hanc opinionem et sequentem. Utrobique enim dicendum quod idem est motus informis et formatae, et 'credere' tamen dupliciter dicitur propter connotatum, idem tamen copulatur sive connotet sive non, quia idem accidens, sumptum sc. a virtute illa, secundum quod hoc verbum 'credit' copulat actum; secundum vero quod copulat habitum differentia est inter hanc et sequentem opinionem. Quia secundum hoc 'credit' copulat diversa sumpta, unum a fide informi, aliud a fide virtute, sicut fides informis et fides virtus; et secundum hanc opinionem sunt oppositae species.

Item, sic obicitur: nonne dilectionis aliquis est motus non meritorius? Largiri /C 165vB/ enim est motus caritatis [c.: qualitatis C]. Nonne iste largitur quandoque non ex caritate? - ut quando aliquis improbe ei instat et dat ei non ex caritate, sed ut liberet se, licet habeat caritatem. Talis ergo motus non est meritorius; ergo aut iste motus est ex caritate aut non. Si est, ergo est meritorius. Si non, ergo ex dilectione quae non est caritas. Et ita duas habet dilectiones. A simili duas fides. Forte dicet quod non est simile de fide et dilectione, quia dilectio est naturalis, fides autem non. Sed obiciatur de scientia *** [spat. vac. 12 litt. C] iste scit quid faciendum sit, aliqua cogitat non meritorie, ut si forte cogitet 'si' aliquis instet ei, dabit ei ad liberandum se. Iste motus non est meritorius. Et deinde ut de dilectione habebimus. Ergo duas scientias habet.

Solutio: secundum eos est dicendum quod aliquis motus est ex caritate qui non est meritorius, et ita non habemus duas fides. Concedimus tamen quod duae sunt dilectiones, quia est dilectio naturalis, et provenit ex natura; fides vero non. Dicitur vero naturaliter, id est adiumento naturalium, proveniens.

Item, si aliquis motus surgat ex fide informi adveniente gratia fit meritorius et formatus. Quare fides informis non est formata gratia adveniente?

Respondetur sic: motus ille ex libero arbitrio, sed fides virtus tantum a deo et in nobis est sine nobis. Et secundum hanc opinionem fides virtus non debet appellari fides formata, quia videtur quod prius esset informis, tamen fides quae non est virtus dicitur informis, non quia possit formari, sed loco illius succedit formata, sicut dictio dicitur syncope non quia non sit integra, sed quia loco alterius succedit.

Item, simile in epistula Iacobi: fides sine operibus mortua est. Ergo cum operibus vivit, ergo informis potest formari.

Responsio ut supra: mortua est quia loco eius succedit ei similis in officio, quae viva est. Vel mortua, i.e. mortis, sicut dicuntur opera mortua opera mortis.

Item, timor initialis fit filialis. Eadem ratione fides informis formata.

Responsio: non est simile. Initialis enim et filialis sunt in eodem statu, quia utraque in caritate. Fides vero informis et formata in diversis. Sed si sumatur simile in timore servili et initiali, recte sumetur. Sed haec falsa 'servilis fit initialis'.

Item, actio indifferens potest esse meritoria, et ita informis potest formari. Eadem ratione fides etc.

Responsio: non est simile. Quod enim actio informatur, ex accidente est; quod vero virtus formatur, substantiale est. Hoc gratiae est, illud gratia est.

Item, secundum hanc opinionem, qualiter intelligitur quod dicitur "caritas informat omne<m> virtutem", cum omnis virtus in sui natura formata sit, i.e. faciens dignum vita aeterna (alioquin virtus non est); hoc ergo habet virtus ex se, non ex caritate - qualiter ergo informat caritas? Si informat, ergo forma[m] opposita[m]. Non ha[n]c quod sit virtus, quia hanc habet [h.h.: habebunt C] quaelibet virtus substantialiter ex se <sine> caritate. Non ha[n]c quod faciat dignum vita aeterna, quia similiter et hanc habet ex se. Si dicas quod ideo dicitur [d.: c^(ur) C] "caritas informat virtutem" quia facit quod virtus motum suum refert ad deum, hoc habet virtus ex se: alioquin non est virtus; omnis enim virtus conducit [c.: cum dicit C] in deum ut in finem. Quid ergo?

Responsio. Ad Timotheum prima in principio "finis praeceptorum est caritas", ergo propter amorem dei facit fieri omne opus virtutis, et hoc habet virtus ex caritate sic informante fides, quoniam (?) et aliae virtutes ex se habent quod conducunt [h.q.c.: habeat quantum dicitur C] in deum, sed numquam propter deum: hoc addit [a.: a die C] caritas, et hoc est forma secundum hanc opinionem. Secundum aliam informatae est facere quod sit meritoria vitae aeternae, et sic facit quod virtus facit dignum vita esse, quia non faceret nisi caritas eam informaret. Caritas ergo secundum hoc formam accidentalem apponit virtuti.

Item, dictum est quod duo motus, quorum unus est ex fide informi, alius est /C 166rA/ ex fide virtute, sunt eiusdem speciei, et ex hiis est unus.

Contra: Iste diligit proximum propter deum et deum propter se. Isti

duo motus non sunt eiusdem speciei, quia unus est usus, alius fruitio. Hoc non est nisi quia diversus est finis. Sed variatur vitium ex diverso fine, quia intentio complectitur bonitatem et finem. Cum ergo pro diversis <finibus> intentiones [i.: institutiones C] si<n>t diversarum specierum, a simili duo motus supradicti non essent eiusdem speciei, quia diversae sunt intentiones.

Solutio: istae duae dilectiones sunt eiusdem speciei, sed usus et fruitio sunt diversarum specierum, et illae descriptiones "frui est inhaerere etc." tunc est per causam[†] nec concedo quod aliqua istarum dilectionum sit usus vel [vel: in C] fruitio, sed ad unam sequitur usus, ad aliam fruitio. Quod autem huius<modi> dilectio non sit usus habemus ex auctoritate Augustini dicentis: martyres usi sunt scelere persequentium; non tamen dilexerunt scelus; sic<ut> enim intentio respicit finem, sic usus et fruitio. Sed si hoc, iste movetur duobus motibus insimul quando diligit deum propter se, quia hac dilectione et hac fruitione.

Eodem modo videtur quod possit cogitare de duobus insimul.

Item, ad idem. Constat quod aliquis motus aliquando est meritorius, aliquando non meritorius. Sed utrum idem aliquando meritorius, aliquando demeritorius sit dubium est. Posito ergo quod iste velit reficere pauperem causa inanis gloriae, postea amore dei, uno ergo motu movetur, quia una voluntas qua vult reficere et qua propter deum, quia finis non mutat voluntatem, et eadem voluntas qua vult reficere pauperem et qua vult reficere propter inanem gloriam, quia finis similiter (?) non variat. Quia ergo eadem est voluntas qu[i]a vult reficere propter deum et qua [qua: a C] propter inanem gloriam, ergo idem motus simul est meritorius et demeritorius.

Sed contra: diversa sunt volita, ergo diversae voluntates quae diriguntur in volita. Prima vera est, quia aliud est reficere pauperem propter deum et aliud propter inanem gloriam, et aliud etiam reficere pauperem, † et quod aliquis movetur duobus motibus insimul quia cogitat de istis duobus 'reficere pauperem propter deum' 'reficere pauperem', et diversae sunt voluntates, quia diversa volita, simul vult reficere pauperem <et reficere pauperem> propter deum, et eadem ratione cogitat de duobus enuntiabilibus.

Solutio: cum dico 'iste vult reficere pauperem propter deum', haec duplex. Haec enim vox 'propter deum' potest determinare hoc verbum 'vult', et ita vera; et potest determinare hoc verbum 'reficere', et similiter vera; et motus voluntatis non variatur propter diversos fines, sicut nec

exterior motus, ut si iste eat ad monasterium hac intentione ut videat mulieres, et post eundo mutet intentionem et eat ut oret, idem est motus eundi, nec variatur propter diversos fines: eodem modo nec voluntas, et aliquis motus futurus fuit meritorius et demeritorius. Si autem voluntas dirigatur in hoc totum 'reficere pauperem propter deum' et in hoc 'reficere pauperem propter inanem gloriam', diversae sunt voluntates et diversa volita. Si vero in hoc solum 'reficere pauperem propter deum', et illud est finis propter quem facit, una est voluntas et unum volitum; tamen in haec duo 'reficere pauperem' 'reficere pauperem propter deum' potest simul moveri, et unius est voluntas, alterius intentio. Nec est mirum [n.e.m.: $\overset{O}{V} \bar{e} m\bar{I}e C$] si aliqui<s duo>bus motibus moveatur insimul, quorum unus est ad alium. Eodem modo de dilectione et fruitione dicendum.

Item, cum dictum sit quod diversae sint voluntates reficiendi pauperem propter deum et reficiendi pauperem propter inanem gloriam, si voluntas in hoc totum dirigatur, quaeritur si sint [s.: sicut C] diversae voluntates, cum <eadem> sit potentia qua possum reficere pauperem propter deum et propter inanem gloriam.

Quod eadem sit potentia patet, quia eadem /C 166rB/ potentia potest aliquis facere aliquid meritorie et demeritorie.

Dicimus quod non est simile de potentia et voluntate, quia eadem potentia faciendi aliquid quam habeo modo habeo cras, sed variatur voluntas, licet idem velim hodie quod cras (voluntas dico motus, sed voluntas qualitas semper manet eadem).

Item, illi qui tenent hanc opinionem dicunt quod virtutes infunduntur parvis in baptismo et habent virtutes in habitu, et nisi naturalia eorum essent impedita propter aetatem, elicerent ex eis usus. Et hoc est habere habitum.

Reliquam partem Summae omittimus, his solis notatis:

168rA Quod autem dicit Aristoteles "habitus sunt ut scientiae et virtutes", verum est quod quaedam virtutes sunt habitus, sed non omnes. (Paulo post:) Sed quid dicemus de virtutibus theologicis, sub qua specie qualitatis comprehenduntur? Magister Petrus dicit quod sub habitu, quia adveniunt adulto per applicationem animi, puero per applicationem baptismi, quia applicatur a parentibus. Hoc mirum est, cum Apostolus dicat quod virtutes infunduntur in nobis sine nobis, quomodo magister dicat quod veniunt per applicationem.

170vB, in fine columnae: Est autem quaedam virginitas politica quae tantummodo provenit ex incorruptione corporis, quam amittit cum defloratur. Et ita hoc nomen 'virginitas' dupliciter accipitur, et haec virginitas numquam fiet virtus, sed illa naturalis quae provenit ex incorruptione mentis.

EXPLICIT SUMMA MAGISTRI STEPHANI

*C 171r, in summa pagina: INCIPIUNT QUAESTIONES MAGISTRI STEPHANI DE LON-
GOTON CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI*

C 248rB UTRUM MALI ANGELI DEMEREANTUR USQUE AD DIEM IUDICII

(1) Quod angeli boni mereantur et merebuntur usque ad diem iudicii, satis docetur auctoritatibus super Epistolas et super Psalmum, ubi dicitur quod gloria angelorum bonorum augebitur post diem iudicii et poena angelorum reproborum augmentabitur. Et ita: ex quo boni angeli digni sunt aliquo praemio, et tunc erunt digni maiori et maius habebunt; ergo crescet eorum praemium; sed crescente praemio crescet meritum - et ita merentur in praemio. Eadem ratione etiam potest probari quod angeli mali demereantur, quia ex quo modo puniuntur aliqua poena et punientur maiori, ergo crescet eorum poena, et ita crescente poena crescet culpa.

(2) Sed forte dicet quis quod ideo non merentur quia deo fruuntur; et si hoc, a simili nec Christus meruit aliquid sibi quia fruebatur visione deitatis¹. Si dicatur quod non est simile de Christo, quia simul erat comprehensor et viator, ita et angeli simul sunt comprehensores et viatores, quia sunt in statu merendi; restat ergo quod mereantur. Inde sic:

Auctoritas quod homines erunt pares angelis dicit, etiam quod virgines erunt in paritatibus² angelorum; et ita homo meretur tantum praemium quantum angelus. Contra: circumstantia non adicit merito, sed caritas; quia quaecumque circumstantia adhibeat uni ita quod non alii, dummodo duo sunt in pari caritate; ergo pariter merentur. Sed maior est caritas cuiuslibet angeli quam alicuius hominis in via, ut dicit auctoritas: "qui minor est in regno caelorum, hic maior est Iohanne Baptista."³ Et tam homo quam angelus secundum suam caritatem remunerabitur; ergo magis meretur angelus quam aliquis.

Sed forte dices quod difficultas merendi facit hoc, quod minori caritate tantum meretur, quantum angelus maiori⁴; sic procede: ex quo minor caritas cum difficultate facit hominem tantum mereri, quantum maior caritas sine⁵ difficultate facit angelum; ergo a simili, minor caritas cum maiori difficultate facit (vel potest facere) hominem tantum mereri, quantum maior caritas cum minori vel cum nulla difficultate in eodem statu; et si hoc, non ergo penes caritatem est omne meritum.

Ad hoc dicunt quidam, quod in praesenti est caritas rara et diffici-

1) deitatis: -tate C 2) paritatibus: parietibus C 3) Matth. 11,11

4) maiori: manori C 5) sine s.l.: cum maiori a.c.

lis, in patria caritas abundans et facilis. Et ideo propter raritatem caritatis et difficultatem magis meretur homo, vel tantum parva caritate, quantum angelus magna - sicut gratius esset dare in Hibernia /248vA/ modicum vini, ubi est raritas, quam in Gallia multum, ubi est abundantia.

Sed adhuc restat obiectio ista: ex quo minor caritas cum difficultate facit magis vel tantum mereri, quantum maior sine difficultate in alio statu, quare nec a simili minor caritas cum maiori difficultate, quantum maior caritas cum minori difficultate vel cum nulla in eodem statu?

Ideo dicimus quod difficultas non facit, sed modus merendi. Aliter enim meretur angelus quam homo, quia angelus meretur quod iam habet, et ideo magis et facilius potest deo servire quam homo, qui meretur praemium quod habiturus est. Simile: rex dicit uni: "dabo tibi castrum ut servias mihi" et alii dicit: "servi mihi et dabo tibi castrum"; uterque servit pro posse suo, et tamen unus magis servit quam alius, non tamen magis meretur. Hoc facit diversus modus serviendi. Simile dico in praedicto casu.

(3) Item, quaeritur quibus motibus merentur angeli et dicitur quod motibus quibus moventur in nos: motibus scilicet administrationis; sed non omnes angeli sunt administratorii spiritus, quia non omnes mittuntur ad nos, et ita non omnes merentur. Et ita habebitur quod minores angeli <tantam caritatem> quantam superiores habent vel saltem poterunt habere et ita possunt esse de ordine superiore.

Sed forte dicetur quod maiores angeli revelant minoribus, et ita merentur quia sic quodam modo ministrant nobis; sed minores angeli ministrant nobis, quando superiores moventur in deum, et ita merentur quando alii non merentur per aliquantum tempus; a simili per duplo maius possunt mereri, quando alii non merentur - et per triplo maius et sic deinceps, quousque eorum caritas esset tanta vel maior caritate superiorum. Ergo vel oportet dicere quod eorum caritas sit in infinitum maior, vel oportet dicere quod caritas minorum angelorum potest ad minus aequari caritati minorum.

Item, distinguunt quidam sic: in quibusdam praecedit praemium meritum ut in angelis, qui confirmati sunt primo die creationis suae, et tamen illam confirmationem et fruitionem non meruerunt ante creationem hominis; in quibusdam praecedit meritum praemium ut in hominibus; In Christo autem meritum comitabatur praemium.

Sed contra: ex quo angelus iustificabatur sine motu meritorio, a simili et homo; vel sic: ex quo Christus semel meruit fruitionem, quam habuit et habet, quare non eodem modo angeli?

Responsio: dicimus quod angeli merentur non solum motibus administrationis, sed fruitionis sicut Christus, et simul in eis erat meritum et praemium sicut in Christo. Et ideo non potest esse quod minores angeli mereantur, quin eodem modo maiores fruendo aequè merentur.

Sed numquid minores simul fruuntur deo et moventur in nos, et ita moventur simul duobus motibus? a simili: potest quis scire duo in actu et plura? - quod concedunt quidam; et in iustificatione movetur homo simul motibus diversarum virtutum.

Sed non oportet hoc dicere; non enim dicimus quod aliquis sciat /248vB/ duo in actu. Dicimus ergo quod angeli moventur motu cogitationis in nos; tunc nullo motu cogitationis moventur in deum, et tamen fruuntur deo et gaudium habent fruitionis, - gaudium enim non est aliquis motus cogitationis sicut nec contritio sive dolor; gaudium ergo quod habent est fruitio; fruitio est cum gaudio uti.

Item, ponatur quod aliquis purus homo sit simul viator et comprehensor et habeat parem caritatem alicui angelo. Inde sic: quantum meretur iste angelus, tantum meretur iste, ex quo pares habent caritates; sed quantum meretur iste angelus, tantum meretur iste homo, qui minorem habet caritatem. Sit ita: et quantum meretur iste angelus, meretur iste homo, qui simul est comprehensor et viator, et econverso; ergo tantum meretur iste, quantum meretur ille, et econverso.

Sed contra: in eodem statu sunt in impari caritate, ergo impariter merentur.

Responsio: † oportet fallere † hoc argumentum: angelus et homo sunt in pari caritate, ergo pariter merentur; vel istud: isti duo homines sunt in impari caritate, ergo impariter merentur.

Item, aliquis terminus constitutus est Christo homini, ad quem impossibile est aliquem pervenire, quia impossibile est aliquem hominem habere tantam caritatem quantam habuit Christus; sed nullus terminus constitutus est homini puro, ad quem possit pervenire, quin ulterius possit progredi.

Cf. Sunesen, Hexaemeron 391-424:

Nubilus hic aer pro carcere cepit ab alto
eiectos caelo, sed non aequaliter omnes
descendere; quibus est maius posse nocendi,

illorum magis a terris habitatio distat.

- 395 Est aer carcer, in quo pro crimine numquam
pendere cessabunt poenas, dum tempora currunt
praesentis saeculi; sed sic concessa potestas
vexandi genus humanum delectat, ut omnem
vim tormentorum nequeant cognoscere, donec
- 400 praesenti saeculo finito posse nocere
perdant et solis habeant intendere poenis.
Et licet ipsorum damanda superbia semper
crescat et hinc poenas semper mereantur amaras,
attamen antiquas, a primi tempore lapsus
- 405 inflictas, tantum patiuntur easque merentur,
antiqua poena sic praecedente recentes
culpas, sicut in his, qui permansere, recenter
exhibitis meritis debentur praemia prima.
Econtra meritis hominum conceditur ista
- 410 tantum vita, velut tantum ventura coronis;
in terris solus habuit simul utraque Christus.
Vel tam spirituum iustorum gloria maior
fiet post istud saeculum quam poena malorum:
hinc poenas metuens venturas unus eorum
- 415 ad Christum dixit: "quare nos ante statutum
tempus venisti torquere?", quod esse supremum
iudicium, saeculi praesentis meta, videtur,
in quo spirituum crescent tormenta malorum,
et, licet excrescat iustorum gloria, numquam
- 420 ad suprapositum pertinget subditus ordo.
Vel Dominus meritis praemisit praemia tantum,
non poenas, piger ad poenas, ad praemia velox,
qui gratis saepe largitur munera, verum
non perpetrati numquam fit criminis ultor.

C 243rB UTRUM RESURRECTIO CORPORUM SIT NATURALIS VEL MIRACULOSA
(V 208vA)

(1) Quaeritur utrum resurrectio sit naturalis vel miraculosa. Quod sit naturalis sic probat Augustinus: per naturalia instrumenta; ergo aut nulla est eius probatio aut resurrectio est naturalis. Instantia: processio filii a patre insinuatur per processionem splendoris ab igne; et tamen unum est naturale, reliquum supra naturam.

Item, Augustinus super Exodum dicit quod daemones discurrunt¹ per mundum, cum aliquid maleficii agere conantur et subito afferunt semina de quibus hoc agunt; et ita materia ratio est quod fiat aliquid ex illis seminibus; et vult dicere quod in seminalibus causis et rationibus erat, quod de virgis fierent serpentes. Et ita hoc fiebat secundum naturam.

Sed maior est convenientia inter pulverem corporis Petri et corpus Petri quam inter virgam et serpentem; et ex natura est quod virga fiat serpens; ergo multo fortius est quod de hoc pulvere fiat corpus, - et ita resurrectio est naturalis. Responsio: quoad quid maior est convenientia, scilicet quoad apparentiam exterioriorem, non tamen quantum ad naturam rebus insitam². Sicut videtur³ quod buxus, quae viret in hieme, debeat ferre fructum meliorem⁴ in aestate - quantum⁵ ad apparentiam - quam vitis quae non viret in hieme⁶; sed non quantum ad naturam eis insitam⁷.

Item, ex materia ex qua numquam fuit corpus - ut ex spermate - potest fieri corpus; verum est, si talis natura esset ei insita⁸; deus tamen posset hoc facere, scilicet⁹ quod haberet talem naturam.

Item, "posuerunt morticina servorum tuorum etc."¹⁰ glosa dicit quod quicquid eorum vel iustorum resurrectioni deperiret, cum ipse deus ex occultis naturae sinibus totum redintegraret, cui etiam capilli mei numerati sunt¹¹, - et ita resurrectio est naturalis. Responsio: occultos sinus naturae vocat virtutem¹² humanae naturae occultatam in pulvere, et est sensus: deus ex virtute¹³ humanae naturae occultata in pulvere resuscitabit corpus; nec vult dicere quod resurrectio sit naturalis.

1) discurrunt V: decurrunt C 2) insitam V: inditam C 3) Sicut videtur V: Sicut magis videtur C 4) meliorem V: om. C 5) quantum V: quod tamen C 6) quae viret in hieme V: quae non viret C 7) insitam V: inditam C 8) insita V: indita C 9) scilicet V: om. C 10) Psalm. 78,2 11) glosa usque ad numerati sunt V: praviorem textum (cf. Aug. Enarr. in Psalm. 78,5) habet C: Glosa: quicquid parat in resurrectione istorum, cum deus ex occultis sinibus naturae redintegrabit animam et corpus, cuius nec capillus capitis deperit 12) virtutem: veritatem C 13) virtute: veritate C

(2) Dicimus ergo quod resurrectio erit¹ miraculosa. Sed cave quomodo intelligas; re vera in resurrectione reparabuntur naturalia et vivet naturaliter, et videbit naturaliter, sicut caecus illuminatus videt naturaliter; sicut ergo illuminatio est miraculosa, homo tamen post illuminationem videt naturaliter, ita vita post mortem erit naturalis, sed quod homo resurgat erit miraculum. Dicimus ergo quod resurrectio - id est quod homo resurgat - erit miraculosum. Ita enim proprie sumitur resurrectio; et erunt omnes differentiae quae modo sunt in homine post resurrectionem; unde patet quod 'mortale' non est substantialis differentia hominis². Et naturalia reparabuntur, multae tamen proprietates erunt in corpore miraculosae, ut splendor, claritas, impassibilitas, facilitas; corpus etiam palpabile erit, sed non corpori crasso sed glorificato.

Item, quod resurrectio erit miraculosa sic probatur: resurrectio filiae archisynagogi erat miraculosa et magis miraculosa erat resurrectio Lazari, quia maius tempus elapsum erat a tempore mortis usque ad resurrectionem ipsius; /243vA/ ergo multo fortius resurrectio generalis erit miraculosa, cum maius tempus futurum sit inter resurrectionem et mortem quam inter resurrectionem Lazari et mortem eius. Item, in filia archisynagogi non perierunt lineamenta corporis, et tamen eius resurrectio fuit miraculosa; ergo multo fortius resurrectio generalis, postquam lineamenta corporis perierunt³, erit miraculosa.

Item, mors Christi fuit causa nostrae resurrectionis, quia apostolus dicit: "si Christus non resurrexisset, nec mortui resurgerent"⁴, et ita resurrectio Christi causa fuit nostrae resurrectionis, et ita non esset nostra resurrectio, nisi Christus resurrexisset, [nec mortui resurgerent, et ita resurrectio Christi fuit causa nostrae resurrectionis, et ita non nostra resurrectio, nisi Christus resurrexisset] et ita non erit naturalis.

Item, si erit naturalis resurrectio, ergo illi qui mille annos ante mortui sunt, secundum naturam primo deberent resurgere; sed omnes resurgent simul et ita patet quod resurrectio erit miraculosa [vel est], quod concedimus.

(3) Item, super illum locum evangelii "cum esset sero die una etc."⁵ dicit glosa quod dominus in corpore suo simul discipulis duo contraria ostendit: palpabile eiusdem naturae ut informaret ad fidem et alterius gloriae ut invitaret ad praemium. Haec auctoritas plena est disputatione: erantne contraria in corpore Iesu?

1) erit V: spat. vac. C 2) hominis V: homini C 3) perierunt V: perierant C
4) I Cor. 15,12-17 5) Ioh. 20,19

Responsio: ostendit corpus suum palpabile eiusdem naturae, id est ac si esset eiusdem naturae, id est corruptibile quod tamen erat incorruptibile; et in hoc erat miraculum quod corpus quod in rei veritate erat incorruptibile, a corruptibili palpabatur. Et ideo dicit quod duo contraria in corpore ostendit; et quod erat impalpabile, palpabile¹ eis tribuit, sed non quod in corpore essent aliqua contraria, sed quia sic fecit ac si essent contraria. Sequitur in auctoritate "ut informaret ad fidem"; contra: per hoc potius poterant invitari ad discredendum² quam ad credendum, ex quo enim apostoli sciverunt naturam corporis glorificati, poterant inferre: hoc corpus est palpabile, ergo non est glorificatum.

Responsio: per hoc quod intravit ianuis clausis ostendit corpus glorificatum; per hoc quod palpabile praebuit, ostendit se verum corpus habuisse. Vel subtilius ex talibus oportet syllogizare qualia dat sensus: Thomas dixerat: "nisi videro fixuras clavorum et ponam digitum meum in locum clavorum, non credam."³ Thomas ergo dixit quod si palparet vere crederet eum resurrexisse; ergo cum vidit <et palpavit> satis est ei probatum eum resurrexisse. Probatio ergo ei fuit, quod aliis probatio <non> esset quod resurrexit forte; simile aliquis concedit falsum et negat verum, et tandem probatur ei quod concessit falsum. Hac occasione [ne] concedit verum, quod prius negaverat - non quod verum sequatur ex falso, sed quod probato hoc esse falsum, satis est ei probatum hoc [verum] esse verum; ei ergo est probatum, non simpliciter.

(4) Item, in futuro erit tempus et mora et motus rerum mutabilium et successio cogitationum et motuum. Item, miraculose egressus est de utero clauso cum pondere corporali et corruptibili, sed naturaliter de sepulcro clauso, cum haberet iam corpus glorificatum.

Volumus ergo dicere quod ante resurrectionem /243vB/ habuit quattuor proprietates corporis glorificati, ut quidam dicunt.

Item, notandum quod corpus ponderosum et glorificatum possunt esse simul in eodem loco; non tamen duo corpora cum neutrum sit magis dignum alio; ideo neutrum alii cedit - sed corpus non glorificatum cedit corpori glorificato tamquam magis digno. Hinc est quod animae beatorum vident animas damnatorum in inferno, quod sub terra et in visceribus terrae est, et ita visus penetrat terram.

1) palpabile V: om. C 2) invitari ad discredendum V: mutari a discernende rationem C 3) Ioh. 20,25

Item, Ambrosius dicit quod fetus informes peribunt; quid? Nonne quidquid est de veritate humanae naturae resurget? Responsio: 'quicquid est finaliter in homine', supple, - illud resurget; sed fetus informis, quantum ab homine alienatus¹ est! [ab homine] - et ideo non debet resurgere in homine.

Item, "oculi eorum tenebantur ne eum agnoscerent"²; non ideo hoc dicit, quia si non tenerentur possent videre formam glorificatam. Sed ideo hoc dicit, quia illam cognitionem quam habuerunt, post non habebant. Quando post³ dictum est quod aperti sunt oculi eorum per cognitionem, et ad hoc respicit quod dicitur "oculi eorum tenebantur etc." Habuit autem quoddam corpus ponderosum assumptum circa corpus glorificatum, et illud videbant; sicut econverso in transfiguratione habuit corpus clarum circa corpus ponderosum; et tam illa claritas quam ista proprietas quae apparuit discipulis erat corpus Christi, non albedo quae videtur in aere, ut quidam dicunt.⁴

C 325ra
(V 172ra)

QUALITER CHRISTUS POST RESURRECTIONEM APPARUIT

Qualiter Christus apparuit post resurrectionem; super illum locum "palpate et videte quoniam etc."⁵ dicit⁶ Gregorius: Duo contraria in corpore suo ostendit dominus⁷: palpabile eiusdem naturae, ut informet ad fidem, et incorruptibile alterius naturae, ut invitet ad praemium. Sed quomodo per hoc quod ostendit se palpabilem, formavit ad fidem⁸? Hoc potius erat contra fidem resurrectionis, quia tenebantur eum credere resurrexisse gloriosum, et palpabilem eiusdem naturae erat contrarium.

Item, quomodo⁹ per incorruptibile alterius gloriae invitaret ad praemium, nisi ostenderet gloriam resurrectionis et incorruptionis? Ostendit ergo¹⁰ eis formam gloriosam. Item, si duo contraria ostendit in corpore suo, ergo corpus eius palpabile et incorruptibile, quae non videntur simul stare; si alterum erat in aere circumfusa, non erant contraria.

Responsio: dicimus quod 'palpabile', 'sensibile' sunt substantiales differentiae corporum¹¹, et ideo tam corpus gloriosum quam non gloriosum est palpabile et sensibile. Sed in hoc est differentia quod corpus glori-

1) alienatus V: alienatum C 2) Luc. 24,16 3) post V: om. C 4) et tam illa usque ad finem quaestionis supplevi e V; eadem habet C, ut videtur, sed scripta in mg. ita ut haud legi possint 5) Luc. 24,39 6) dicit in mg. 7) dominus V: om. C 8) ad fidem V: om. C 9) quomodo in mg. 10) ergo s.l. 11) corporum V: om. C

osum non est palpabile nisi corporibus gloriosis, nisi per miraculum. Unde, sicut corpus Christi fuit palpabile ante resurrectionem, et post; sed hoc fuit miraculum quod palpabile fuit manibus non glorificatis. Est ergo sensus glosae: in corpore suo ostendit duo contraria; supple 'naturaliter', quia esse palpabile manibus non gloriosis¹ et esse incorruptibile naturaliter sunt contraria. Quod vero dicit "palpabile eiusdem naturae", id est ac si esset eiusdem naturae cuius ante; vel "eiusdem naturae", id est eodem modo palpabile sicut ante, et ostendi corpus palpabile non fuit eis² contra fidem resurrectionis, quia ex talibus oportet syllogizare qualia dederit responsio: licet enim aliquid sit bonum argumentum ad aliquid, nihilominus tamen eius contrarium alicui est argumentum ad idem.

Concedimus ergo quod viderunt gloriosam formam Christi et omne palpabile corpus eius, sicut dicit glosa super Psalmum "Salvum me fac deus quoniam intraverunt aquae etc."³ et super principium canonicae Iohannis⁴ et super illud ad Hebraeos: "est autem fides substantia etc."⁵ et in antiphona: "Per Christum quem meruisti tangere", licet Augustinus super hoc dubitare videatur. Quod autem palpaverunt, insinuat glosa Bedae in fine Lucae assignans quinque causas quare Christus in corpore glorificato cicatrices reservaverit; quarum una est: ut discipulis tangentibus eas astrueret fidem.

Sed quid est quod dicit ibi Beda, quod ideo reservavit ut - patri pro nobis supplicans - quale genus mortis pro nobis pertulerit, semper ostendat. Sed hoc aut intelligitur de ostensione visus corporalis aut intellectualis; non corporalis, ergo intellectualis. Quia pater non habet⁶ corpus, intelligitne pater melius quale genus mortis pertulerit quam si⁷ cicatrices non reservasset? certe non, quia quaecumque⁸ sunt ei praeterita, praesentia et futura. Dicimus quod sensus est ideo: reservari, quasi ostendat patri etc., et per hoc notatur affectus eius erga nos.

Item, super illud verbum Lucae: "palpate et videte"⁹ dicit glosa: Petrus, etsi crederet resuscitatum, turbari potuit quod clausis ostiis discipulis cum corpore suo improvisum se ingesserit vel infuderit; ista non videntur stare, quod crederet resurgere et turbaretur eo quod intrasset ianuis clausis; immo: et quia¹⁰ credebatur resuscitatum¹¹, debuit credere quod posset intrare ianuis clausis.

1) gloriosis p.c.: glorificatis a.c. 2) eis s.l. 3) Psalm. 68 4) Iohannis in mg. 5) Hebr. 11,1 6) habet s.l. 7) si s.l. 8) quia quaecumque: quaecumque V: quia quae circa ut videtur C 9) Luc. 24,39 10) et quia V: om. C 11) resuscitatum V: resuscitaturum C

Respondimus quod turbatus /325rB/ fuit ex dissuetudine¹ <modi> intrandi, eo quod non viderat aliquid tale et ex eo quod non contulit hunc modum intrandi cum fide resurrectionis quam habebat.

Item, super Lucam alia glosa paulo post: ad insinuandam veritatem resurrectionis non solum tangi, sed cum eis vesci² voluit. Immo³ per hoc quod comedit potuit videri quod non resurrexisset gloriosus, quia corpora glorificata non egent alimonia. Dicimus quod per comestionem non probavit resurrectionis veritatem nisi per consequens; sed probavit se non esse spiritum nec habere fantasticum sed verum corpus. Quo probato probavit discipulis se resurrexisse, quia cum scirent animam separatam fuisse a corpore et in comestione esse unitam⁴ corpori, crediderunt eum vere⁵ resurrexisse. Viderunt eum visu corporis, et tamen non viderunt nisi formam circumfusam corpori; eadem ratione debes concedere quod corpus Christi videtur in altari⁶ visu corporis propter formam sub qua est, + quae⁷ videtur quod si est hic, fides non habet meritum. +

Item, si in rei veritate⁸ non viderunt corpus eius, sed tantum formam peregrini quae ipsius non erat, eadem ratione nec tetigerunt, sed tantum formam, nec vere comedit, sed omnia fantastice sunt facta; sicut in legenda beati Silvestri legitur de quodam malefico, qui⁹ fantastice apparebat in cuiuscumque hominis forma¹⁰ volebat. + Si vero non¹¹ illa forma peregrini erat in ipso corpore Christi, ergo cum illa non inesset, sed¹² corpus Christi erat obscurum, sed idem erat clarum quia gloriosum; ergo contraria in eodem et secundum idem, quod est impossibile. +

Item, tu¹³ dicis quod in transfiguratione viderunt discipuli quandam formam claram circumfusam, quae non erat in corpore eius, qua mediante¹⁴ eum videbant; quare non similiter dicis quod forma illa peregrini non erat in corpore eius, sed in aere circumfuso et ea mediante eum videbant? Vel tu dicis quod forma¹⁵ visa in transfiguratione erat in aere circumfuso; quare non similiter dicis quod forma sub qua est corpus Christi in altari non sit <in> aere circumfuso? Vel, si forma sub qua videtur in altari sit sine subiecto, quare similiter forma visa in transfiguratione non est sine subiecto¹⁶?

1) dissuetudine V: dissitidine C 2) cum eis vesci V: convesci C 3) Immo in mg.: numquam a.c. 4) unitam p.c.: unitatem a.c. 5) vere in mg.

6) in altari in mg. 7) quae s.l. 8) veritate s.l. 9) qui V: quod C

10) hominis forma V: forma hominis C 11) vero non: non V: vero C

12) sed V: et Christo quid ut videtur C 13) tu s.l. 14) mediante in mg.: quantitate a.c. 15) illa peregrini usque ad forma in mg. 16) sine subiecto in mg.

Item, ut dicit textus: "oculi eorum tenebantur ne eum agnoscerent"¹; sed cum per naturam esset impossibile quod in tali forma cognoscerent, quare² tenebantur eorum oculi? non enim teneor ne sim asinus; ergo ad hoc quod textus ille locum habeat, oportet quod in tali forma appareret quod eum agnoscerent, nisi impedimentum esset in oculis eorum, et ita in forma non glorificata; cui consonat Marcus dicens quod duobus discipulis euntibus in villam apparuit in alia effigie;³ ibi etiam dicit interlinearis: "non in natura sua"; ita constat quod forma quam viderunt non erat in corpore ipsius.

Solutio: Dicimus quod discipuli, quando viderunt eum, <viderunt eum> in forma glorificata et vere tetigerunt⁴; sed cum evangelium non determinet, quod duobus discipulis apparuerit in forma glorificata sed in forma peregrini, potest dici quod tunc viderunt quandam formam obscuram, quae non erat in eo sed in aere circumfuso, et ea mediante visu corporis eum videbant et discernebant sicut in transfiguratione mediante clara forma quae erat⁵ in aere circumfuso videbant eum, quia visus eorum illam formam penetrabat et corpus ipsius vere tangebant. Oculi autem duorum discipulorum ideo tenebantur ne eum agnoscerent, quia auris erant percussi (sicut oculi Syrorum quaerentium Helisaeum)⁶, qua amota cognoverunt eum in fractione panis videndo eam formam quam prius viderant non agnoscendo, et ideo dicitur quod oculi tenebantur ne eum agnoscerent.

Ideo etiam⁷ dicit Marcus quod eum viderunt in alia effigie; "in alia", dico: quantum ad eos, et ideo dicit interlinearis: "non in natura sua", et hunc sensum explanat ibi alia glosa Bedae dicentis⁸: quomodo factum sit Lucas exponit dicens: "oculi eorum tenebantur etc.". Et ita dicit glosa: vult quod idem sit eum apparuisse in alia effigie quod oculos eorum tene-ri ne eum agnoscerent.

Ad aliud dicimus quod, licet peregrini sub forma vidissent eum discipuli visu corporali, non tamen concedendum quod visu corporali videatur corpus Christi sub forma panis in altari, quia forma panis sic est ibi quod officium habet, scilicet saporem et fractionem et similia et hoc non habebat forma peregrini; unde visui pervia erat, et quia visui pervia, vere⁹ et non fantastice /325vA/ viderunt illum.

1) Luc. 24,16 2) quare V: quomodo C 3) Marc. 16,12 4) tetigerunt in mg.: ? a.c. 5) erat in mg.: ex a.c. 6) IV Reg. 16,18sq. 7) etiam V: om. C 8) Bedae dicentis in mg. 9) erat add. & exp.

Quaestio ista: quare forma panis, sub qua est corpus Christi in altari, non est in aere sicut forma¹ qua mediante visus est in transfiguratione, - solvitur per se ipsam: per hoc quod corpus est sub forma panis ita quod nullus aer est² in eodem loco, in quo est forma et³ corpus Christi, quod non in transfiguratione; unde sub illa non erat ali[qu]o modo quam aliquis sub habitu suo, et forte aliquis aer⁴ erat intermedius inter formam et Christum.

Item, ut dicit textus: "oculi eorum tenebantur" - sed a quo? nonnisi a deo. Contra: super illud verbum Lucae: "aperti sunt oculi eorum et cognoverunt eum"⁵ dicit glosa: cum benedictum panem porrigit, aperiuntur oculi ut eum agnoscant et removetur impedimentum, quod a Sathana in oculis erat ne agnosceretur Iesus; ergo oculi a Sathana tenebantur et non a deo. Solutio: glosa illa mystica est.

Nota, quod dici posset quod duobus discipulis apparuit glorificatus et in forma propria glorificata, nec fuit in⁶ aliqua forma assumpta in aere, sed eis videbatur (quia auris illa erant percussi) quod esset forma peregrini; et tamen dicerem quod⁷ in transfiguratione fuit secus⁸, quia ibi fuit quaedam forma in aere circumfuso.

Cf. Sunesen, *Hexaameron* 7571-7617:

Quando resurrexit Christus, refluoruit eius
glorificata caro, tunc omnis nescia poenae,
tunc impassibilis, nequiens incurrere mortem,
tunc agilis, tunc subtilis, tunc clarior astris.

- 7575 Exsurrexisse se per palpabile corpus
monstrabat Dominus; cum firmiter undique clausam
accedens ad discipulos intravit in aedem,
quod refluoruerit caro glorificata, docebat.
Est corruptibile quidvis palpabile, teste
- 7580 Gregorio: quare nec glorificata videtur,
quando palpata fuit a Thoma, caro Christi.
Ut removeretur fidei dubitatio, Christus
corpus corrumpi nequiens palpabile fecit.

1) forma in *mg.* 2) est V: et C 3) et V: est C 4) aer s.l. 5) *Luc.* 24,31 6) in V: ibi C 7) quod in transfiguratione p.c. signis appositis: i.tr.q. a.c. 8) secus in *mg.*

Ex virtute Dei surrexit, quippe redire

- 7585 a morte ad vitam naturae non habet ordo;
 non habitum repetit is, quem privatio cepit,
 ex solito cursu naturae: quippe, quod isto
 more fit, ex causis trahit inferioribus esse;
 quae fiunt aliter, causis producta supernis,
 7590 censeri proprie tantum miracula possunt

Quod defunctorum sit miraclosa futura,
 non naturalis, surrectio, multa perorant:
 Contra naturae cursum cognoscitur esse,
 ut redeant ad se seiuncta a corpore membra.

- 7595 Non mors, non esset hominum surrectio, si non
 esset peccatum: quare non illa videtur
 plus naturalis quam peccatum, sua causa.
 Absque novo quoque mandato non illa futura est:
 nec naturalis ergo censenda videtur.

- 7600 Naturae non est homines ex pulvere, verum
 ex simili simile tantum producere (non bos,
 non asinus, sed ovis producit ex ove tantum);
 corpora cum fuerint producta ex pulvere iussu
 divino, plus, quam sint, naturalia fient,

- 7605 quae quavis poena, quovis languore carebunt.
 Ex Augustini reseratur dogmate, veros
 ex virgis factos serpentes arte magorum,
 a quibus est Daemon sic componentia prima,
 ut virgae fierent colubri, mutare coactus

- 7610 (non est censendus Daemon tamen inde creator,
 sicut nec factor segetum, qui semina iecit);
 obsequio sic angelico de pulvere Plastes,
 si vellet, pariter homines producere posset
 per commutanda quoque componentia prima,

- 7615 et naturalis esset productio talis;
 sed solo faciet homines exsurgere iussu,
 voce tubae, cuius omnes virtute resurgent.

Omnia animalia erant pacata in archa Noe; glosa: omnes motus¹ pacati in Christo. Ergo voluntates concordabant in Christo, non ergo repugnabant.

Contra: aut voluntates dicuntur contrariae propter ipsas proprietates vel propter ipsa volita; si propter proprietates, - hoc non videtur; immo propter accidentia sumpta ab illis. Sic ergo dicuntur voluntates contrariae propter² volita; sed volita quia velle mori et velle non mori in Christo erant contraria; ergo et voluntates.

Responsio: hoc argumentum non valet: volita sunt contraria, ergo voluntates contrariae. Debent enim dicere: volita sunt contraria et contrario modo se habent; ergo voluntates sunt contrariae. Sed non se habent contrario modo quia non procedunt ex contrariis voluntatibus; simile: iste non vult patrem suum infirmari et deus vult; non tamen voluntas istius est contraria voluntati divinae; deus enim vult eum sic velle. Hoc argumentum non valet: volunt diversa, ergo voluntates sunt contrariae. Instatia: Iudas et Christus voluerunt idem, ergo voluntates eorum fuerunt consonae.

Item, Christus voluit voluntate sensualitatis non mori. Actus verbi ostenditur in aliquid; a quo in quid? si in non mori, ergo voluit remotiorem huius accidentis 'mori' et huius praedicabilis; ergo sensualitas comprehendit accidens vel praedicabile. Si dicatur quod voluit vivere, ergo sensualitas comprehendit hoc praedicabile 'vivere', quod falsum est.

Responsio: potest dici quod haec locutio est falsa: 'Christus voluit non mori', sed hoc ideo dicitur quia faciebat sicut facit ille, qui non vult mori; horrebat enim mortem sicut dicitur de puero, quod vult verberari quia facit quod non debet, ac si vellet verberari. Quid ergo voluit Christus fugere mortem? in hoc ergo fugere vel declinare mortem transit huius verbi 'vult'; sed ratio voluit mortem et decurrit ei. Vel potest dici quod actus huius verbi dirigatur in non mori et in vivere. Non tamen oportet quod sensualitas comprehendit illud accidens; sicut laicus vult currere, non tamen comprehendit hoc accidens 'currere'.

Item, fuitne in Christo illa voluntas qua voluit non mori meritoria? Hoc videtur quia ratio appetebat voluntatem illam et motum illum quo movebatur ex sensualitate ad volendum non mori; ergo motus ille erat meri-

1) motus: moti C 2) ipsa add. & exp.

torius. Item, voluntas rationis voluit voluntatem sensualitatis, scilicet velle non mori; ergo voluntas est arbor et volitum fructus, et hoc est volitum voluntatis¹ sensualitatis: velle non mori; ergo cum arbor sit meritoria et fructus meritorius, ergo voluntas qua voluit non mori quae fuit in Christo, meritoria et ita motus sensualitatis meritorius in eo.

Item, <aliquis> procurat per potionem ut primus motus surgat in se² vel comedit [et] alliatum ut surgat primus motus: procuratus est peccatum mortale; et hoc quia ex voluntate rationis procuravit. Ergo a simili motus sensualitatis in Christo fuit meritorius, quia ex ratione voluit ut motus sensualitatis in se surgeret. Item, si dicatur quod motus sensualitatis fuit in Christo /231rA/ meritorius quia a ratione probatus, a simili in nobis; et si hoc, ergo si homo velit ex ratione quod motus dilectionis naturalis surgat in se, dilectio naturalis erit meritoria - et ita usu alicuius virtutis; cuius? si caritatis, ergo dilectio naturalis est usus caritatis, quod constat falsum.

Responsio: Motus sensualitatis in Christo non fuit meritorius nec in aliquo - et tamen potest esse demeritorius; sicut voluntas qua vult iste accedere ad martyrium est meritoria, non tamen ipsa passio, quia non subest libero arbitrio. Ita voluntas rationis fuit in Christo meritoria, qua voluit se non mori. Non tamen voluntas sensualitatis fuit meritoria vel eius motus, quia non subest libero arbitrio.

Item, hoc argumentum non valet: Christus voluntate rationis voluit hoc (scilicet se velle non mori), ergo hoc est fructus illius voluntatis. Deberet enim dicere: et hoc potest esse opus illius voluntatis, - et hoc falsum est. Motus enim sensualitatis numquam potest esse motus rationis; et ita humor non potest ascendere a radice ad fructum.

Item de motu procurato alias³ determinabitur.

Item, "Pater si fieri potest, transeat a me calix iste etc."⁴; dupliciter hic loquuntur glosae: quaedam enim volunt quod hoc sit petitio per se: "Pater si fieri potest, transeat a me calix iste", et hoc quod sequitur est quasi correctivum praecedentis. Aliae volunt quod oravit hoc sub conditione, et secundum hoc haec dictio verumtamen est de contextu orationis; et ita simpliciter petiit vel sub conditione. Hinc est quod quidam⁵ eum dicunt petiisse sub conditione, alii simpliciter.

1) voluntatis: voluntatem C 2) se: eo C 3) alias add. & exp.

4) Matth. 26,39 5) quidam: quedam C

Illi qui dicunt quod simpliciter petiit, dicunt quod nihil petiit hac oratione, immo forma petendi tamen usus est. Et illi dicunt quod non fuit praeceptum datum Abrahae quod voluit adimpleri.

Et dicimus quod ex ratione petiit quod voluit sensualitas et oratio erat ei meritoria; ergo voluntas qua voluit quod oravit.

Item, petiit quoddam quod tamen non est consecutus. Contra: "impleat dominus omnes petitiones tuas"¹ et apostolus: "in omnibus est exauditus in quibus voluit exaudiri"², ex quo ergo noluit exaudiri, ad quid petiit?

Responsio³: ad insinuationem infirmitatis susceptae a nobis et ut daret nobis exemplum in tribulatione constitutis.

Item, glosa super Lucam dicit: si possibile est ut me non moriente mors moriatur, transeat a me calix iste. Sed fuit possibile, ut dicit auctoritas, quod alius erat modus nostrae liberationis, sed nullus convenientior; quare ergo non transivit calix ab eo? Item, super Matthaeum: si possibile est ut sine excaecatione⁴ Iudaeorum intret plenitudo gentium passionem recuso; sed fuit possibile; ergo passionem recusavit. Si vero dicatur quod oravit hoc ex sensualitate, falsum est, cum sensualitas conditionem non comprehendat.

Responsio: possibile fuit a possibilitate, sed non congruitate et ita duplex possibilitas. Non enim fuit possibile quod alius modus esset ita congruus nostrae liberationi. † Quare hoc illa abyssus in qua exclamat apostolus †; alius ergo modus nostrae liberationis fuit deo possibilis, unde canitur: "<alio> modo fortassis mundus salvari potuit quam passo dei filio", sed nullus ita congruit.

Item, ex quo scivit quod pater voluit et ipse voluit, quod pateretur, quare ergo petiit contrarium? ut sic ostenderetur caritas et dilectio quam habuit ad crucifixores suos /231rB/ et ut daret exemplum nobis aedificandae caritatis, ut sic scilicet diligamus inimicos nostros.

Item, fueruntne diversi motus simul in Christo? re vera simul fuit gaudens et tristis. Bene concedamus quod duo motus simul possunt esse in homine puro etiam, sed non cognitionis; simul enim potest homo cogitare de aliquo et affligere se per contritionem, et talis afflictio actio motus est, sicut video quod simul possum movere et percutere.⁵

1) Psalm. 19,7 2) Hebr. 5,7 3) in omnibus est exauditus in quibus voluit add. & exp. 4) excaecatione p.c.: spat. vac. a.c. 5) -cutere p.c.: -cuttere a.c.

Cf. Sunesen, Hexaemeron 7432-7474 & 7505-7509:

Ex ratione mori voluit Iesus: utile novit
acceptumque Patri; non mortem ferre, priori
adversum voluto, voluit veraciter idem:

7435 "quod tu vis" inquit Patri, "non quod volo, fiat".

Non tamen adversa, sed erat subiecta voluntas
illa voluntati rationis; non caro movit
bellum spiritui; ratio praevenit in ipso,
sicque sequebatur carnis restricta voluntas

7440 et commendata tamen a ratione magistra.

Non tulit arca Noe requiem turbantia pugnis,
sed servaverunt illic animalia pacem.

Quamvis in Christo ratio praecesserit, ordo
debitus affuerit, meritoria non fuit ipsi

7445 interior mortis declinativa voluntas,

cum non ad finem posset delira referri,
respicit ad finem siquidem, quicumque meretur;
non, velut exterior Messiae quilibet actus,
sic fuit interior motus meritorius omnis,

7450 cum non vivendi formam dare posset opertus,
ut fuit exemplum comparens actio vitae.

Cum non effectum fuerit sortita, probatur,
quod minime fuerit meritoria dicta voluntas;
at tamen oravit, ut transferretur ab ipso

7455 tormentum mortis, cuius meritoria, sancta,
prudens omnis erat oratio, digna favore:

verum, quod petiit, magna ratione petendum,
non ideo petiit, ut perficeretur, ut ipsum
impleri vellet, sed ut exprimeretur habere

7460 humanam vere naturam nosque doceret

exemplo tali divinum, quando malorum
asperitas gravior gravat, implorare iuvamen
et mortis, quamvis deterreat aspera, si non
expediat fugere, patienter ferre gravamen.

7465 Sed sensus carnis orandi occasio quaedam

et quasi causa fuit: hinc quod processerit eius

ex sensu carnis adversa petitio morti,
interdum legitur; sed nullum lectio turbet,
qui causam dicti veram cognoverit esse.

7470 Ex ratione Iesus voluit se velle cavere
mortem; non voluit tamen ex ratione cavere,
quandoquidem mortis cruciatum sponte subivit,
Messiae siquidem rationis nulla voluntas
effectu potuit velut inconsulta carere.

7505 Non implenda fuit mortis dissuada voluntas,
immo refrenanda; tamen utilis et bona, quippe
verus homo per eam vere comparuit esse.
Hic finis bonus est; porro finis malus esset,
si non pro servis redimendis mortuus esset.

C 292vA
(V 252rA)

DE LIBERO ARBITRIO

(1) Sicut legitur in Sententiis¹, philosophus ita describit liberum arbitrium: liberum arbitrium est liberum de voluntate iudicium. Item sic: liberum arbitrium est facultas voluntatis et rationis, qua bonum eligitur gratia existente, malum vero eadem desistente.

Ex his descriptionibus non satis manifestum est utrum liberum arbitrium complectatur tres vires animae, an spectet tantum ad vim rationabilem; et si spectat tantum ad illam, utrum sit voluntas tantum an² surgat ex ratione et voluntate.

Hoc ergo primo videndum est utrum sit vis³ rationalis aut, ut dictum est, eius pars sit.

Primo igitur quod liberum arbitrium complectatur tres vires animae, sic videtur posse probari: super illud evangelii⁴: "simile est regnum caelorum fermento quod acceptum mulier <abscondit> in farinae sata tria"⁵ dicit Gregorius: "tres animae virtutes in unum rediguntur, ut in ratione possideamus prudentiam, in ira odium vitiorum, in cupiditate desiderium virtutum." Ex hoc patet quod desiderium virtutum inest secundum vim concupiscibilem et odium vitiorum secundum vim irascibilem⁶; sed utrumque est meritorium. Sic ergo tam secundum⁷ vim⁸ irascibilem quam secundum vim⁹

1) P. Lomb. II, 25, 1, 2 & II, 24, 3, 1 2) an V: aut C 3) vis in mg.: ir- a.c.
4) evangelii: evangelium C 5) Luc. 13, 21 6) et odium usque ad irascibilem in mg. 7) tam secundum p.c.: sec. t. a.c. 8) vim V: om. C 9) vim V: om. C

concupiscibilem anima meretur; sed omne meritum inest libero arbitrio; ergo liberum arbitrium complectitur illas duas vires.

Item, super illum locum Genesis: "fluvijs unus ipse est Euphrates"¹, dicit glosa quod ille fluvijs significat iustitiam, et ideo de eo non dicitur contra quos vadit quia iustitia ad omnes vires animae pertinet. Ex hoc patet quod ex qualibet vi animae surgit motus iustitiae; cum enim² virtus illa surgit secundum vim concupiscibilem, quaelibet ex qualibet potest motum elicere; sed omnis motus virtutis est ex libero arbitrio; ergo liberum arbitrium complectitur illas tres vires.

Item, dicit Aristoteles quod amicitia inest secundum vim concupiscibilem, nec est hoc alienum a veritate theologica. Sic ergo caritas inest secundum vim concupiscibilem. Cum ergo caritas mater sit et forma virtutum, sicut dicit auctoritas, ergo informatio motuum spectat ad vim concupiscibilem, ergo liberum arbitrium in parte ad illam vim. Item, aliqua virtus inest secundum vim irascibilem ut fortitudo; sed omnis virtus gratia est; sic ergo inest secundum illam vim, ergo vis illa suscipit gratiam³ cum infunditur. Sed liberi arbitrii est gratiam suscipere; ergo liberum arbitrium spectat ad illam vim. Ergo per praecedentia videtur quod liberum arbitrium complectatur tres vires et non tantum vim rationabilem.

Contra: si complectitur eas, aut est illae tres pariter sumptae, aut⁴ est potentia quaedam⁵ surgens ex illis. Si est illae tres, ergo nullus motus ex libero arbitrio elicitur, qui non ex tribus animae viribus elicitur, quod falsum est. /292vB/ Si potentia surgens ex illis, erit ex tribus viribus illis una. Item, secundum haec eadem ratione posset dici quod ex omnibus potentiis simul sumptis quae sunt in homine, esset una quae ex omnibus surgeret, et illae essent quasi partes potentiales illius; et ita vere potest dici quod haec sola est in homine, cum pro aliis fiat exclusio⁶.

Ad praedicta potest responderi quod liberum arbitrium inest animae secundum vim rationalem tantum; complectitur autem liberum arbitrium per voluntatem et rationem; unde bene dicitur facultas rationis et voluntatis; attenditur enim in vi rationabili ex eo quod mediante discretione sua potest flectere voluntatem nunc ad hoc nunc ad illud. Hoc notat Boethius in libro Consola-

1) Gen. 2,14 2) cum enim s.l. 3) illam add. C: om. V 4) vim rationabilem usque ad aut in mg. 5) quaedam s.l. 6) illius usque ad exclusio in mg. ita ut non legi possint; supplevi e V

tionum his verbis: "quod ratione uti naturaliter potest id habet iudicium quod¹ quisque discernat; per se igitur fugienda optandave dinoscit; quod vero plus optandum iudicat petit; refugit vero quod aestimat fugiendum. Quare quibus inest ratio, inest nolendi volendique libertas."² Ex his ergo potest haberi quod liberum arbitrium est libertas nolendi volendique aliquid ex arbitrio rationis, et ideo videtur dici liberum arbitrium.

Illa ergo descriptio philosophica: "liberum arbitrium est liberum de voluntate iudicium" per causam assignata est, quia liberum arbitrium complectitur iudicium rationis et electionem voluntatis.

Moventur ergo hoc ordine vires animae: primo in sensualitate nascitur motus et concupiscibilitas; vis concupiscibilis † in illo motu excitatur ratio † et movet eum sensualitas ad malum, et tunc, sicut dicitur in Sententiis³, serpens suggerit mulieri ut comedat.

Est autem quaedam superior scintilla rationis, sicut dicit Hieronymus super Ezechielem: "quae est super tres vires animae, quam Graeci vocant synderesim; quae scintilla conscientiae in Cain non est exstincta, per quam, victi voluptatibus vel furore ipsaque rationis interdum decepti similitudine nos peccare sentimus."⁴ Qualiter haec auctoritas Hieronymi sit intelligenda infra plenius patebit.

Interim autem hoc manifestum est quod ex scintillula est quod hominem peccantem remordet conscientia. Ista movet hominem ad bonum; sic ergo vis concupiscibilis inferior⁵ movet hominem ad malum; superius illa scintillula conscientiae movet hominem ad bonum. Ratio autem quae in medio constituta est tamquam arbiter, iudicat de hoc quod suggerit sensualitas et de hoc ad quod movet synderesis; et in hoc consistit libertas⁶ arbitrii: quod ratio designat voluntatem vel ad hoc vel ad illud; qui⁷ bene facit consentit synderesi et refrenat motum concupiscibilem; qui autem male, econverso facit.

Ad praedicta potest responderi per ordinem, quod liberum arbitrium non complectitur illas tres vires nisi ideo dicatur 'complecti' quod effectum suae potentiae exercet in illis tribus et in qualibet; verbi gratia: cum surgit motus concupiscentiae, si liberum arbitrium non consentit peccato reprimat motum illum, et ibi reprimatur motus ubi nascitur, sci-

1) quod C: malim quo ut apud Boethium; quidam autem codices huius libri hoc loco quod legunt 2) Consolatio V, 2, 4-6 3) P. Lomb. II, 24, 9, 2

4) In Ezech. I, 6-8 5) inferior in mg.: superius a.c. 6) -tas p.c.: -tate a.c. 7) qui: quod C

licet in vi concupiscibili. Ratio¹ ergo tamquam arbiter dictat motum illum esse reprimendum et vis concupiscibilis exsequitur illud iudicium. Repressio² ergo motus mali, scilicet concupiscentiae, potest dici motus liberi arbitrii, quia movet vim concupiscibilem ut desistat a motu illo. Quia ergo repressio motus est ex illa virtute, repressio autem sit in vi concupiscibili (quia eius est desistere a concupiscentiae, cuius est [desistere] concupiscere), ideo ipsa dicitur esse³ secundum vim concupiscibilem et /293rA/ motus eius in vi concupiscibili. Dicitur tamen⁴ quod⁵ omne meritum est ex libero arbitrio, quia illum motum⁶ (licet meritorius sit) in vi concupiscibili elicit tamen liberum arbitrium, et sic est liberum arbitrium ut elicien[t]is, vis autem concupiscibilis ut ex qua elicitur, et ut ita liberum arbitrium dicitur⁷ causaliter, vis concupiscibilis originaliter.

Sic ergo patet per praecedentia quod⁸ secundum tres vires animae in sunt tres virtutes, per quas mereri possumus; et tamen omne meritum est ex libero arbitrio, quia secundum unam vim tantum inest. Ille enim motus qui liberi arbitrii est originaliter, scilicet velle vel discernere, ad vim rationabilem spectat.

(2) Sed cum motus meritorius dicatur esse virtutis et iam dictum est quod est⁹ liberi arbitrii, quaeritur quae sit differentia.

Responsio: differentia potest videri in simili: esto quod aliquis ex praecepto iudicis puniatur iuste. Ecce tria concurrunt ad istum puniendum: voluntas, iustus iudex, exsecutor obediens. Sic ad reprimendum motum concupiscibilem¹⁰ concurrunt tria: gratia, liberum arbitrium, vis concupiscibilis; et intelligitur hic gratia sicut in posito exemplo voluntas, et hic liberum arbitrium sicut iudex, et hic vis concupiscibilis sicut exsecutor; videtur et¹¹ hic¹² motus concupiscibilis sicut ibi latro qui puniatur.

Ad hoc autem quod superius dictum est, quod liberi arbitrii est suscipere gratiam, dicimus quod¹³ hoc verum est. Liberum enim¹⁴ arbitrium cooperatur ad gratiam suscipiendam sicut cooperatur in eliciendo motus virtutis, et tunc¹⁵ elicitur quandoque vi concupiscibili, quandoque vi

1) Ratio V: Repressio C in mg.: Responsio C a.c. 2) Repressio in mg.: Responsio a.c. 3) esse V: om. C 4) tamen s.l. 5) cum add. & exp. 6) illum motum: ille motus C 7) lib. arb. dicitur V: d. lib. arb. C 8) quod V: quomodo C 9) est s.l. 10) -ilem: -ilis C 11) et V: om. C 12) hic p.c.: hoc a.c. 13) ex add. & exp. 14) enim s.l. 15) tunc V: tum e tunc correctum C

irascibili, non semper rationabili; et ita cooperatur liberum arbitrium¹ in effusione, et virtus quaedam spectat ad aliam vim quam liberum arbitrium.

Ex dictis patet quod ad liberum arbitrium spectat discernere et eligere. Discernere autem rationis est, eligere vero voluntatis et ita complectitur rationem et voluntatem, quarum utraque spectat ad vim rationabilem. Sed contra hoc: nullus motus est liberi arbitrii qui non sit voluntatis vel rationis; videtur ergo superfluere liberum arbitrium. Ad hoc facile est respondere. Eodem modo posset dici quod superfluit vis rationabilis, quia nullus est motus eius qui non sit voluntatis vel rationis. Eodem modo posset dici quod superfluit ratio, cum duas habeat partes, scilicet inferiorem et superiorem; ad inferiorem spectat scientia², ad superiorem sapientia³; nihil enim habet ratio quod non habeat altera istarum partium. Nec tamen ratio superfluit. Eodem modo posset dici, ut vulgari utar exemplo, quod de nullo praedicatur genus de quo non praedicetur aliqua suarum specierum, - quod superfluit; sic[ut] autem ex voluntate et ratione surgit liberum arbitrium, quod est alia potentia quam vel voluntas vel ratio aliqua. Alibi contingit quod timor initialis partim fuerit timore poenae, partim amore iustitiae; nec tamen est timor poenae vel amor iustitiae tantum. Istud tamen exemplum dubitationem continet, sed de hoc nihil ad praesens. Manifestum autem simile in partibus integralibus artis ut patet in alia facultate. Nihil enim facit dialectica quod non faciat aliqua suarum partium integralium, sed tamen non est aliqua illarum, immo ex illis constans suo modo.

(3) Sed quaeritur: cum liberum arbitrium complectatur voluntatem et rationem, et similiter vis rationabilis complectatur voluntatem et rationem, in quo differat vis rationabilis a libero arbitrio?

Ad hoc ita solet responderi ut dictum est supra, scilicet /293rB/ quod synderesis semper⁴ ad bonum movet naturaliter; liberum vero arbitrium in sui natura potest ad utramque partem⁵ flecti (nisi interveniat confirmatio per gratiam vel obstinatio per peccatum), et ideo liberum arbitrium complectitur synderesim. Synderesis autem spectat ad vim rationabilem, et ita cum synderesis sit pars vis rationabilis et non sit pars liberi arbitrii, patet quod liberum arbitrium est pars vis rationabilis et differt ab

1) liberum arbitrium V: om. C 2) scientia V: sapientia C 3) sapientia V: scientia C 4) semper V: om. C 5) partem V: om. C

ea in hoc quod est minus commune. Unde nota quod sicut fomes peccati se habet ad vim concupiscibilem, quia semper movet ad malum, ita [quod] ex parte rationis valet synderesis ad vim rationabilem, quia semper movet ad bonum. Unde e contrario¹ modo se respiciunt fomes peccati et synderesis.

De synderesi supra plenius dictum est.

(4) Item, ex praedictis habetur quod una est naturalis potentia ex voluntate et ratione; quare non similiter ex ratione et voluntate et vi concupiscibili potest esse una, ut quaedam potentia sit communis ad illas tres? Similiter potest quaeri: quare non ex quibuslibet duabus potentiis in anima possit surgere tertia ad illas duas? ad hoc potest dici quod non potest esse². Si dicatur quod ex vi concupiscibili et vi rationabili surgit tertia vis in anima, licet non oportet ita fieri assignatione in partibus³ sicut invenitur quandoque quod⁴ nomine sensualitatis intelligitur non tantum illud quod est commune nobis et brutis (illud scilicet quod occurrit in anima citra rationem), immo etiam inferior pars rationis; et ita secundum hoc sensualitas complectitur duas partes inferiores: vires animae et unam partem rationis. Solet tamen assignari ratio, quare ex voluntate et ratione surgit una communis potentia, et non ex vi concupiscibili et ratione una secundum illos qui negant ex illis duabus esse unum. Liberum arbitrium ad dignitatem hominis spectat; vis enim rationabilis collata est homini ad imperandum, vires autem inferiores ad serviendum⁵.

Quia igitur similes potentiae sunt voluntas et ratio, quia utraque spectat ad dignitatem hominis, ideo ex eis potest⁶ esse una. Ratio autem et vis concupiscibilis, quia dissimiles potentiae sunt (unius enim est ministrare, alterius est imperare), ideo non producant tertiam. Simile est ex scientia dividendi et scientia colligendi et scientia diffiniendi: surgit una tertia scientia quia illae tres similes sunt, quia valent ad discernendum verum a falso. Ex scientia autem dividendi et scientia mensurandi non producitur tertia quia dissimiles sunt.

(5) Item, 'omne meritum ex libero arbitrio'. Sic ergo liberum arbitrium est potentia merendi; ergo est⁷ potentia merendi quocumque modo; ergo est potentia faciendi hoc meritorie quocumque demonstrato quod meritorie potest fieri. Sic ergo cum meritorium sit quandoque⁸ currere⁹, liberum ar-

1) e contrario V: econverso C 2) quod non potest esse V: quod (exp.) non esse; in mg. iuxta esse scriptum est inconueniens C 3) in partibus V: om. C 4) quod in mg. 5) serviendum p.c.: imperandum a.c. 6) potest p.c.: patet a.c. 7) est s.l. 8) sit quandoque in mg. 9) currere V: curre C

bitrium erit potentia currendi. Eodem modo de quocumque actu qui merito-
rie potest exerceri. Secundum hoc liberum arbitrium comprehendet omnem
potentiam quae est in homine, cuius est usus meritorius vel demeritorius,
et ita complectitur tres vires animae, quod superius negatum est.

Responsio: cum dicitur 'iste potest facere hoc', copulatur quaedam
potentia et illa est qualitas; sed attenditur respectus actionis; quando-
que autem copulatur potentia per hanc dictionem 'potens' sine adiunctione
infinitivi, ut cum dicitur 'iste est potens'. Alia autem est potentia
quae copulatur per hoc nomen /293vA/ 'potens'¹ positum per se, et alia
quae copulatur per hoc verbum 'potest' quando iungitur [in] infinitivo,
ut apparet in regia potestate: regia enim potestas <copulatur> per hanc
dictionem positam per se, alia potestas copulatur cum dicitur 'rex potest
debellare superbos'; et in specie alia est potentia parcere subditis quam
sit potentia debellandi superbos; nec est haec vera: 'regia potestas est
<potentia> debellandi superbos'², nisi per causam dicatur; sed ista se ita
habet ad illam sicut gressibilitas se habet ad proprietatem copulatam,
cum dicitur 'iste potest gradi', ubi manifesta est differentia, quia gres-
sibilitas est potentia substantialis, potentia vero gradiendi est acciden-
talis; nec est haec vera: 'gressibilitas est potentia gradiendi', nisi
eo modo quo dicitur aliquid secundum causam vel effectum. Est aliud neces-
se simile videre in scientia: scientia³ quandoque copulat<ur> per hoc no-
men 'sciens' absolute † secundum quod dialecticum dicitur⁴ inferius ad
sciens †. Est alia scientia quae copulatur per hoc verbum 'scit', quando
adiungitur infinitivo, ut cum dicitur 'iste scit disputare'; sed de hoc
nihil ad praesens.

His intellectis notandum quod liberum arbitrium attenditur quia dig-
nitas quaedam in homine; nec copulatur⁵ liberum arbitrium cum dico 'iste
potest mereri', sed ita se habet liberum arbitrium ad proprietatem quae
copulatur cum dicitur 'iste potest mereri', sicut se habet in exemplis su-
perius positis: 'regia potestas est [est] potentia debellandi superbos'
vel 'gressibilitas est potentia gradiendi'; et etiam quod plus est, si
attendatur proprietas locutionis † licet anima ex illa vi quae est † li-
berum arbitrium⁶ eligat vel discernat, non tamen liberum arbitrium est
potentia discernendi vel eligendi, ut proprie loquamur, nihilominus intel-

1) potens in mg. 2) nec est usque ad superbos in mg. 3) scientia V: om. C
4) dicitur V: est C 5) -atur p.c.: -aret a.c. 6) est add. & exp.

ligitur per causam. Vel ideo dicitur liberum arbitrium potentia eligendi, quia per liberum arbitrium eligit homo. Similiter non credo quod illa vis quae appellatur voluntas sit potentia volendi, nisi¹ intelligatur per causam; non enim illa proprietas quae est vis illa copulatur per hanc dictio- nem 'potest' cum dico 'iste potest velle hoc', ut patet per praecedentia.

Ad id ergo quod praedictum est superius sic potest responderi: cum haec sit falsa, nisi secundum causam vel effectum intelligatur: 'liberum arbitrium est potentia merendi currendo', et haec potius: 'liberum arbitrium est potentia currendi meritorie'; et ita iudicandum est secundum quod locutiones proprie sumuntur. Si autem sumantur locutiones per causam erit haec vera: 'liberum arbitrium est potentia currendi meritorie'; haec enim vel consimilis est causa, dum ex libero arbitrio est quod homo currit meritorie, et non potest currere meritorie nisi mediante libero arbitrio; non tamen liberum arbitrium erit potentia naturalis quae est in homine ex qua potest currere. Similiter iudicandum est de hac: 'liberum arbitrium est potentia peccandi', eodem modo de hac: 'voluntas est potentia peccan- di'; sic demonstrato cursu, similiter nec liberum arbitrium est potentia peccandi sic.

Sed instabit aliquis sic: voluntas est potentia animae, quae est vis animae; ergo pars potentialis; ergo potentia; ergo potentia aliquid faciendi. Hoc non est concessum supra, quod voluntas quae est vis animae sit potentia volendi, nisi haec vox 'potentia volendi' sit circumlocutio aequipollens huic nomini 'voluntas', vel² nisi per causam intelligatur locutio.

Solutio: hoc argumentum non valet: 'est potentia, ergo est <potentia> aliquid faciendi'; sumpta voce proprie 'gressibilitas' in eo qui gradi non potest, est³ potentia naturalis, non tamen potentia gradiendi, nisi haec vox 'gradiendi' sit circumlocutio aequipollens huic nomini 'gressibilitas'. His intellectis sumamus /293vB/ locutiones † secundum quod accipiuntur quia ea † mediante 'vult', et secundum hoc liberum arbitrium est potentia merendi - non tamen merendi quocumque modo, sed volendo tantum vel discernendo; et voluntas est potentia merendi volendo et non alio modo. Tamen haec potest dici: 'duplex est potentia aliquid faciendi', quia ex ea sit vel secundum eam, et differentia inter haec duo apparet per praecedentia.

1) nisi s.l.: ubi a.c. 2) vel V: om. C 3) est V: et C

Liberum arbitrium est potentia ex qua utimur motu potentiae temperantiae, sed vis concupiscibilis est secundum quam. Si ergo dicitur quod liberum arbitrium est potentia merendi quocumque modo¹ ut ex qua meritum est (quia omne meritum ex eo), sed non est potentia quocumque modo merendi ut secundum quam, sed tantum volendo vel discernendo vel alio motu, qui secundum vim rationabilem insit. Secundum hoc autem quod haec dicitur vera: 'liberum arbitrium est potentia merendi quocumque modo', erit haec vera: 'liberum arbitrium est potentia currendi', quia liberum arbitrium excitat potentiam currendi specialem et propriam ad producendum cursus² actum, et ita ex libero arbitrio curritur.

Item, sicut se habet sensualitas ad potentiam tangendi et potentiam videndi, ita videtur se habere liberum arbitrium ad voluntatem et rationem; quia si quicquid potest potentia videndi, potest in eo quod est sensibilis - et non e converso. Ita quicquid potest voluntas, potest liberum arbitrium - et non e converso; sed potentia videndi est sensibilitas, ergo a simili voluntas est liberum arbitrium, et similia.

Solutio: non est simile, quia iste terminus 'sensibilitas' se habet ad istos duos 'potentia videndi', 'potentia tangendi' sicut terminus significans totum universale ad terminos significantes partes subiectivas, sed iste terminus 'liberum arbitrium' ad istos 'voluntas', 'ratio' sicut terminus significans totum integrale ad terminos significantes partes integrales. Liberum enim arbitrium surgit ex illis duabus potentiis, sed nulla sensibilitas est in animali³, quae surgat ex potentia videndi et potentia tangendi. Simile assignatur in dialectica et eius partibus integralibus.

Item, innascibilitas est in patre ex eo quod alius ab illo et ille e nullo, et tam per generationem quam per spirationem est aliquis ab eo, nec tamen generatio nec spiratio est innascibilitas in viribus animae. Simile, quia vis rationabilis non est voluntas, et tamen quod agit voluntas, agit vis rationabilis et non e converso. Similiter sensualitatis sunt⁴ partes vis concupiscibilis et vis irascibilis, neutra tamen est sensualitas. In episcopo etiam alia est potentia pontificalis, alia sacerdotalis; et tamen quicquid subest potentiae sacerdotali, subest et potentiae⁵ pontificali, sed non e converso.

1) quocumque modo V: quodcumque C 2) cursus: cursum C 3) est in animali in mg. 4) sunt V: om. C 5) potentiae V: om. C

Si autem obiciat: liberum arbitrium est potentia volendi, quia liberum arbitrium vult, et una sola potentia volendi est in isto (sicut currendi, comedendi et huiusmodi); ergo cum voluntas sit potentia volendi, liberum arbitrium est voluntas. Negatur media, nisi fiat vis in hoc quod dictio exclusiva adiuncta nomini partis non excludit totum, et ita cum voluntas sit pars liberi arbitrii, licet dicatur sola voluntas vult, nihilominus liberum arbitrium vult, - et illud argumentum non valet.

Item, processimus supra tamquam habito pro rato, quod potentia currendi meritorie sit potentia currendi. Contra: alia est scientia conversandi in mundo quam scientia recte conversandi, quia scientia rectae conversationis est gratuita, scientia conversandi /294rA/ naturalis, quia fuit in homine antequam haberet gratiam; ergo haec non est illa. Secundum hoc¹ loquitur quod naturalia non efficiuntur gratuita; a simili et potentia agendi hoc meritorie non est potentia agendi hoc².

Solutio dependet ex distinctione specierum scientiae et voluntatis et potentiae. Videtur autem circa³ hoc tale habendum iudicium, ut dicatur quod oratio constans ex hac dictione et gerundivo circumloquitur speciem specialissimam, quia gerundivum copulat sumptum a specie specialissima. Eodem modo in scientia et voluntate, - et ex hoc sequitur nescio quod adverbialis determinationis appositio non facit intellectum alterius speciei; et ita scientia conversandi quocumque modo et scientia recte conversandi sunt res eiusdem speciei specialissimae; ergo cum una sit gratuita, - et alia, vel eadem est scientia sicut supra obiectum est.

Praeterea ponatur quod iste velit continue⁴ videre hoc, sed primo vult videre hoc⁵ album deinde vult videre hoc⁶ nigrum; ecce secundum praesens iudicium 'voluntas videndi hoc' non appellat nisi res eiusdem speciei specialissimae tantum⁷, et illius una res sola est in isto. Ex hoc sequitur quod voluntas videndi hoc est voluntas videndi hoc album; eadem ratione voluntas videndi hoc nigrum. Sic ergo, quando vult videre hoc nigrum, nullam <aliam> voluntatem quam prius habet, nec habuit; ergo nihil vult, quod prius non voluit; ergo cum prius voluerit videre album, - et modo, quod falsum est.

Solutio: satis recipimus praedictum iudicium, sed notandum quod quandoque ex aequivocatione nominis adiuncti gerundivo contingit quod oratio

1) hoc s.l. 2) radix huius propositionis est *add. & exp.* 3) circa p.c.: contra a.c. 4) continue p.c.: continuo a.c. ut videtur 5) hoc s.l. 6) hoc s.l. 7) tantum p.c.: tamen a.c.

ex nomine et gerundivo circumloquitur diversas species. Verbi gratia: sicut hoc nomen 'fides' aequivoce appellat fidem virtutem et fidem non virtutem. Dicto quod naturalia non efficiuntur gratuita (quo modo processum est supra), ita hoc nomen 'scientia' ad donum¹ et ad non donum². Unde res diversarum specierum appellat haec oratio 'recte conversandi'; et haec vera: 'nihil est scientia recte conversandi, quod non sit scientia conversandi'; et scientia conversandi est gratuita, sed alia est naturalis, quae prius fuit in isto. Et ad hoc quod dictum est de voluntate, responsio est quod hoc argumentum non valet: nullam voluntatem habuit, quam non habet; ergo nihil vult, quod non voluit; et idem est sophisma quod hic (licet licentius): eadem est voluntas in isto quae prius, et modo est voluntas videndi hoc³ album; ergo prius erat in isto voluntas videndi hoc⁴ album.

(6) Item, videtur probari quod aliud et alteriusmodi habet homo liberum arbitrium modo quam in patria. Modo enim potest peccare et non potest non peccare; tunc poterit non peccare; videtur ergo quod aliu sit liberum arbitrium per simile: sicut alteriusmodi erit immortalitas Adae quam illa quam habuit ante peccatum, quia illa potuit mori et non mori; illa vero, quam habiturus est, non poterit mori. Si enim dicatur immortalitas eiusdem naturae, - contra: sicut Adam fuit immortalis, erit immortalis, sed erit non potens mori; ergo non⁵ fuit.

Item, obiciatur de mortalitate. Mortalitas quam habuit Adam ante peccatum et illa quam post habuit, fuerunt diversarum naturarum, quia posterior fuit poena, prima non; nec in alio est differentia nisi quod prima fuit potens mori, sed non asstrictus ad moriendum. Ergo eadem ratione cum homo libero arbitrio viae possit benefacere, sed non asstrictus sit ad benefaciendum, et liberum arbitrium patriae⁶ sit asstrictum ad benefaciendum, erit alterius naturae hoc⁷ liberum arbitrium quam istud.

Solutio: alteriusmodi erit immortalitas patriae quam prima quam habuit Adam, sed secus est in libero arbitrio. Licet enim /294rB/ liberum arbitrium, quod primo fuit in Adam, potuit non peccare, non tamen ex⁸ hoc provenit <***>. Similiter vero liberum arbitrium patriae penes hoc attenditur quod non poterit peccare, licet tale sit futurum. Sed immortalitas quae fuit in Adam, - ex hoc proveniebat quod poterat numquam mori. Immortalitas patriae penes hoc attenditur, quod numquam poterit mori. Similiter dicen-

1) donum V: bonum C 2) donum V: bonum C 3) hoc s.l. 4) hoc s.l.

5) non V: om. C 6) patriae V: om. C 7) hoc p.c.: homo a.c. 8) ex s.l.

dum est de mortalitate¹. Licet enim liberum arbitrium patriae sit asstrictum ad benefaciendum, non tamen ex hoc provenit (per hoc quod dico 'asstrictum' non intelligo coactionem, sed inevitabilitatem; mortalitas vero viae ex hoc provenit)², quod homo asstrictus ad moriendum et ita patet differentia inter ea.

Item, hoc argumentum non valet: liberum arbitrium in via est liberum ad benefaciendum et peccandum, in patria nonnisi ad benefaciendum; ergo alterius naturae erit in patria quam modo, quia non est de substantia liberi arbitrii quod sit liberum ad peccandum vel benefaciendum, quia essent diversarum naturarum liberum arbitrium boni angeli et liberum arbitrium mali angeli; sed de substantia eius: discernere et eligere, liberum³ - non dico a necessitate sed a coactione⁴. Unde liberum arbitrium diaboli necessario peccet⁵: liberum est ad peccandum quia non coactione asstrictum.

Item, magister in Sententiis⁶ distinguit triplicem libertatem: a necessitate, a peccato, a miseria. Quando homo habet gratiam liber est a peccato; si enim peccat venialiter, tamen, quia veniale non facit servum, liberum est eius liberum arbitrium. Necessitas autem duplex est: coactio, vis inevitabilis⁷; a coactione semper est liberum, ut dixi, sed non ab inevitabilitate. Si dicas: cum Petrus negaverit coactus, vel aliquis deficiens in tormentis, quomodo⁸ liberum arbitrium fuit a coactione liberum? - responsio: liberum est semper a coactione sufficiente, sed non a coactione faciente⁹ semper. A miseria nonnumquam¹⁰ est arbitrium liberum¹¹, sicut dicit magister in Sententiis¹², utique homo in hac vita numquam liber est a miseria, sicut dicit apostolus: "vanitati subiecta est creatura non volens"¹³; sed cui subiectum est liberum arbitrium quando a peccato mortalitatis liberum est, cum dolor non insit secundum liberum arbitrium? videtur quod non sit assignare, nisi facilitatem vel pronitatem cadendi; quo dicto, inde sic: facilitas cadendi est miseria; ergo ex eo quod quis potest cadere [poena scilicet sed] facultas cadendi nihil¹⁴ aliud est quam potestas facile cadendi; ergo potestas facile cadendi est miseria; sed potestas facile cadendi¹⁵ idem est quod potestas cadendi, quod patet per antedicta; ergo potestas cadendi est miseria; ergo ex eo quod quis potest cadere est miseria; ergo Adam peccans fuit miser quia potuit cadere.

1) mortalitate V: immortalitate C 2) per hoc usque ad provenit in mg.

3) liberum V: libere C p.c. 4) coactione in mg.: creatione a.c. 5) peccet in mg.: patet a.c. 6) P.Lomb. II, 25, 8, 1 7) supra -lis scriptum est -tati

8) quomodo V: qm C 9) sed non a co. fac. in mg. 10) nonnumquam V: numquam C 11) arb. lib. V: lib. arb. C 12) P.Lomb II, 25, 8, 9 13) Rom. 8, 20

14) nihil p.c.: naturalis a.c. 15) ergo potestas usque ad cadendi in. mg.

Item, videtur - secundum quod diximus - intellectum speciei non variari propter adverbialem determinationem, ad minus accidentalem additam gerundivo; potentia enim facile cadendi, sicut potentia facile secandi, est naturalis impotentia. Potentia autem peccandi non est impotentia, quia fuit in Adam ante peccatum; ergo potentia peccandi non est potentia facile peccandi. Item, si pronitas peccandi est miseria, ergo est Adam inflicta; ergo a deo est quod homo pronus est ad peccandum. Hoc ultimum ad praesens omittimus, quia spectat ad originale peccatum, ubi quaeritur utrum hoc sit a deo.

Ad hoc dicimus quod haec vera: 'potentia cadendi est potentia facile cadendi', et illa non est miseria nec facit miserum, sed ei annexa est miseria. Vel, si velit dicere quod sit miseria per causam, scilicet potentia cadendi, similiter est et quando fuit in Adam, non quia secundum diversa adiuncta; potentia peccandi quandoque facit miserum, quandoque non. /294vA/ Ad illud quod postea obiectum est, dicimus quod potestas facile peccandi non est naturalis impotentia, sed ex ea est naturalis impotentia. Non enim mollities capitur¹ cum dicitur 'iste potest facile secari', sed ex eo quod potest facile secari, dicitur molle; ergo ex eo quod potest secari. Instantia: non est cursus meritorius <ei> qui non sit currens², sed in eo quod currit meritorie³ est dignus vita; ergo in eo quod est currens.

(7) Item, quaeritur utrum libertas arbitrii⁴ in bono angelo et libertas arbitrii⁵ in malo sint eiusdem naturae. Patet quod ita sint, quia ante peccatum Luciferi fuerunt eiusdem naturae, et neuter⁶ mutavit naturam; ergo adhuc sunt eiusdem naturae⁷. Contra: libertas est de substantia liberi arbitrii, sed libertates sunt diversarum naturarum; ergo et ipsae potentiae. Probatio mediae: libertas cadendi et libertas standi sunt res diversarum naturarum, quia potentia standi et potentia cadendi, quia cadere et stare⁸ sumpta sunt a diversis speciebus. Sed in malo angelo libertas arbitrii est libertas cadendi et in angelo bono standi; ergo liberum arbitrium huius et liberum arbitrium illius sunt diversarum naturarum.

Solutio: primo notandum est quod benefaciendi potentia est potentia malefaciendi, quia eodem potest benefacere quo potest malefacere. Similiter concedimus quod potentia benefaciendi in bono et potentia in malefaciendi in malo sunt eiusdem speciei, quia quandoque eiusdem naturae est ac-

1) capitur *p.c.*: *spat. vac. a.c.* 2) currens: cursus *C* 3) -rie *s.l.*

4) libertas arbitrii *in mg.*: liberum arbitrium *a.c.* 5) arbitrii *V*: *om. C*

6) neuter *V*: neutram *C* 7) et neuter usque ad naturae *in mg.* 8) et stare *in mg.*

tio qua iste peccat, cuius est actio qua ille meretur, quia iste cogitat de deo (cum daemones credant et contremiscant), et idem cogitat ille de deo; sed tamen iste cogitando <de>meretur, ille meretur.

(8) De libertate autem¹ quaeratur² utrum alia sit ad volendum quam illa quae est ad discernendum³, et eodem modo de aliis motibus qui⁴ insunt secundum liberum arbitrium; et secundum hoc multiplex est libertas arbitrii; et secundum hoc alia est libertas viae, alia patriae.

Solutio: libertates actionales diversae sunt; sed ista quae est de substantia liberi arbitrii - scilicet libertas a coactione⁵ - est una sola, nec est alia libertas discernendi, alia volendi. Secus est de potentia; secus in homine libero: una sola est⁶ libertas et plures potentiae, et tamen ad illa liber est quorum habet potentias. Notandum autem quod istud supra dictum⁷ quod oratio constans ex hoc nomine 'potentia' et gerundivo circumloquitur speciem specialissimam; sane intelligendum est: ubi non est potentia complexa, scilicet quae plures complectitur, sicut⁸ liberum arbitrium complectitur voluntatem et rationem; licet ergo velle spectans ad vim rationabilem sit sumptum a specie specialissima, sit ita. Tamen potentia volendi non circumloquitur speciem specialissimam, quia haec oratio appellat etiam potentiam complexam, scilicet liberum arbitrium. Si enim haec oratio 'potentia volendi' circumloqueretur speciem specialissimam, voluntas esset liberum arbitrium, quod falsum est et supra negatum.

Cf. Sunesen, *Hexaameron* 4596-4689:

Nec tamen arbitrii libertas tollitur, ex quo
libera, ne possit compelli, nostra voluntas
permanet, ut nostra nec dici posset, in ipsam
si cuius esset alii collata potestas;

4600 velle quid invitus nemo compellitur, etsi
invitus quisque compelli possit ad actum.
Si perimi metuas, si non perimas tibi carum,
non perimas, sed te perimi plus sit tibi carum:
nemo metu mortis debet committere crimen;

4605 hinc non, ut perimas, praecise cogaris, immo

1) autem p.c.: spat. vac. a.c. 2) de primo add. & exp. 3) discernendum V: discernendum C 4) qui s.l. 5) coactione p.c.: -tionale a.c. 6) est V: om. C 7) est add. & exp. 8) sicut in mg.: secundum exp.(?)

culpam vitabis, si te perimi patiaris.

Liber in hoc malus est, ne cogatur; bonus autem liber et a culpa; sed nullus liber ab hoste carnis, spiritui semper gravis atque rebellis.

4610 Quare liberius habet arbitrium bonus, etsi solus sufficiat per se malus ad mala, solus absque Dei dono numquam bonus ad bona prosit: ut nihil aspicias, citius non claudis ocellos, quam reseres, ut prospicias, licet haud sine luce.

4615 Excipitur solus Deus, in quem non cadit ulla peccati macula; sed cetera, libera cum sint arbitrio, partem flecti possunt in utramque. Non utrimque tamen bonus aut malus angelus, immo flectitur angelica natura, sed ad bona tantum

4620 qui bonus est, sicut et qui malus ad mala tantum; aut flecti potuit, quamvis non possit, uterque ad partem utramque, ne ius in tempore fiat.

- Cum temptare malum sit, non temptare videtur esse bonum: quare, cum Daemon possit utrumque,

4625 declinare potest in partem Daemon utramque. - Sed 'non temptare' constat nil esse, negatum; affirmative, sicut quemvis male temptat, sic et temptare Daemon semper male vitat.

Sunt animae vires, quarum discernimus una,

4630 si mala vel bona sint, quaecumque cupiscimus una aut etiam detestantes irascimur una; ad quas arbitrii libertas pertinet, ut sit vis quaedam per se, residens velut arbiter inter illas tamquam causidicos iurisque peritum:

4635 non, quod discernit vel de tribus ista vel illae allegant, sequitur vis haec addicta; quod eius arbitrio melius concordat, libera captat.

Grata voluntati quia iudicat, hinc super ipsam, hanc vim 'iudicium' descriptio nominat eius.

4640 Non hoc iudicium rationem dixeris: ipsa numquam peccatur. Ratio nec dictat agendum hoc Satanae, quod agit Satanas, nec credit agendum;

- nec peccat Satanas hinc ex ratione, quod ipsi
peccanti ratio non assistat, velut, etsi
- 4645 non assistat ei spes vel dilectio virtus,
non tamen ex ista peccat quandoque vel illa.
Non ex hac peccat, qui non discernit id esse
peccatum, quod agit, quamvis rationis amussi
debeat omnis homo discernere, quid sit agendum;
- 4650 sed magis hanc caeca parit ignorantia culpam.
Credens, quod Genitor sit Filius, inde quod ambo
unum sint et idem, non ob rationis acumen
sed magis ex eius defectu caecus oberrat.
Furandum ratio suadet de nocte volenti
- 4655 prorsus furari; dissuadens omnia furta,
quem prohibere nequit a culpa, consulit illi
cautelam culpae, ne deprendatur in ipsa:
consulit, ut celet culpam velamine noctis,
qui dissuadenti culpam parere recusat.
- 4660 Nonne voluntatem velut uxorem, velut Evam,
a culpa ratio quasi vir cohibere tenetur?
Sed cum pro posse culpam dissuadeat, etsi
litus aret dissuadendo, non est rea culpae.
Sani consilii tribuendo munus adimplet
- 4665 plenius officium, minime culpabilis, etsi
consilio praeponat opus perversa voluntas.
Tres licet arbitrium vires comprehendat, eoque
spreto consilio rationis utraque duarum
delinquas, numquam tamen ex ratione reatum
- 4670 incurris, sicut non partes aspicias omnes
inde domus, quod eam videas, quae partibus exstat.
Non animal brutum primo discernit agendum
et post aggreditur placitum: ratione carenti
nulli, quid faciat, discernere convenit; unde
- 4675 cum nil discernant ratione carentia bruta,
arbitrii quoque libertate carere probantur,
quod, discernente ratione prius, quid agendum
sit, semper libitum sequitur, non semper agendum.
Bruti est appetere, bruti est sentire, sed eius

4680 non est quid velle, non est discernere, quae sint
iusta vel iniusta, perversa, nociva saluti

Non est arbitrii libertas ulla potestas
peccandi, sicut nec currendi, quia, cum sit
peccatum cursus, est una potèntia cursum

4685 hunc exercendi committendique reatum;
quod constat verum, si vera potentia non sit
ex hominis vitio procedens ipsa potestas
peccandi (non ex natura; qualiter esset
naturam perimens naturae vera potestas?).

Cum quaedam nomina supponant¹ essentiam determinate dicta,² quaedam personam, quaedam notionem, de infinitis nominibus trinitatis quaeritur qualiter supponant.

Et primo utrum haec sit vera 'divina essentia est non generans'.

Sit haec vox 'non generans' nomen infinitum in masculino genere substantivatum. Probatio: divina essentia est ille qui non est genitor, ergo est non genitor, ergo est non generans. Sed privatio infiniti infert negationem, ergo divina essentia non est generans.

Sumatur 'generans' substantive. Contra: divina essentia est pater, ergo est generans.

Et ita duae contradictoriae sunt verae.

Item quaeritur utrum hoc masculinum 'non generans' substantivatum supponat essentiam.

Probatio: supponit pro omni eo quod non generat, ergo supponit pro omni non generante. Sed divina essentia est non generans et est id quod non est generans, ergo supponit pro divina essentia.

Si dicatur quod non est ita, quia impedit masculinum genus, contra: hoc neutrum 'non generans' supponit divinam essentiam, quia supponit pro omni eo quod non est /C 210rA/ generans, sed sicut se habet hoc neutrum 'creans' ad suum masculinum, ita hoc neutrum 'generans' ad suum masculinum; sed 'creans' et in neutro genere et masculino supponit pro divina essentia, ergo et 'non generans' in neutro genere et in masculino. Quod si est, eadem ratione hoc infinitum 'non genitus' supponit essentiam, ergo divina essentia est non genitus, ergo est ingenitus, quia sicut <dicat³> Augustinus in Sententiis: idem dicit ille qui dicit 'non genitus' sicut ille qui dicit 'ingenitus'.

Contra: sicut habetur in Sententiis, Hieronymus dicit quod spiritus sanctus non est ingenitus, sed hoc non potest dici si hoc nomen 'ingenitus' supponat divinam essentiam, immo est ingenitus, quod tamen Hieronymus negat.

Item quaeritur utrum filius dei sit non homo.

Probatio: simus quando filius dei erat mortalis: filius dei est passibilis propter unam naturam, et haec 'filius dei est impassibilis' propter aliam naturam vera est similiter. Eadem ratione propter eandem naturam,

scilicet divinam, est non passibilis. Ergo pari ratione: cum haec sit vera propter unam naturam 'filius dei' est homo', erit haec vera propter alteram 'filius dei [[non]] est non homo', quia secundum quod deus non est homo.

Item, ad idem: filius dei est non passibilis, ergo res non passibilis, ergo est non passibile. Eadem ratione: non risibile, ergo est non homo. Sed est homo, ergo homo est non homo.

Item quaeritur utrum hoc nomen 'non homo' supponat pro divina essentia.

Si dicatur quod 'homo' aliter dicitur de Christo quam de alio homine, sumatur in quadam communi significatione, et in illa infinitetur.

Prima sic probatur: iste terminus disiunctus 'homo vel non homo' aequipollet huic termino 'aliquid', quia quicquid est aliquid est homo vel non homo et e converso; sed hoc nomen 'aliquid' supponit pro divina essentia, ergo et iste terminus 'homo vel non homo'; sed non ratione huius partis 'homo', quia iste terminus 'homo' non supponit divinam essentiam; ergo ratione huius 'non homo', et ita iste terminus 'non homo' supponit pro divina essentia; ergo divina essentia est non homo, ergo est id vel ille⁴ quod vel qui⁵ non est⁶ homo.

Praeterea 'non homo' non supponit nisi pro re quae non est homo, sed divina essentia non est talis res, ergo haec est falsa 'divina essentia est non homo'.

Dicimus quod considerandum est utrum infinitum conformetur in modo supponendi suo finito: utrum⁷ si finitum sit personale, et infinitum; similiter si essentiale, et similiter si notionale. Utrumque potest dici. Nos dicimus ad praesens quod semper conformatur se suo finito, nam si finitum collective supponit, et infinitum; similiter si personaliter, et infinitum. Unde cum hoc nomen 'homo' non continetur sub hoc nomine 'quis' quia sequeretur quod filius dei esset factus quis, immo continetur sub hoc nomine 'quid', et ita ad minus significatione sit essentiale et supponat quid, et suum infinitum similiter erit essentiale. Unde nec pater nec spiritus sanctus est non homo, quia inde sequeretur quod esset aliquid quod non esset homo. Nec valet haec argumentatio "patre supposito 'supponitur' ille qui non est homo, ergo supponitur non homo".

Item sicut dicitur in alia facultate: ex privatione infiniti sequitur negatio, ut hic 'est non homo, ergo non est homo'. Unde posito quod Socrates sit grammaticus et musicus⁸, haec est dubia 'Socrates est non grammaticus', quia est alterius modi quam grammaticus. Sed nos non concedimus eam propter negationem, quia inde sequeretur quod non esset gram-

maticus. Concedimus tamen hanc 'divina essentia est non generans' quia cum hoc finitum 'generans' supponat tantum pro persona, et infinitum similiter pro persona, et est sensus "divina essentia est non generans, i.e. est aliquis qui⁸ non generat", et est etiam generans, ut teneatur substantive. Sed dictum est superius quod infinitum infert negationem, ergo divina essentia non est generans. Dicimus quod non valet. Deberet enim inferre⁹ 'ergo est aliquis qui non est generans', quia per hoc infinitum 'non generans' non fit privatio ab essentia. "... .."¹⁰ Similiter haec est vera 'divina essentia est non genitus' et haec similiter 'est ingenitus' et supponitur per ista nomina 'non genitus' 'ingenitus' persona et non essentia. Numquam enim infinita personalium pro essentia supponunt. Unde 'non'¹¹ genitus' supponit pro omni eo qui¹² non est genitus¹³ et non¹⁴ pro¹⁵ eo quod non est genitus.¹⁶

Ad sequens dicimus quod filius dei est impassibilis, non tamen est non passibilis, quia sequeretur quod non esset passibilis. Ita dico si hoc nomen 'non passibilis' teneatur adiective. Nam si substantive, haec est vera 'filius dei est non passibilis' nec inde sequitur 'ergo non est passibilis', sed sequitur 'ergo est res quae non est passibilis, quod verum est, quia haec res, demonstrata essentia. Nam licet hoc nomen 'passibilis' dictum de filio et substantive supponit personam, tamen eam non supponit personaliter,¹⁷ sed ut essentiam, et ideo eius infinitum bene supponit essentiam.

Ad sequens dicimus quod iste terminus 'homo vel non homo' non supponit pro divina essentia, dicitur tamen de ea, nec est regula quod terminus disiunctus ex finito et infinito /C 210rB/ supponat pro qualibet re, sed ut dicatur de qualibet, non dico de qualibet persona.

Nota quod aliud est esse terminum personalem et aliud est terminum supponere personam. Nam iste terminus 'homo' non est personalis, quia non continetur sub hoc nomine 'quis', immo essentialis quia continetur sub hoc nomine 'quid', et tamen supponit personam, scilicet filium dei, sed eam supponit essentialiter, sc. ut essentiam.

Item divina essentia est non paternitas, quia est aliqua notio quae non est paternitas. Similiter divina essentia est paternitas. Et ita finitum et infinitum dicuntur de eodem, quod verum est. Non tamen supponunt pro eodem, immo hoc finitum 'paternitas'¹⁸ supponit paternitatem et eius infinitum pro aliis notionibus.

Sed quaeritur pro quo supponat hoc infinitum 'non notio'.

Dicimus quod cum infinitum conformetur suo finito in modo supponendi,

et non sit invenire aliquam notionem extra suppositionem huius finiti¹⁹ 'notio', non potest hoc nomen 'notio' infinitari, quia infinitum non²⁰ habere²¹ suppositionem, sicut hoc nomen 'res' non potest infinitari propter defectum suppositionis.

Item quaeritur utrum haec sit vera 'lapis est non persona'. Haec est dubia, quia dubium est in quam larga suppositione ponatur hoc nomen 'substantia'²² in descriptione personae, et dubium utrum hoc nomen 'quis' excedat suppositionem huius nominis 'persona' et supponat pro rebus quae non sunt personae. Quod si est, lapis est non²³ persona. Si vero 'quis' non excedat suppositionem huius nominis 'persona', non potest infinitari hoc nomen 'persona', quia non esset invenire pro quo infinitum supponeret conformiter. Nobis tamen plane videtur quod hoc nomen 'persona' non posset infinitari, sicut nec hoc nomen 'aliquis' cui aequipollet.

Ex dictis patet quod pater nec est homo nec est non homo.

Item quaeritur pro quo supponat hoc infinitum 'non trinitas'. Secundum praedictum iudicium, cum eius finitum sit personale, non supponit pro essentia vel notione; ergo oportet quod pro persona vel personis, et ita finitum et infinitum pro eodem.

Praeterea hoc nomen 'trinitas' supponit pro tribus insimul, ergo videtur quod eius infinitum pro tribus insimul, cum debeat ei conformari.

Potest dici quod hoc nomen 'non trinitas' supponit pro quibuslibet duabus, sicut eius finitum pro tribus; nec oportet quod [eius] infinitum conformet se suo finito in numero suppositorum, sed in modo supponendi, ut si finitum personaliter, et eius infinitum similiter; si complexive vel collective, et infinitum similiter, et sic de aliis modis. Nobis videtur quod hoc nomen 'trinitas' non possit infinitari, sicut nec hoc nomen 'utrumque'²⁴ propter officium distribuendi. Nam hoc nomen 'trinitas' non est complexivum vel collectivum, sed distributivum, vel quasi distributivum; unde ad suae distributionis expressionem recipit determinationem huius nominis 'totus' et non sicut alia nomina.

A 241rB, R 35rB, V 227vA. 1-2 determinate dicta supponant essentiam ARV. 3 dicit ARV: om. C. 4 illud AV: id R. 5 quid ARV. 6 non est ARV: est non C. 7 ut V, fort. recte. 8 quidnam C in mg. haberet legere nequivi: et musicus habent ARV. 8° aliquis qui ARV: aliquid quod C a.c.: aliquis quod Cp.c. 9 inferri AV, fort. recte. 10 quidnam C in margine haberet legere nequivi: nihil praebent AR: [[similiter haec est vera]] sed a persona et ideo remotio debet fieri similiter a persona, non ab essentia V. 11 om. AR. 12 quod RV. 13 genitus AR: generans CV. 14 generans add. ARV. 15 omni add. ARV. 16 genitus scripsi: generans CARV. 17 essentialiter AR et fort. Cp.c. 18 paternitas ARV: passibilitas C. 19 termini ARV. 20 non ARV: sic C. 21 haberet AR: habet CV.

22 substantia ARV: solum C. 23 est non C: et non V: non est AR.
 24 utrumque C ut videtur: littera (?) A: deficit R: spat. vac. V.

De Andrea Sunonis, vide post quaestionem sequentem.

C 218rA

DE HOC NOMINE 'DEUS'

Dicendum est de nominibus divinam essentiam significantibus, quorum quaedam significant eam adiacenter, quaedam substantive. Et prius de significantibus substantive dicendum est. Quorum quaedam significant divinam essentiam (?) sine aliqua concretione, ut 'essentia', quaedam quasi <in> concretione, ut 'deus'. (... *inferius in eadem columna:*) Quaeritur utrum iste terminus 'deus' appellet personam. Quod videtur: cum enim dicitur 'pater est deus pater', sic attribuitur patri esse deum patrem, ergo hoc 'esse deum patrem' est vere assignabile patri, ergo appellat patrem - nec nisi ratione huius termini 'deus' (volo enim quod iste terminus 'pater' ultimo positus teneatur adiective); ergo iste terminus 'deus' appellat patrem. (... *Responsio:*) Dicimus quod iste terminus 'deus' numquam appellat patrem. (...) Item, quorundam est opinio quod iste terminus 'aliquid' aliam habet significationem secundum quod dicitur de creatore et secundum quod dicitur de creaturis. Unde secundum eos haec est falsa 'aliquid est deus' in uno sensu /C 218rB/, et ita oportet quod haec sit vera 'nihil est deus', cum sit eius contradictoria. Quod quia absurdum est dicere, dicimus quod iste terminus 'aliquid' in eadem communi significatione dicitur de creatore et creaturis. (...)

Item, dicit Augustinus quod quicquid <dicitur> de una persona secundum substantiam, dicitur de alia; ergo quicquid est dicibile etc.; ergo quicquid est enuntiabile [e.: *essentiale C*] etc.

Contra: supposita una persona non supponitur alia nec e converso. Ergo nihil est enuntiabile [e.: *essentiale C*] de una quod sit enuntiabile [e.: *essentiale C*] de alia.

Quod concedimus. Praedicta vero auctoritas sic intelligenda est: 'Quicquid dicitur' id est "quicquid convenit". Sciendum est quod in praedicta regula iste terminus 'substantia' tenetur pro essentia increata, et ita [[in]] soluta est haec obiectio 'homo dicitur de filio secundum substantiam, ergo de patre'. Item, in illa quod [q.: *qua C*] dicitur "secundum substantiam" debet intelligi cum praecisione: unde iterum soluta est haec obiectio 'missio secundum substantiam dicitur de filio, ergo de patre', quia hoc nomen 'missio' non tantum supponit divinam essentiam, sed connotat esse ab alio.

Item, notandum quod haec locutio 'Christus est deus et homo' proprie intellecta est falsa, quia termini copulati supponunt pro eodem; sed recipitur sub hoc sensu 'Christus est deus et homo' i.e. "divinae et humanae naturae".

Item, bene sequitur 'si aliquis est homo, ipse est humanae naturae'; sed non sequitur, si aliquid est homo, ipsum esse humanae naturae. Divina enim essentia est homo, nec tamen est humanae naturae.

Item, notandum quod haec locutio est falsa 'pater est homo vel non homo'. Quod haec sit falsa 'pater est homo' constat. Quod [Q.: quia C] haec similiter sit falsa 'pater est non homo' probo, quia inde sequeretur 'ergo est aliquid quod non est homo', sed non est aliquid nisi divina essentia, ergo divina essentia non est homo - quod falsum est.

Item, notandum quod haec argumentatio non valet: 'quicquid est, est homo vel non homo, sed pater est, ergo pater est homo vel non homo'. Non enim iste terminus 'pater' directe sumitur sub hoc termino 'quicquid'.

Item, dictum est quod haec est falsa 'pater est non homo'; is enim est sensus: "pater est aliquid quod non est homo". Ergo eadem ratione haec debet sic exponi: 'pater est homo' = "pater est aliquid quod est homo". Sed expositoria est vera, ergo et exposita.

Solutio: haec 'pater est homo' praedicto modo non habet exponi, sed sic: "pater est aliquid humanae naturae".

Sed videtur posse probari quod haec sit vera 'pater est non homo'. Cum enim dicitur 'filius est homo', iste terminus 'homo' prout ibi ponitur supponit pro filio dei, ergo supposito isto homine supponitur filius dei et econverso. Iste terminus 'homo' supponit pro persona, ergo eadem ratione eius infinitum supponit pro persona; ergo is erit sensus: 'pater est non homo' = "pater est aliquis qui non est homo." Sed expositoria est vera, ergo [su] exposita.

Quod concedunt quidam hac ratione. Nos autem dicimus quod <lic>et iste terminus 'homo' supponat pro persona, non tamen supponit personaliter; ergo nec iste terminus 'non homo'. Quod patet ex eo quod iste terminus [non] 'homo' ante incarnationem non supponebat pro filio dei, nec tunc sic habebat exponi 'pater est non homo' = "pater est aliquis qui non est homo." Ergo eadem ratione nec post incarnationem sic exponetur, cum non variaverit suam significationem. /C 218v - sed 218v vac./

De nominibus infinitatis cf. quaestionem praecedentem necnon Summae paginas 87-89. Andreas Sunonis versibus 7135-78 eandem materiam tractans sic ait:

- 7135 Est Pater aeternus uel homo uel non-homo, sicut est genitus uel non-genitus; non est homo, non est filius: ergo Pater est non-homo non-genitusque; non tamen hinc aliquid est, quod non est homo, quod non est Genitus, cum, quod Pater est, sit homo, sit et eius
- 7140 Filius; immo aliquis est, qui non est homo, qui non est Genitus: debet sic expositoria sumi. - Ut deitas homo, sic deitas est non-homo: quippe est aliquis, qui non uel homo uel Filius extat; non deitas aliquid est, quod non est homo. Quando
- 7145 Filius assumpsit carnem, sic desiit esse non-homo: quippe prius deitatem terminus iste 'non-homo' supposuit, ut pro deitate per ipsum supposita uere Deus esset non-homo, sic quid ens, quod nullus homo; post non-homo desiit esse
- 7150 factus homo, cum non deitatem terminus iste 'non-homo' supponat, cum sit deitas homo facta; et tamen, ut dictum est, deitas est non-homo, uerum ut quem supponat hoc nomen 'non-homo', non quid. Ut Pater, ut Pneuma sacrum, sic Filius esset
- 7155 non-homo, si deitas appellaretur ut ante. Sed non sufficiens ratio tamen ista uidetur: incarnata quidem deitas est, non tamen inde est incarnatus Genitor nec Spiritus almus. Quamuis iudicium dulcescat tale quibusdam,
- 7160 est aliis aliter uisum. Sic 'non-homo' nomen infinitatum dicunt supponere, sicut istud nomen 'homo'; sic 'non-genitus', uelut eius finitum 'genitus'. Hinc non est non-homo Gignens, quamuis non sit homo, nec non-genitus lapis, etsi
- 7165 nullus sit genitus lapis; † aut non-homo Gignens est aliquis, qui non est Filius. † Hoc 'homo' nomen sicut supponit aliquid, sic 'non-homo' nomen istud supponit aliquid; sicut 'genitus' quem, sic quem 'non-genitus' tantum supponere debet:
- 7170 'non-ago' sic remouet, 'ago' sicut copulat actum. - Cum sit homo deitas, hinc non est non-homo: quippe non aliquid deitas est, quod non est homo. Quando non assumpta caro fuerat, deitas fuit 'iste non-homo'; sit, quod sic demonstretur Deus: at non
- 7175 propterea Genitus Patris aeterni fuit 'iste non-homo', si Genitus demonstretur, quia non quem, uerum supponit quid 'non-homo' terminus iste; quare non Genitum tunc appellare ualebat.

Iohannes Damascenus ait "Affirmationes de deo dictae sunt <in>compactae, negationes autem sunt verae" †prohibitio† unum tamen restat, auctoritatem exponere. <Est> ergo sensus: affirmationes de deo dictae, sc.

verae, sunt incompactae, i.e. sine compactione. Quia ~ubi~ [[nisi esset]] compactio, ibi est unius ad aliud coniunctio; nulla talis affirmatio de deo dicta vera est. Ita habent se affirmationes, "autem" pro 'sed' aliter se habent negationes, quod omnes sunt verae; negationes i.e. remotiones: non est remotio nisi unius ab alio, et quaelibet talis dicta de deo vera est.

Sed notandum: <terminorum> qui dicuntur de deo quidam sunt substantivi, quidam adiectivi ab eis sumpti; et tam isti quam illi praedicant divinam essentiam, sed substantivi simpliciter, adiectivi connotant effectum circa creaturas [c.: terminos C]. Unde propter diversos effectus qui connotantur, diversa significant istae duae propositiones 'deus iustus' 'deus misericors'.

Item notandum quod effectus divinae essentiae per nomen adiectivum notatur in <h>a[c]bitudine, unde haec est vera 'deus ab aeterno fuit misericors'. Per verbum autem datur intelligi in actu, unde haec est falsa 'deus ab aeterno misericors est'.

Item si fiat tale argumentum: istud non convenit deo, ergo propositio in qua removetur a deo vera, sed iustitia creata non convenit deo, ergo haec vera in qua removetur a deo 'deus non est iustus' - respondendum: hoc nomen 'iustus' aequivocum est. In una significatione significat iustitiam increatam, et secundum hoc falsa est ista 'deus non est iustus'. Alio modo significat iustitiam creatam, et ita vera est, non tamen concedenda est, quia in illa significatione non est usitata.

†Non† in omnibus adiectivis de deo dictis ita est quod quando adiectivum inferius dicitur de deo, et adiectivum superius: ut 'deus est iustus': 'qualis est pater, talis est filius'. Similiter ergo debet [d.: deus C] esse in substantivis, ut sicut haec est vera 'deus est iustitia', et haec est vera 'deus est qualitas'. Vel assignetur ratio quare potius haec contingant in adiectivis quam in substantivis.

Responsio. Est quoddam [q. quiddam C] nomen substantivum generale quod dicitur de deo, sc. hoc nomen 'essentia' quod est superius ad talia, sc. 'iustitia' 'misericordia'. Unde non oportet quod aliud nomen generale de deo diceretur continens ista praedicta, ad notandum quod nomina inferiora de deo dicta non praedicant qualitatem sed divinam essentiam. Ideo non debet hoc nomen generale 'qualitas' de deo dici, immo potius hoc nomen 'essentia'. Et ita patet quod neque oportet neque debet hoc nomen 'qualitas' de deo dici.

Item, hoc nomen 'aeternus' praedicat divinam essentiam non connotando aliquem effectum. Similiter hoc nomen 'immensus'. Ergo istae duae propositiones 'deus est aeternus' 'deus est immensus' significant idem, cum non differant in principali [[significatione]] praedicatione nec in comprae-dicatione.

Responsio. Nullum nomen de deo /C 246rB/ dictum in eo quod deus, vel de persona increata in eo quod persona, significat praedicabile. Tamen operatur quandoque diversitatem significationis modus significandi spectans ad diversa praedicamenta. Unde quia hoc nomen 'immensus' significat divinam essentiam ut quantitatem et hoc nomen 'aeternus' ut qualitatem, ideo diversa significant illae propositiones. Quia autem significatur divina essentia ut qualitas, ideo admittitur ista 'deus est iustus et Petrus est talis', et est simplex relatio.

Item, haec est vera 'deus generat'. Quare non ista 'essentia generat' vel 'divinitas generat', cum utrumque sit nomen substantiale?

Responsio. Hoc nomen 'deus' significat divinam essentiam ut cuius aliquid est, non ut quae sit alicuius. Unde modus ille significandi competit personae, et ita potest restringi ad personalem suppositionem. Propositiones autem istae de quibus mentionem facit magister - 'tres personae sunt unius deitatis' 'tres personae sunt unius dei' - non aequipollent impediendo diversa ratione construendi et significandi. Quando enim genitivus construitur cum nominativo in demonstratione essentiae, oportet quod genitivus det intelligi formam rei nominativi et ut formam. Unde congrue dicitur 'homo pacis', incompetenter 'homo alicuius rei': in prima est constructio secundum demonstrationem essentiae; in secunda est constructio possessiva.

Item, sumatur hoc nomen <unus> substantive. Sic ergo non notabit partitionem nec erit personale; ergo haec est vera 'divina essentia est unus'. Similiter 'tres personae sunt unus'. Infer: 'non ergo tres personae sunt tres.'

Item: 'pater est unus filio, ergo pater est idem filio'. Sumatur masculine. Non ergo pater est alius a filio.

Responsio: hoc nomen 'unus' substantivum personale propter exilem partitionem quam notat: discernit enim contra pluralitatem. Unde bene sequitur 'unus, non ergo tres'. Nihil enim impedit quod partitive teneatur et non copulet. Ita enim est hic cum dicitur 'pauci istorum leguntur'.

Item, haec est vera 'deus est magis iustus Petro'. Sic notatur excessus, non in causa, sed in effectum; ergo notatur quod effectus [est].

iustitiae dei in aliquo excedit iustitiam Petri. Pari ratione si effectus iustitiae dei minor sit in aliquo iustitia Petri vel aequalis, erit haec vera 'deus est aequè iustus Petro' vel ista 'deus est minus iustus Petro'; non ergo deus est in infinito iustior Petro.

Responsio. Quamvis antiqui dicant quod effectus iustitiae divinae est iustitia creata, hoc tamen minime verum est, immo effectus est misericordiae. Ex misericordia enim infundit gratiam sive facit iustum. Iustitiae autem increatae effectus est iniustos punire.

Dicimus ergo quod cum dico 'deus est magis iustus Petro', notatur excessus iustitiae increatae ad iustitiam creatam, et tenetur hoc nomen 'iustus' in quadam significatione communi ad iustitiam increatam et iustitiam creatam; impropria tamen est locutio.

Item, haec est vera 'pater est paternitas'. Sumatur hoc pro toto. Et tamen supposito patre non supponitur paternitas. Quare ergo non est haec vera 'deus est deitas', ita tamen quod supposito deo non supponatur deitas?

Responsio. Ad hoc quod hoc esset verum, oporteret duo esse principia, quia cum esse deum sit esse deitatem, si altero supposito non supponeretur reliquum, necessario exigeretur quod essent diversa rerum principia.

C 258rB

DE NOTIONIBUS

Quinque sunt notiones: tres in patre (paternitas, innascibilitas, spiratio), duae in filio (filiatio et spiratio), una in spiritu sancto (processio).

Item, nulla notio est alia, sicut nulla persona est alia. Quaelibet notio est persona in qua est, non tamen supposita persona supponitur notio nec e converso; nec qui loquitur de persona loquitur de notione nec e converso; nec quod verum est de persona est verum de notione nec e converso.

Item, notio est persona et in persona, quia eam distinguit ab alia persona. Notio est essentia, sed non in essentia, quia eam non distinguit.

Item, non valet hoc argumentum 'paternitas est pater, pater est innascibilitas, ergo paternitas est innascibilitas', sicut <nec> 'pater est essentia, essentia est filius, ergo pater est filius'.

Item, paternitas est pater, ut dictum est, nec tamen supposita paternitate supponitur pater. Quare non eodem modo deitas est deus, non tamen supposita deitate supponitur deus et e converso? - Quod forte aliquis concedet dicens quod deitas est proprietas distinctiva.

Contra: Aut distinguit personam a persona, et secundum hoc est superflua, cum per alias sufficienter distinguantur (praeterea plures essent notiones quam quinque). Vel distinguit personam a notione; quod iterum falsum est, cum persona sit notio. Vel distinguit essentiam increatam ab essentia creata. Patet ergo quod deitas non distinguit.

Item, si supposita deitate non supponitur <deus>, a simili supposita misericordia non supponitur deus, a simili iustitia. Et quodlibet tale nomen est essenziale; ergo misericordia dei et eius iustitia sunt, et sunt duo, et utrumque est principium rerum, ergo principia rerum sunt.

Responsio. Paternitate supposita non supponitur pater, quia si supponeretur, oporteret necessario quod una notio esset alia; sed supposita deitate supponitur deus, quia cum 'deitas' et 'deus' sint nomina uniformia et essentialia, si supposito uno non supponeretur aliud, essent quae, et ita aliqua, et ita plura principia.

Item, nullum nomen dictum de deo in quantum deus significat praedicabile, et hac ratione: quia si significaret, ergo hoc nomen 'pater' significaret sumptum ab aliqua specie; ab hac specie "paternitas"; sed omnes species et omnia genera praedicantur in quid; ergo esse paternitatem est esse quid, et ita paternitas et innascibilitas sunt duae res, et ita duo principia, et ita pater est tria principia.

Item, non valet hoc argumentum 'nihil est innascibile, ergo nihil est innascibilitas', quia haec dictio 'nihil' non supponit pro persona.

Instantia: posito quod nullum corpus sit album, nihil est album, ergo nihil est albedo. - Immo, cum in sacramento altaris sit albedo sine subiecto.

Item, omnia illa quae adiective praedicantur de essentia vere possunt praedicari de notione. Unde omnes istae sunt verae 'paternitas est aeterna' 'est immensa' 'est bona' et huiusmodi. Quare non eodem modo ea quae dicuntur adiective de persona possunt dici de notione, ut dicatur 'paternitas generat'?

Si concedatur, contra: Ergo generatio inest paternitati, /C 258va/ sed generatio est paternitas, ergo aliqua notio est in se.

Item, tu dicis quod haec est vera 'paternitas generat' quia illa est persona quae generat. Ergo a simili innascibilitas generat; ergo generatio inest innascibilitati. Et nihil intransitive est in aliquo quod non sit illud; ergo generatio est innascibilitas, una notio est alia.

Responsio: revera ea quae adiective praedicantur de deo, sc. de essentia, praedicantur de notione; sed non ideo <quae> de persona praedi-

cantur et de notione, quia ad hoc quod notiones sint, non oportet ut distinguantur: distinguunt enim sed non distinguuntur; et ideo huiusmodi sumpta quae spectant ad distinctionem non praedicantur de notionibus. Ideo haec falsa 'paternitas generat'.

Item, 'divina essentia est in filio' - haec vera; iste terminus 'est in filio' dicitur de divina essentia et adiective, quoniam inhaerenter; ergo secundum praemissa dicitur de notione, ergo paternitas est in filio, ergo filius est pater; vel: ergo tres notiones sunt in filio.

Responsio: diversimode sumitur haec propositio 'in' secundum diversa supposita. Cum enim dicitur 'divina essentia est in filio', haec dictio 'in' notat naturam esse in subiecto. Cum vero dicitur 'paternitas est in filio', haec dictio notat proprietatem esse in subiecto, et ideo falsa est.

Item, innascibilitas est quaedam proprietas quae est in patre ex qua ipse a nullo et alius ab eo; ergo secundum hoc videtur quod haec [[divisio]] dictio 'innascibilis' ponit aliquid, sc. innascibilitatem.

Contra. Augustinus dicit: Cum dicitur 'ingenitus' non tantum quod sit sed quod non sit ostenditur. Ergo haec dictio 'ingenitus' tenetur tantum remotive, ergo nihil ponit. Sed idem prorsus significat 'innascibilis' et 'ingenitus', ergo hoc nomen 'innascibilis' tantum removet, ergo nihil ponit.

Solutio. Haec dictio 'ingenitus' potest teneri tantum remotive secundum quod divina essentia dicitur ingenua et spiritus sanctus dicitur ingenuus; et secundum hoc non aequipollet huic nomini 'innascibilis', et ita accipitur in praedicta auctoritate. Potest teneri privative, et privando secundum hoc copulat innascibilitatem, et secundum hoc dicitur de solo patre et aequipollet huic nomini 'innascibilis'.

Item, innascibilitas est proprietas qua pater est a nullo et alius ab eo; ergo pater innascibilitate habet quod ipse a nullo est et alius ab eo, ergo innascibilitate pater a nullo est et alius ab eo, ergo innascibilitate alius est a patre; sed nullus est a patre nisi per generationem vel processionem - ergo innascibilitas est generatio vel processio.

Responsio. Haec vera 'innascibilitate pater a nullo est et alius ab eo' pro quadam aequipollentia, quia aequipollent isti termini. Sed haec est falsa 'innascibilitate alius est a patre.' Unde non valet argumentum 'innascibilitate pater est a nullo et alius ab eo, ergo innascibilitate alius est a patre', quia haec dictio 'innascibilis' duo in se portat. Simile: haec dictio 'generalissimum' duo in se portat; dicitur enim gene-

ralissimum ex eo quod nullum habet supra se genus, et aliqua habet sub se.

Item, pater dicitur innascibilis quia non nascitur. Eadem ratione debet dici improprocessibilis quia non procedit. Inde sic: improprocessibilitas aut erit alia [[im]] proprietates quam innascibilitas, aut eadem. Si alia, ergo plures erunt proprietates quam quinque. Si eadem, ergo videtur quod sicut eadem est proprietates improprocessibilitas quod innascibilitas, eadem sit proprietates nascibilitas et processibilitas; sed spiritus sanctus est processibilis, ergo est nascibilis.

Responsio: revera idem significant istae /C 258vB/ duae dictiones 'innascibilitas' et 'improprocessibilitas' et eadem notio est una quae et alia, et haec dictio 'innascibili[ta]s' plus privat quam 'nascibilis' ponat: privat enim nascibilitatem et processibilitatem. Similiter et haec dictio 'improprocessibilis'. Si enim unum privaret tantum nativitatem, et aliud tantum processibilitatem, haberetur quod alia notio innascibilitas quam improprocessibilitas, et ita plures essent notiones quam quinque. Et haec argumentatio non valet "istae duae dictiones 'innascibilitas' et 'improprocessibilitas' idem significant, ergo nascibilitas et processibilitas idem". Et est simile, quia verbum "impersonale" dicitur non tantum quia caret persona, sed quia caret et numero, et dicitur "impersonale", non tamen "innumerable". Vel sic: 'increatus' plus privat quam ponat 'creatus', quia privat creatum et factum; alioquin Adam esset <increatus> quia non fuit creatus. Similiter 'insensatus' plus privat quam ponat 'sensatus'.

Item, notandum quod innascibilitas non est relatio, sed quasi quaedam qualitas respectiva. Unde non habet determinari, ut dicatur 'pater est innascibilis filii'. Si enim diceretur esse relativa, ergo ea referretur aliquis ad aliquem.

Item, quaedam notio est communis patri et filio ex eo quod communiter spirant spiritum sanctum. Quare similiter non est quaedam notio communis filio et spiritui sancto ex eo quod a patre procedunt ?

Responsio: quia aliter procedit a patre filius, aliter spiritus sanctus.

Item, innascibilitas est quaedam notio in patre ex eo quod ipse a nullo est et alius ab eo. Quare non similiter est quaedam notio in spiritu sancto ex eo quod ipse ab aliquo et nullus ab eo ?

Responsio: non oportet, quia 'innascibilitas' notat quod a nullo sit aliquo modo, nec per generationem nec per spirationem nec per creationem. Si ergo talis notio esset in spiritu sancto, notaret quod spiritus sanctus

esset ab aliquo et nullus ab eo aliquo modo, nec per creationem nec alio modo. At (?) hoc falsum est, et ita non oportuit quod esset (?). Simile: superlativum notat quod excedat et non excedatur, non tamen eius positivum notat quod excedatur et non excedat.

Item, cum innascibilitas sit in patre ex eo quod ipse a nullo et alius ab eo, quare similiter non est in filio quaedam notio ex eo quod ipse ab alio et alius ab eo? Potius enim debent provenire ex duabus affirmationibus quam ex affirmatione et negatione.

Responsio. Omnis notio aut notat auctoritatem, ut innascibilitas, aut distinctionem. Sed constat quod non notat auctoritatem, ergo distinctionem. Sed cum filiatio sit [[adeo]] ex eo quod ipse sit ab alio, et spiratio ex eo quod alius ab eo, ergo aut illae duae superfluerent, aut illa superfluit.

Item, quod non sint plures notiones quam quinque revelatum est sanctis, et ita traditur nobis; et Salomon dicit in Proverbiis "Ne transgrediaris terminos patrum tuorum".

Item, auctoritas dicit in Sententiis quod pater potuit incarnari. Ergo potuit nasci. Sed si nasceretur, esset nascibilis, et idem esset innascibilis; ergo idem esset nascibilis et innascibilis.

Responsio: aliter dicitur innascibilitas de deo secundum quod deus et aliter secundum quod homo; et ideo bene concederetur 'nascibilis et innascibilis'.

Item, auctoritas dicit: Omne quod est, aut est genitum /C 259rA/ aut ingenitum aut factum. Aut 'ingenitum' sumitur privative tantum, et ita secundum hoc superfluit hoc membrum 'factum', quia omne quod est [[genitum]] aut est genitum aut non genitum. Aut positive, et secundum hoc illa divisio non erat sufficiens, quia non convenit spiritui sancto, cum nec sit genitus nec ingenitus nec factum.

Solutio: haec dictio 'ingenitus' ponitur privative, et ita quasi genus est ad factum; sed restringitur in illa divisione ad ea quae <non sunt> [n.s.: spat. vac. viii litt. C] factum. Simile: "nomen est pars orationis corpus aut rem proprie communiterve significans" - haec dictio 'res' supponit pro re quae non est corpus.

Item, deus est trinus quia est tres personae. A simili pater est trinus quia est tres notiones. Vel dic quare non.

Solutio. Cum dicitur 'deus est trinus', haec dictio 'trinus' nihil copulat, sed significat intellectum tantum et notat quod divina essentia sit tres personae, et quod illae sint distinctae. Si ergo haec esset vera

'pater est trinus', oporteret quod illae tres notiones quae pater est essent distinctae. At hoc falsum: distinguunt enim, non sunt distinctae.

Item, divina essentia dicitur trina quia est tres personae. Quare non eodem modo dicitur quia quia est quinque notiones? Et quod essentia dicatur trina habes ibi "Machinam gubernas trinus et unus", et ibi "Trinae monadi canamus".

<***> (Responsio deest)

Cum hac quaestione conferas Summae paginas 97-113 cum locis ex Andreae Sunonis carmine ibi allatis (1228-51, 1302-43). Versibus 1015-19 p.102 laudatis versus 1007-14 addendi sunt:

Non Deus est triplex, cum sit substantia simplex
et non composita; trinus tamen est Deus unus;
nec designatur deitas hoc nomine 'trinus',
nec personalis distinctio, cum neque trina
sit persona, neque deitas distincta sed aequae
semper communis personis omnibus extet;
tantum significans intellectum docet intrans
mentes, usiam personis in tribus unam.

C 283vA DE NOMINIBUS ESSENTIALIBUS UT DE HOC NOMINE 'DEUS'

Tria sunt nominum genera. Quaedam sunt essentialia significatione et suppositione, ut hoc nomen 'deus'. Quaedam personalia significatione et suppositione, ut hoc nomen 'pater'. Quaedam essentialia significatione et personalia suppositione, ut hoc nomen 'missus'.

Item, licet hoc nomen 'deus' sit essentialia suppositione et significatione, tamen cum termino copulante notionem supponit pro persona, vel cum termino copulante proprietatem creatam, ut cum dico 'deus est risibilis'.¹

Sed quaeritur quid sit causa huius suppositionis.

Si dicat "quod" notio restringat eum ad supponendum pro re cui inest notio talis, scilicet pro persona, quia notio non est in essentia; sed omnis restrictio est ab aliqua communitate, ergo hoc nomen 'deus' per se positum supponit pro essentia et pro persona. Quod si <est>², haec est vera 'deus et deus sunt', et ita dii sunt.

<Si dicat>³ quod non restringitur sed trahitur ad suppositionem, et haec est causa quia notio et essentia quam significat hoc nomen 'deus' sunt in eadem persona; sed pari causa videtur quod in hac 'homo currit' iste terminus 'homo' supponit tantum pro currentibus, quia cursus inest homini.

Dicimus quod non est simile, quia essentia est notio, et cursus non est homo.

Item, cum dicitur 'deus generat', hoc nomen 'deus' trahitur ad personalem suppositionem ex virtute notionis quam⁴ copulat verbum, ergo videtur quod tantum trahatur ad supponendum pro illa persona cui inest illa notio. Quod si est, eadem ratione cum dico 'homo currit', iste terminus 'homo' restringitur ad supponendum tantum pro eo cui inest cursus.

Item,⁵ dicit magister quod supponit pro qualibet persona et reddit locutionem veram⁶ pro illa cui inest [inest] notio.

Item, cum dicitur 'deus est persona', hoc verbum 'est' tantum hic habet unam significationem prout convenit essentiae et personae, ergo coniunctum cum hoc nomine 'deus' supponit pro essentia et persona.

Dicimus quod non, quia cum hoc nomen 'deus' sit naturaliter esentiale, et verbum non copulat tibi essentiam nec consignificat, nihil habet in se verbum quod trahat eum ad personalem suppositionem.

Item, cum iste terminus 'homo' supponat simpliciter in hac 'homo supponitur' ex virtute verbi, non ideo iste terminus 'homo' amittit naturalem suppositionem, sc. personalem; ergo ibi habet communem suppositionem ad simplicem et personalem, ergo iste terminus 'deus' a simili in hac 'deus generat' communem habet ad essentiam et personam; ergo in hac 'deus et deus sunt' a simili, ut videtur, quia sicut verbum trahit eum ad personalem, eodem modo videtur quod haec copulativa coniunctio 'et' propter communitatem locutionis.

Dicimus quod non oportet, et argumentatio ultima non valet, quia copulativa coniunctio semper respicit principale[m]. Unde cum hoc nomen 'deus' principaliter significet essentiam, in qua⁷ est. Sed nonne in hac 'Socrates currit et currebat' respiciebat significationes quae non sunt principales? - Dicimus quod non solum con-significat<a>⁸, sed attributa, quae diversa sunt et significantur per verba 'currit' et /C283vB/ 'currebat' principaliter.

Item, intellecto⁹ quod eadem albedo sit in istis duobus principaliter, non<ne>¹⁰ haec vera 'hoc album et hoc album sunt'? A simili et haec 'missus et missus sunt', a simili 'deus et deus sunt'.

Responsio. Dicimus quod terminus significans essentiam, quocumque modo supponat, numquam vere copulatur dictioni¹¹ essentiali personali, unde et haec incongrua 'deus et persona sunt' intellecto quod hoc nomen 'persona' non supponat nec significet nisi personas increatas; et non est simile quod inducit, quia iste terminus 'hoc album' aequivalet huic 'haec res alba', et copulatio¹² ibi respicit principalem, sc. suppositionem huius termini 'res', sed inde semper¹³ respicit essentiam; et relativum diversi-

tatis, scilicet 'aliud'¹⁴ nomen, et copulativa[m] coniunctio[nem] semper determina[n]t¹⁵ diversitatem vel pluralitatem vel differentiam ratione formae a qua datum est nomen, et haec argumentatio non valet 'persona missa et persona missa sunt, ergo missus et missus sunt'.

Item, cum haec dictio 'deus' in hac 'deus generat' communem habeat suppositionem ad essentiam et personam, similiter in hac 'deus non generat'. Sed si supponat pro essentia, vera est; ergo est vera.

Contra. Hoc nomen 'deus' aequivalet proprio nomini; ergo tantum valet negatio praeposita quantum postposita. Sed si postponatur,¹⁶ vera est haec 'deus non generat', ergo¹⁷ et haec 'non deus generat'

 [[ergo et haec]] 'non deus generat',¹⁸ et non tantum valet negatio praeposita quantum postposita.

Item, 'deus est rationalis' 'deus est passus' - in hiis trahitur ad supponendum pro persona, quia copulatur proprietas creata in praedicato. Eadem ratione cum dico 'deus est' <si>¹⁹ hoc verbum 'est' copulat essentiam <creatam>;²⁰ ergo haec est vera 'deus est tantum filius', si 'est' [tantum]²¹ consignificet tempus; ergo et haec 'deus non est tres personae'.

Contra. Sumatur hoc verbum communiter ad essentiam creatam et increatam; ex quo ergo haec est vera 'deus tantum est filius'²² si sumatur in speciali significatione, ergo et 'in'²³ communi erit similiter vera.

Sed contra: si ponatur in communi, nihil est quod coartet eum ad supponendum pro personis, ergo supponit tantum pro essentia; sed pro essentia est falsa, ergo et ipsa est falsa.²⁴

Dicimus quod haec argumentatio non valet 'nihil est quod coartet eum ad supponendum pro persona, ergo supponit tantum pro essentia.'

Vel dicatur quod prima huius argumentationis est falsa.²⁵ Immo est ibi coartatio ex vi disiunctionis, quia illud commune quasi sub disiunctione significat duas speciales, quarum una restringit.

Item Augustinus in Sententiis: deus generat deum, ergo se deum vel alium deum. Si se, ergo deus generat se, si alium, ergo unus deus et alius deus sunt. Argumentatio illa non valet, prima sc., et antiqui ibi instantiam ponebant in terminis aequivocis 'canis videt canem, ergo se canem' vel alium canem'. Sed hoc non competit.

Ideo potest hic dari instantia: positum quod Socrates dicat 'homo supponitur', Socrates loquitur de homine, ergo de se homine vel de alio homine. Tamen haec vera 'deus generat alium deum' si 'alium' ponatur substantive²⁶ et 'deum' appositive. Si 'alium' adiective, est falsa vel in-

congrua. ~..... deus generat (?).... ergo deus generat ... deum ... falsa vel incongrua²⁷ quia hoc nomen 'alius' collativum est, et, sicut dictum est, notat -immo exigit- diversitatem essentiae,²⁸ quia est collativum essentiae rei quam respicit.²⁹ Ideo dicimus quod est incongrua.

Item Augustinus /C 284rA/ 'deus gignit alterum se'. Dicimus 'alterum se' i.e. expresse similem sibi, et est modus loquendi, sicut dicitur de amico 'alter ego'.

Item Augustinus: deus genuit hoc quod ipse est. Hoc pronomen 'hoc' demonstrat personam aut essentiam. Si essentiam, ergo deus genuit essentiam. Si personam, ergo pater est filius.

Responsio:³⁰ prima est impropria, et 'hoc' demonstrat personam improprie et refert pro essentia, et est relatio [in]³¹ simplex.

Item, "et tamen non tres dii, sed unus est deus". Hoc nomen 'dii' supponit pro aliquibus, - non pro personis. Si dicat ~quod³² pro re quae non potest esse, ut si fingam quod duo sint principia summa,³³ idem est ergo ac si supponat pro figmento; ergo eadem ratione potest dici ~quod³⁴ pro lapidibus.

Magister dicit quod pro nullo supponit, et huic non subest intellectus 'non tres dii sunt', immo est incongrua, et magis expressit intellectum per ignorantiam [[tam]] quam per cognitionem,³⁵ et est sensus "id est non sunt tria quorum quodlibet est deus", sicut illud "etsi nullus ~erit~ pulvis, [[est]] tamen ~excute~ nullum". Vel dicatur quod triplicate supponit pro eodem tet ... dicto (?)³⁶ 'homo qui est asinus'.†³⁷

Item, 'deus generat': hic redditur locutio vera pro patre; 'deus generatur': hic pro filio. 'Tantum unus deus generat vel generatur' - de hac quaeritur, si concedatur.³⁸ Non videtur vera, quia in hac 'deus generat vel generatur' supponit tam pro patre quam pro filio, et pro utroque potest reddi locutio vera, sed non tantum unus deus etc., ergo et unus et alius deus generat vel generatur.

Responsio. Si 'unus'³⁹ sit syncategorema, incongrua est, sicut et haec 'aliquis deus est'. Si vero sit categorema et copulet unitatem, vera est haec 'tantum unus deus generat vel generatur', quia haec dictio 'tantum' excludit alias essentias, quia iste terminus 'deus' est essentialis, licet supponat pro personis, et est sensus "et non homo <et>⁴⁰ non asinus, et sic de similibus". Eodem modo dicas de hac 'solus deus generat vel generatur'.

Item, Isaias loquens de deo ait: Extendens caelos ~solus~ et stabiliens terram et nullus mecum. Hoc dicit pater. Glosa super 'nullus' dicit "de-

orum", per quod⁴¹ videtur quod 'nullus' supponat pro idolis. Sed alia glosa super eandem dictionem dicit "praeter filium qui est in me", et ita 'nullus' supponit pro personis.

Dicimus quod 'praeter' non facit exclusionem ab hoc termino 'nullus' ...⁴² tantum, unde dico quod illae duae glosae faciunt duas lectiones; et una forsitan est Hieronymi, [[vel]] alia Haymonis.

V 180vB-181rB. 1 risibilis Cp.c.: incarnatus Ca.c.V. 2 est V: om. C. 3 si dicat V: om. C. 4 quam Cp.c.: quod Ca.c.V. 5 Item: ex vel in in tertio correxit C, ut videtur. 6 reddit-veram Cp.c.: om. Ca.c.V. 7 iniqua V: in qua C. 8 consignificata (sc. respiciebat) scripsi: consignificat Cp.c.: significat Ca.c.V. 9 intellecto Cp.c.V: intelligo Ca.c. 10 nonne: non C: H V. 11 dictioni Cp.c.: dictio in Ca.c.V. 12 copulatio C: copula V. 13 semper: om. C a.c. V. 14 aliud: + et V. 15 determinant V: determinat C. 16 postponatur V: praeponatur C. 17-18 ergo-generat C: om. V; quidnam post primum generat C in mg. insertum haberet legere nequivi. 19 si V: om. C. 20 creatam V: om. C. 21 tantum C: om. V. 22 filius: + deus tantum est filius (dittographia) C. 23 in Cp.c.: om. C a.c. V. 24 falsa: + si vera sumitur in speciali significatione ergo in communi similiter erit vera V. 25 est falsa Cp.c.: non valet Ca.c.V. 26 substantive Cp.c.V: subiective Ca.c. 27 additioni marginali codicis C nihil in V correspondet. 28-29 quia - respicit C: vel respicit quia est collativum essentiae V. 30 responsio CV, sed fort. exp. C. 31 relatio in Cp.c.: relativum Ca.c.V. 32 quod Cp.c.: om. Ca.c.V. 33 summa V: sine ma. C. 34 quod om. Ca.c.V. 35 cognitionem V: agnitionem C. 36 et ... dicto C: om. V. 37 asinus C: aliud V. 38 de hac - concedatur C: haec propositio V. 39 unus Cp.c.: unum Ca.c.V. 40 et V: om. C. 41 quod Cp.c.V: quoniam (?) Ca.c. 42 additioni marginali codicis C nihil in V correspondet.

C 284ra

UTRUM ESSENTIA POSSIT DEMONSTRARI

Quaeritur utrum essentia possit demonstrari. Quod si potest, quare non dirigitur sermo vel oratio ad eam? Non invenitur aliqua oratio in qua fiat directio sermonis ad eam, immo semper dirigitur ad patrem vel ad filium vel ad spiritum sanctum. Magister non ponit hoc in quaestione, quin bene possit demonstrari, sicut hic 'miserere mei deus'.

Quod autem possit demonstrari sic ostenditur: "complaceat tibi, domine, ut eruas me;" dicit Glosa "uni deo trinitati". Per hoc pronomen 'tibi' demonstratur vel essentia vel persona. Non potest dici persona, quia non est magis de una quam de alia; ergo ibi demonstratur essentia. Quod si est, videtur esse repugnantia in Glosa, quoniam haec vox 'uni deo' supponit essentiam, et haec vox 'trinitati' supponit personas.

Dicimus quod ibi demonstratur essentia. Et super hanc dictionem 'tibi' ponitur haec vox 'uni deo'. Quia vero haec praepositio <'con'> posita in hac voce 'complaceat' notat associationem, ideo super hanc vo-

cem 'complaceat' /C 284rB/ apponitur 'trinitati', et est sensus "complaceat essentiae, quae est trinitas."

Item, "verba mea auribus percipe etc.". Ibi dicit Glosa quod sermo dirigitur ad trinitatem, et ita ad personas; et ita, cum dico 'tu percipe', haec dictio 'tu' tenetur aequivoce ibi, quia non est ratio quare magis demonstretur una quam alia.

Dicimus quod ibi demonstratur essentia per pronomen, sed propter illa tria verba 'percipe, intellige, intende' innuitur trinitas, licet nullo vocabulo ibi significetur, et ideo dicit Glosa quod sermo dirigitur ad trinitatem. Simile: "benedicat nos deus deus noster, benedicat nos deus" ex triplici positione huius nominis 'deus' innuitur trinitas, licet hoc nomen 'deus' ubique positum significet essentiam. Similiter cum dicitur "invisibilia dei" (in epistula ad Romanos) "per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus et divinitas", super hanc dictionem 'invisibilia' apponitur 'pater', super hanc 'virtus' 'filius', super hanc 'divinitas' 'spiritus sanctus'; licet haec dictio 'invisibilia' ibi teneatur pro essentia, tamen propter illa tria vocabula innuitur trinitas.

Item, sic ostensum est quod <essentia>¹ demonstratur per hoc pronomen 'tu'. Utrum autem debeat dici 'tu es iustum' vel 'tu es iustus', dico quod analogice debet dici 'tu es iustum', quia ibi nullus est sexus. Tamen invenitur in masculino genere positum substantive; sed ibi est improprietas. Similiter et hic "initio tu domine", haec dictio 'tu' ponitur 'ibi' in² masculino genere, sed ponitur adiective et innititur huic substantivo 'domine'.

Item quaeritur utrum essentia possit demonstrari per hoc pronomen 'ego'. Quod possit ostendit Isaias "nonne cognoverunt³ me?". Dicit Glosa "naturali ratione aeternum deum et idolum non esse". Licet enim philosophi potuissent scire deum esse, et etiam pluralitatem personarum, non tamen discernere potuerunt inter personas, nec habere notitiam huius vel illius. Sic ergo haec dictio 'me' supponit pro essentia, quia illi⁴ de nulla persona haberent notitiam, et ideo⁵ non esset verum quod naturali ratione cognovissent eum, et ita haec dictio 'me' supponit pro essentia.

Sic ergo habemus quod⁶ 'tam' haec dictio 'me' quam haec dictio 'tu' supponit pro essentia. Quod concedimus.

Item "qui est misit me ad vos". Auctoritas dicit: 'qui est' est nomen dei. Ergo haec vox 'qui est' supponit essentiam, quia non est ratio quare magis supponat unam personam quam aliam. Sic ergo 'qui est' est

tota trinitas, ergo qui est est pater et filius, `ergo est pater et filius',⁷ quod est haereticum.

Dicimus quod haec vox 'qui est' potest teneri dictionaliter, et partes eius ponuntur syllab`ic`e, et tunc est nomen dei, et aequivalet huic participio 'ens', sicut haec vox 'amavi' circumloquitur [[circumloquitur hoc]] participium praeteriti temporis descendens ab activo, quod non habemus. Et sic est verum 'qui est est pater et filius' quia ens est etc. Potest tamen teneri orationaliter haec vox 'qui est', et secundum hoc falsa est haec 'qui[s] est <est> tota trinitas', et haec dictio 'qui' non supponit nisi pro persona.

Sed contra: "Sit salus illi, decus atque virtus etc."

Dicimus quod ibi supponit pro essentia, sed non est trahendum ad consequentiam.

Item, secundum hoc haec est duplex 'qui est pater et qui est filius sunt'. Si haec vox 'qui est' tenetur orationaliter, vera est; si vero dictionaliter, ut sit nomen ***⁸ supponens /C 284vA/ essentiam, et istae voces 'pater' et 'filius' sunt appositae, falsa est, et aequivalet huic 'deus pater et deus filius sunt'. Posset tamen dici quod haec vox 'qui est' prout tenetur orationaliter circumloquitur nomen dei, immo est nomen dei, et est quasi appellativum nomen `personarum et supponit personas et non essentias. Sed cum in illa oratione copulet essentiam,⁹ quare non similiter supponit essentiam sicut personam? Quia sic fieret derogatio personae. Quicquid enim est in essentia et in persona, sed non convertitur, sicut haec dictio 'missus' supponit tantum personam et tamen `significat` essentiam cum notione.

Item in Exodo: "Ego sum qui sum". Haec dictio 'ego' supponit ibi pro essentia, quia non videtur ratio quare magis pro una `persona`¹⁰ quam pro alia.

Sed econtrario in Psalmo: "Ego sum deus". Glosa: filius qui locutus sum ad Moysen dicens 'ego sum qui sum'; et ita supponit ibi pro filio, licet nulla dictio ponatur ibi significans notionem.

Dicimus quod quandoque dictio supponit pro persona, quando restringitur ad supponendum pro ea per dictionem copulantem notionem, et per notionem scimus pro qua persona supponat; `quando<que> etiam ex circumstantia scripturae perpenditur pro qua persona supponat`¹¹ - quando sc. scriptura nuntiat aliquod factum per quod signatur aliud, quod principaliter convenit personae; ut cum deus dixisset "ego sum qui eduxi Israel de Aegypto," per illam liberationem populi de Aegypto signata¹² est spiritualis liberatio,

quae facta est per filium, et ideo perpenditur quod haec dictio 'ego' ibi supponat pro filio. Similiter ibi 'ego sum qui sum'. Et nota, cum dico 'filius loquitur', quid haec dictio 'loquitur' copulet, utrum <essentiam>¹³ vel aliud consignificet¹⁴ cum de missione temporali loquemur, tunc plenius dicemus.

Item, 'deus est et ille est': haec dictio 'ille' refert essentiam ut quem, non ut quid. Quia cum dico 'hoc est et illud est' demonstrata essentia [et] haec dictio 'illud' refert[ur]¹⁵ ut quid. Cum ergo referat <ur> ut quis,¹⁶ videtur quod simul possit demonstrari per hoc pronomen 'iste'.

Similiter: 'deus est et illum esse est <verum>'. Dic[tum]¹⁷ singulare! Quod non est invenire nisi 'istum esse' demonstrata essentia, et ita essentia¹⁸ demonstratur per hoc pronomen 'iste'.

Contra: '.cum'¹⁹ hoc nomen 'aliquis' tantum supponat personas, et haec dictio 'iste' contineatur sub illa, <quare>²⁰ non supponit similiter pro persona?

Dicimus quod non potest demonstrari per hoc pronomen 'iste' essentia, quia haec dictio 'iste' est dictio partitiva. Unde incongrue dicitur 'iste Socrates', et tamen congrue dicitur 'ego Socrates' vel 'tu Socrates, ita quod pronomen teneatur adiective, quia constaret, si teneretur substantive, quod congruae sunt. Et tamen referri potest per hoc pronomen 'ille', quia relativum refert quod invenit in suo antecedente, nec habemus vocem pro qua possit sumi dictum quod supponit haec appellatio 'illum esse', sed posset inveniri si haec dictio 'iste' ita institueretur²¹ quod non esset partitiva.

Item, cum haec dictio 'ille' referat essentiam increatam, a simili videtur quod referat essentiam creatam si inveniat eam in suo antecedente; ergo haec erit vera 'homo est deus et non ab aeterno fuit verum illum esse'.

Dicimus quod haec dictio 'ille' refert essentiam increatam, non quia invenit eam in significatione antecedentis, sed in suppositione. Sed haec dictio /C 284vB/ 'homo' non supponit sed significat essentiam creatam, et supponit pro persona filii; et ideo haec est vera 'homo est deus et ab aeterno fuit verum illum esse', quia relativum semper refert suppositionem, non significationem.

... Reliqua omittimus. Quaestio usque ad 285ra pergit.

V 192rB-192vB. 1 essentia V: spat. vac. C. 2 in V: ut C. 3 cognoverunt V: cognoverat C. 4 quia illi Cp.c.: qua illud Ca.c.: qua illud cum (?) V. 5 et ideo: om. Ca.c. V. 6 haec dictio - quod om. Ca.c. V. 7 ergo - filius om. Ca.c. V. 8 spatio vacuo codicis C nihil in V correspondet. 9 personarum - essentiam om. Ca.c. V. 10 persona om. Ca.c. V. 11 quando <que> - supponat C in mg.: nihil V. 12 signata C: significata V. 13 essentiam V: spat. vac. x litt. C. 14 significet V. 15 refert V. 16 quis scripsi: quid CV. 17 verum dic V: dictum C. 18 essentia: esse Ca.c., ut vid. 19 .cum Cs.l.: nihil V. 20 quare V: om. C. 21 ita institueretur C in mg.: substantivaretur Ca.c.: ita distingueretur V.

INDEX VERBORUM ET NOMINUM

- a simili per contrarium 144
 ablativus 41,49,76,96
 Abraham 147,180
 absolute 84,120
 acceptio 116,120
 acciden-s,-talis 49,69, 124f,127,132,155,178;
 a. inseparabile 97
 actus 47,206
 Adam 104,147f,192,194,211
 adiacent-er,-ia 94,98,203
 adiectiv-ari,-e,-um 37, 39,42f,51-4,57,70,89, 103,119-21,126,131,201, 203,206,209f,215,218
 adverbial-um 53,85, 191,194
 aequalis 53
 aequipollere 99,128
 equivoc-atio,-us 71,87, 127f,191f,206,218
 aeternus 38,40,100,133, 207
 affirmatio 205f,212
 albedo 117,209
 aliqui-d/s 66,94,200, 202f,209,220
 alius 52,62,64f,118,215f
 Ambrosius 139,172
 amor 107
 analogice 218
 Anglia 69
 anima 98,127
 animatus 100
 antecedere 92
 antiqui 208,215
 appell-are,-atio 58,92f, 122,127f,130,132f,203, 220
 appositivus 215
 appropriatus 108
 aptatio 136
 aptitudo 95,136
 arca 58
 Ariani 111
 Aristoteles 164,183
 assignabilis 203
 assumptio 127
 attribuere 39,94,130, 214
 auctor,-itas 77-85,100, 114,212
 Augustinus 37,60,71,74-6, 78,107,111,114,116,118, 123f,129-31,135-7,143, 151,163,169,199,203, 210,215f
 avaritia 149,150
 Beda 173,175
 binus 55f
 Boethius 183f
 bonitas 97f
 Caesar 126
 Cain 184
 caritas 107
 catagorema 216
 causa:efficiens 49;se-
 minalis 169;veritatis 67,87
 Christus 125-9,132,135, 200,204
 circumlo-cutio,-qui 43f, 65,75,189,219
 circumstantia 157,219
 civis 63,71
 coartatio 215
 cogitare 163
 cohaerens 69
 collativus 216
 collectivus 116,202
 combinatio 120,127
 complexivus 202
 compositio 56
 composibilis 126f
 compraedica-re,-tio 41,42,207
 comprehens-io,-or 147,166f
 concretio 99,203
 confu-ndere,-usio 63,115
 congruus 100. See incongruus
 coniunctim 94
 coniunctio copulativa 214f
 connotare 37,39,44f,49, 51,55,80,95,102,104, 108,111,134,161,203,206f
 connumeratio 119
 consignifica-re,-tio 37-40,62,108,119,127, 130f,134,214
 constantia 153,155
 constructio possessiva 207
 consummatio 152,155
 contraria immediata 147
 conveni-re,-entia 96,105, 107,118,129,131
 convertibilis 93,132
 copulare 39-126 passim; 160f,188,191,204,207, 210-20
 copulatio 39,40,62,65,71, 94,116,214
 coronare 47f
 corpus 127
 correlati-o,-vus 95,110f, 120
 creare 84,199
 dare 95;d. intellegere 41,57,79
 de 59,69,121,122
 deductio 61
 definitio 124f
 deitas 59f,100,103,207-9
 et saepius
 demonstra-re,-tio 87-92, 126,207,216-20
 denominare 100
 descensus 54
 descriptio 124f
 determina-re,-tio 44f,49f, 52f,69f,77f,81f,85,120f, 163,191,194,202,211
 deus passim; praesertim 37-40,51,57-70,73,98,100, 114f,207f,213-16;d. de deo 69
 dialecticus 130,190
 dicibilis 203
 dictio:copulativa 116;es-
 sentialis 66,93;exclusiva 63f,95;notionalis 64;per-
 sonalis 93;relativa 64
 dictionaliter 93f,219
 dictum 37f,132
 differentia 170,172
 differre 63,87,104f,111, 116
 dignitas 119
 dil-ectio,-igere 76,86,107f
 discret-io,-us 54,128,132, 183
 disiunct-io,-us 62,200f, 215
 disputare 104
 distin-ctio,-guere 49-53, 55,78,95,97f,100,102,104f, 115,123,208-10,212f
 distributio 66,202
 divers-itas,-us 64-66,98, 102,105,118f,214-6
 divisim 94
 don-abile,-are,-um 82,107f;
 vii dona S.S. 134,145
 dulia 97
 duratio 37,99,155f
 effectus 84f,160,206 & saepius

- ego 90f,218
 ellipticus 85
 ens 70-72
 enuntiabile 38,66,73,88,
 92,133,203
 Essau 46,76
 esse 43,44,58,69,70,73,
 98,99,214,215
 essentia passim; pra-
 sertim 42,57-60,90f,97f,
 124,199,203,206,216-20;
 creata 91,98
 essentialis 58,114,200f,
 213f,216
 et 39f,62,64f,71,116,118,
 214
 Euphrates 183
 Eva 149f
 exclu-dere,-sio,-sivus
 54,63f,80,91,95,216f
 exercitium 84
 Exodus 219
 expositorius 204
 expressio 42,202
 extremitas 113
 Ezechiel 184
 facultas 200
 fallacia sec. accidens
 113
 fict-icius,-us 38,122
 fides 136f,139,141,144f,
 160-62
 figment-alis,-um 56,216
 filiatio 99,208 et saepi-
 us
 finitus: v. infinitus
 fomes peccati 187
 forma 99,116,118,162,207,
 215;accidentalis/sub-
 stantialis 124,162
 formalis 49
 fruitio 163
 futur-itio,-um 153,158
 Gallia 166
 generalissimus 107,109,
 119,210
 generare 54,57f,62-64,
 67f,94-6,99,118,120,
 201,207,209f,214-16
 Genesis 183; (2,14)183
 genitivus 207
 genitus 60,88,199,201
 genus 109,119,186,211f;
 grammaticae 70,87f,90f,
 100,199,207,218
 gerundi(v)um 94f,191,
 194
 gignere 59
 Glosa 74f,90,92f,136-8,
 143,150f,153,159,173,180,
 216-19
 graeci 97,124
 grammatica 97,124
 grat-ia,-uitus 140,159
 Gregorius 137,145,172,182
 habitus 136,144,146,160f,
 164
 haereticus 219
 Haymo 217
 Hibernia 166
 Hieronymus 97,123,135,138,
 144,184,199,217
 Hilarius 85
 histrio 150
 homo 88,126,127,128,130,
 133,199-204,220; purus
 167,180
 humanitas 126f
 hypostasis 97,123f
 Iacobus 125f
 idem 51,52
 identitas 78
 idioma 123
 Iesus 126-9
 ille: v. iste
 immensus 40,207
 imperfectus 50,114
 impersonalis 109,211
 impenitentia 156
 improprius 92,134,208,216
 in 78,96,100,108,210
 incarnatus 106
 incipere 154
 incompactus 205,206
 (in)congruus 38,50,52-4,
 65,69,77,87,91,94,100,
 131,214-6,220
 inconueniens 115
 indifferens 51
 individuum 127
 inferius 109,111,206
 infinit-ari,-us 87-9,
 112,200-4
 infinitivum 94,188
 infinitus 158,208
 ingenitus 109,111f,201,
 210,212
 inhaere-nter,-ntia,-re
 37,59,78,85,94f,119,
 130,210
 innascibilitas 95,99,
 109f,208-12
 innuere 75,92,218
 instans 154
 instare 119
 institutio 130f
 intellectus 55f,75,112,
 130,132,147,191,194,212,
 216
 intensio 147,156
 intentio 163
 interimere 95
 (in)transiti-o,-ve 44,
 54,96,209
 Iob 45,149
 Iohannes in ep. 135,173;
 Baptista 165; Damascenus
 123,205
 ipse 68,74,133
 Isaias 93,135,216,218
 iste/illic 62-4,66,72f,88,
 90-2,125-8,220
 Iudas 143,178
 iust-itia,-us 37,39f,41f,
 45-9,68,91,133f,146,206-9
 largitas 147,148,150
 latria 97
 Lazarus 170
 Leviticus 151
 Linus 47,48
 logicus 148
 Lucas 174-6,180
 Lucifer 194
 lumen 60
 magister 193,207,214-7;
 m.P. 142; m. Petrus 164
 Marcus 136,175
 Martinus 149
 masculinus: v. genus
 materia 99
 Matthaeus 180
 maxima 119
 mi-ssio,-ssus,-ttere 55,
 60,80,89,93,95,213,219
 misericor-dia,-s 41-6,108,
 146,206,208f
 modus: praedicandi 37;
 consignificandi 79; lo-
 quendi 123,216; signifi-
 candi 37,79,207; sup-
 ponendi 87f,93,125,131,
 200-2
 moralis 148
 mortalis 170
 motus 141,143,145f,154,
 161,164
 natura 42,99,103,199f,210
 naturalis 159f; n. ratio
 93
 nega-re,-tio 88,112,200f,
 205f,212,215

- nihil 209
 Noa 104,178
 nomen 212; appellativum 219; collectivum 57; complexivum 202; essentialia/notionale/personale 57,60f,63f,68,73f,200,209; figmentale 56; generale 206; infinit-(at)um 87-9,200-4; proprium 130,215; uniforme 209; verbale 94. cf. relativus
 non-generans/genitus/homo/notio/persona/trinitas 87-9,201-4
 notare 40-2,46,49,52f,55,57,80,84,95,100,104f,108,110,207,210f; n. circa 41f,46
 notio 50,57f,60,74,89,95,97-116,118,122,201f,208-14
 nullus 217
 numeralis 54
 numerus 109,130
 officium 110
 omissio 142f,157
 operari 77
 orationaliter 93,219
 Origines 139
 paritas 147-50
 pars integralis/subjectiva 186,190
 participium 219
 participio 60
 partiti-o,-vus 53f,66,91,207,220
 passibilis 199-201
 passivus 85
 passus 58,99,215
 pater 213 & saepius
 paternitas 41f,49,89,97f,100,102-4,106,131,201,208-10
 peccatum in S.S. 157
 per 77-86
 perseverantia 150-8
 persona 56f,97f,100f,106,124f,127-30,133,202,208f; (in)creata 58,127f,133
 personalis 54,114,200-2,207
 Petrus: apostulus 173,193; in ep. 136,145; magister 164; exemplum 47-9,105,126,134,169,207f
 philosophi 135,218
 physicus 148
 plurali-s,-tas 37f,51,118f,130
 positivus 111,212
 posse 94-6,188-9
 postpositus 95
 potens 65,188
 potentia 183,186-90,194f; accidentalis 188; generandi 94-6
 praecisio 203
 praedestina-re,-tio 82f,142
 praedicabilis 178,207,209
 praedicamentale 107
 praedicamentum 69,207
 praedicare 37,55,56,69,103,125,186,207,209; in quid 209
 praepondere 95
 praeter 217
 principalis 39f,42,45,50,65,71,83,96,116,207,214
 principium 113-23
 priva-re,-tio,-tivus 109-12,200,210-12
 processio 107f,208
 processus 95
 prodigalitas 149f
 pronomen 62,90,218,220; demonstrativum 39,66; partitivum 66; relativum substantiae 132
 proprietates 51f,97-100,102f,105,107,109,111,122f,158,170-72,178,188f,208,210,213,215; creata 58
 prosopa 124
 Prudentius 145
 Psalmus 136,151,219
 punire 42-4
 qualis 206
 qualiscumque 39
 qualitas 49,105,107,110,133,160,206f
 quantitas 133,155,207
 qui 92f; qui est 92f,218f
 quia 76
 quicquid 39f,204
 quidam/alii 76,90,119,120,122,134,141,159,160,203,204
 quilibet 92
 quinus 100
 quis/quid 41,88,93,98,102f,124f,131,133f,200f,202,209,220
 radicatio 147,156,157
 ratio construendi et significandi 207; naturalis 218
 rationalis 125,131,215
 referre 220
 regere 70,81
 regula 50,94,103,201,203
 relati-o,-vus 62,66,72,74f,80-82,105-7,110f,119,132-4,211,214,220; r.um diversitatis 119,214; r.io simplex 207,216
 remoti-o,-ve 206,210
 repetitio 63,75
 res 37f,60f,66-8,71,92,127,133,201; animata 99; verbi 82
 respective 84,107,110,120
 restri-ctio,-ngere 57,59,63f,67-74,98,100,114f,130f,212-14
 sacramentum altaris 209
 Salomon 212
 sapientia 75
 Sathan 175
 scire 79
 Sententiae 37,77,92,107,111,124,129,182,184,193,199,212,215
 sexus 90f
 significa-re,-tio passim; praesertim 37,40,60,63,65,67,72f,81,87,93,102,107f,120-2,130f,200,207,209,214,219f
 signum 130
 Silvester 174
 simili-s,-tudo 49,55,102,104f,107,110,118
 simplex 98
 sine 121f
 singularis 39,66,92,129,220
 solus 54,63f,90,95,120
 sophisma 192
 species 60,103,130,186,188,191f,194,209; specialissima 191,195
 spira-re,-tio 65f,80,113,115,208 & saepius
 status 147f

- subauctoritas 80
 subiectum 103,174,209
 subsistere 59f,130
 substantia 51,107,124f,
 128-30,133,203
 substantialis 68,124,125,
 132f,155
 substantiv-ari,-e,-us 37,
 39,41,50,53f,57,61,65,
 68,70,87-9,91,100,103,
 118,120,131,133,199,201,
 203,206,215,218
 sumptum 103,161,209,210
 superius 109,111,206
 superlativus 111,212
 suppo-nere,-sitio 37-9,
 41,44,49f,52-8,60,63-5,
 67f,70-5,81,87-9,91-5,
 97f,100,102,106f,109,
 113-6,118f,120f,125f,
 128,130,132-4,200-4,
 207f,212-6,219f; es-
 sentialiter/notionali-
 ter/personaliter 57,60,
 63,68,70,73f,81,100,
 128,201,204; persona-
 lis/simplex 57,207,214
 syllabice 219
 syllogizare 171,173
 syncategorema 216
 synderesis 184,186f
 talis 49,134,206
 tantus 64,80,216
 terminus 190 & saepius;
 complexus 125; discre-
 tus 128,132; disiunctus
 200f; essentialis/noti-
 onalis/personalis 70,
 115,120,133,201; gene-
 ralis/specialis 132f;
 substantialis 132f
 theologia 160
 Thomas 171
 totus 202; integrale/
 universale 190
 transitio 44
 translatus 130
 transumptio 124
 tres 104
 trinitas 56,122,202
 trinus 56f,100,103f,
 212f
 triplex 56
 tu 90,91,92,218
 univoce 72,127f
 unus 53,64,116,120,127,
 207,216
 usia 124
 usiosus 124
 usus 99f,140,143f,149,152,
 163
 uterque 202
 vacuus 111
 Valerius 153
 verbalitas 45
 verbum 94,188
 veritas theologica 183
 viator 165,167
 virtus 134-64; cardinalis
 134
 vitium 146
 vocalis 97
 vol-utum,-o,-untas 43,
 163f,178f